

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

**ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ**

**Συναισθήματα, νέοι και ΜΚΔ την εποχή του κορωνοϊού
Emotions, young people and Social Media in Coronavirus era**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σαρίκα Μαρία

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Περσεφόνη Ζέρη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Μαρία Κακαβούλια, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Χρυσάνθη Αυλάμη, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Σαρίκα Μαρία, 2021 All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1: Νέοι και ειδήσεις- Πώς προσλαμβάνουν οι νέοι τις ειδήσεις την εποχή του κορωνοϊού	
1.1- Νέοι και ενημέρωση.....	6
1.2 Πρόσληψη ειδήσεων- Βαθμός εμπιστοσύνης στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	15
1.3 Το φαινόμενο των echo-chambers.....	19
1.4 Παραπληροφόρηση- Θεωρίες Συνωμοσίας γύρω από τον κορωνοϊό.....	24
Κεφάλαιο 2: Η παρουσίαση των ειδήσεων μέσα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.....	28
Κεφάλαιο 3: Αίσθημα ευθύνης- ηθικού χρέους απέναντι στους άλλους την εποχή του κορωνοϊού- Στάση νέων απέναντι στον κορωνοϊό	
3.1 Στάση των νέων την περίοδο της πανδημίας- Τήρηση μέτρων.	32
3.2 Αίσθημα ευθύνης- χρέους απέναντι σε συγγενείς και κοινωνικό σύνολο.....	39
Κεφάλαιο 4: Τα συναισθήματα των νέων την εποχή του κορωνοϊού.....	45
4.1 Συναισθήματα νέων περιόδου πανδημίας.....	46
4.2 Αίσθημα φόβου.....	51
4.3 Αίσθημα ανησυχίας – Θυμού.....	52
Κεφάλαιο 5: Η αντίληψη των νέων και η ενημέρωση σχετικά με τα εμβόλια	
5.1 Ενημέρωση γύρω από τα εμβόλια.....	54
5.2 Αντίληψη- Πεποίθηση για τα εμβόλια.....	55
Συμπεράσματα.....	58
Παράρτημα.....	61

Εισαγωγή

Η πανδημία του κορωνοϊού εμφανίστηκε σε μια περίοδο που η Ελλάδα επεδίωκε να ξεφύγει από μια οικονομική κρίση. Σε παγκόσμια κλίμακα, ο κορωνοϊός προκάλεσε κοινωνική και πολιτική αναστάτωση, ενώ επιβλήθηκαν έκτακτα υγειονομικά μέτρα και πρωτόκολλα. Ο κορωνοϊός απέδειξε ότι οι υγειονομικές κρίσεις δεν αντιμετωπίζονται όπως στο παρελθόν. Κομβικό ρόλο στην εμφάνιση της νέας αυτής κατάστασης φάνηκε πως έχουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και τα Μέσα Μαζικής Δικτύωσης, ως εργαλεία ενημέρωσης και επικοινωνίας. Από την καταγραφή του πρώτου κρούσματος κορωνοϊού στην Ελλάδα, τα ΜΜΕ παρουσίαζαν μια πληθώρα ειδήσεων σχετικά με τον κορωνοϊό. Τη σημερινή εποχή, ο ρόλος που κατέχουν αυτά τα δύο Μέσα έχει αλλάξει, καθώς και ο τρόπος χρήσης τους. Οι πληροφορίες μεταδίδονται με εξαιρετικά γρήγορους ρυθμούς, τόσο σε εθνικό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ αυξημένη είναι και η ποσότητα μετάδοσης των ειδήσεων σε σχέση με το παρελθόν. Οι νέοι, περνούν αρκετό χρόνο της ημέρας τους μέσα σε αυτά τα δίκτυα, καθώς αποτελούν και μέσο επικοινωνίας και κοινωνικοποίησης. Παράλληλα, μέσα από τη μετάδοση πληροφοριών μέσα από το διαδίκτυο, παρατηρήθηκε το φαινόμενο των “echo-chambers”, ενώ η διάδοση των θεωριών συνωμοσίας και η παραπληροφόρηση είναι αρκετά εύκολη. Κάτω από αυτό το κλίμα, τα συναισθήματα μπορούν να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο σκέψης και τις αντιδράσεις των πολιτών ενός κράτους, καθώς και ο τρόπος που διαχειρίζονται μια πληροφορία που λαμβάνουν.

Κεντρικό ερώτημα της έρευνας μας παρουσιάζει ο βαθμός ενημέρωσης των νέων, ο τρόπος ενημέρωσης, και τα συναισθήματα τους στην εποχή του κορωνοϊού. Για την παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα μέσω συνεντεύξεων σε 12 ερωτώμενους. Επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα, διότι θα γινόταν καλύτερη ανάλυση της σκέψης και των συναισθημάτων των συμμετεχόντων της έρευνας. Οι ερωτώμενοι αποτελούνταν από 6 άντρες και 6 γυναίκες, ανάμεσα στις ηλικίες 18-34. Οι ερωτώμενοι

μένουν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, προκειμένου να τηρηθεί η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Καθ'όλη τη διάρκεια της έρευνας διατηρήθηκε η ανωνυμία, ενώ οι ερωτώμενοι γνώριζαν πλήρως τους σκοπούς της έρευνας. Εξαιτίας του χαμηλού αριθμού συμμετεχόντων, τα αποτελέσματα είναι ενδεικτικά και δεν ανταποκρίνονται σε αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα του πληθυσμού.

Λέξεις κλειδιά

κορωνοϊός, συναισθήματα, νέοι, MME, MKΔ

Abstract

Covid-19 pandemic appeared at a time when Greece sought to escape from an economic crisis. On a global scale, coronavirus caused social and political disruption, while emerging health measures and protocols were imposed. Coronavirus managed to prove that health crises can't be treated as they did in the past. A key role in the appearance of this new situation seemed to have the media and media networking, as information and communication tools. From the recording of the first coronavirus case in Greece, media showed a plethora of news about coronavirus. Nowadays, the role media have in everyday life has changed, as well as their way of news. Information is broadcast at an extremely fast pace, both at national and global level, with the amount of news increased in relation to the past. Young people spend enough time of their day within these networks, as they are also a means of communication and socialization. At the same time, through online information, the "echo-chambers" phenomenon has been observed, while the dissemination of conspiracy theories and misinformation is quite easy. Under this climate, emotions can greatly influence the way of thinking and the reactions of the citizens of a state, as well as the way they are managing a piece of information.

The main question of our research is how much young people are informed, the way they are informed and their emotions in the coronavirus era. For this paper, quality research was carried out through interviews in 12 respondents. Qualitative research was chosen because a better analysis of the thinking and emotions of the survey participants would be analyzed. The respondents consisted of 6 men and 6 women, among the ages of 18-24. Respondents stay in various regions of Greece in order to comply with the representativeness of the sample. Anonymity was maintained throughout the survey, while respondents were fully aware of the research purposes. Because of the low

number of participants, the results are indicative and do not respond to representative results of the population.

Keywords

coronavirus, emotions, young people, media, social media

Κεφάλαιο 1- Νέοι και ειδήσεις

1.1- Νέοι και ενημέρωση

Στη σημερινή εποχή των ψηφιακών δικτύων έχει αλλάξει ριζικά το τοπίο των μέσων επικοινωνίας και ο τρόπος χρήσης τους από το κοινό. Στο επίκεντρο της έρευνας που ακολουθεί βρίσκεται το θέμα της ενημέρωσης των νέων, αλλά και το ποια μέσα χρησιμοποιούν και πώς.

Για πρώτη φορά σε παγκόσμια κλίμακα, έπειτα από ένα μεγάλο διάστημα, το κοινωνικό σύνολο βρέθηκε αντιμέτωπο με έναν νέο αγώνα για επιβίωση. Οι κρατικοί μηχανισμοί ανέστειλαν ορισμένες λειτουργίες της καθημερινής ζωής, όπως την αναστολή λειτουργίας των καταστημάτων λιανεμπορίου και εστίασης και εφάρμοσαν το καθεστώς τηλεργασίας στις επιχειρήσεις, θέτοντας σε προτεραιότητα την ασφάλεια των πολιτών. Σε περιόδους κρίσεων, οι ατομικές ελευθερίες περιορίζονται για την προστασία και εφημερία των πολιτών ενός κράτους. Η υγειονομική κρίση, εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, βιώνεται με διαφορετικό τρόπο σε σχέση με αντίστοιχες παλαιότερων ετών. Τα άτομα δε χάνουν ωστόσο τη δυνατότητα να ενημερώνονται, να συζητούν και να αναπτύσσουν δημόσιο διάλογο. (Γεωργακόπουλος, 2021).

Τα Μέσα Επικοινωνίας, ειδικότερα τα ψηφιακά μέσα, αποτελούν το χώρο που μπορεί να αναπτυχθεί ο δημόσιος διάλογος. Οι ψηφιακές πλατφόρμες, αποτελούν το μέσο ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων, ιδιαίτερα από την εξάπλωση του κορωνοϊού, που οι συναντήσεις με άλλα άτομα είναι περιορισμένες. Ο βαθμός εμπιστοσύνης στα Μέσα Ενημέρωσης, αποτελεί ένα από τα ζητήματα των σύγχρονων κοινωνιών, με συνέπεια στις προσωπικές εκτιμήσεις για την αποτίμηση της πανδημίας και το κατά πόσο προβάλλονται με έγκυρο τρόπο οι ειδήσεις και τα γεγονότα της καθημερινότητας. (Ζέρη, Τσέκερης, 2020).

Με την εμφάνιση και εξάπλωση της πανδημίας του COVID-19 σε όλο τον κόσμο ο ρόλος της ενημέρωσης ήταν καθοριστικός για την διαχείριση της πανδημίας από την πολιτική και την κοινωνία. Στην ενημέρωση βασική πηγή πληροφοριών ήταν τα μέσα επικοινωνίας και κυρίως το διαδίκτυο. Μάλιστα, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε το Ινστιτούτο Reuters το Σεπτέμβριο του 2019, η χρήση των ψηφιακών μέσων κυριαρχεί, ενώ υποχωρούν τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης. Στην δική μας έρευνα που οι ερωτώμενοι είναι νέοι, ηλικίας 18-34 ετών, διαπιστώνουμε ότι από τους 12 ερωτώμενους, και οι 12 χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο ως βασικό Μέσο Ενημέρωσης, ενώ παράλληλα χρησιμοποιούσαν και τη Google και την τηλεόραση. Οι 9 από τους ερωτώμενους χρησιμοποιούσαν συστηματικά τα ΜΚΔ και κυρίως το Facebook για ενημέρωση σχετικά με την πανδημία. Η εφημερίδα χρησιμοποιήθηκε σε μικρότερο βαθμό από δύο εκ των ερωτώμενων. Σχετικά με την ανάγνωση εφημερίδας ένας ερωτώμενος δήλωσε: «Όταν προλάβω», ενώ ο δεύτερος: «Ενημερώνομαι κυρίως μέσω του ίντερνετ και της τηλεόρασης και μετά λιγότερο από εφημερίδα».

Οι νέοι προτιμούν να ενημερώνονται από τα Νέα Μέσα και τις σύγχρονες πλατφόρμες. Στα ψηφιακά μέσα, οι πληροφορίες μπορούν να αντληθούν πιο εύκολα και άμεσα από αυτούς. Από τους 12 ερωτώμενους, οι 6 παρακολουθούσαν ειδήσεις από πληροφορίες που αντλούσαν από την αρχική τους σελίδα στη Google και σε Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και που κοινοποιούσαν οι φίλοι τους. Οι νέοι περνούν περισσότερο χρόνο στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και η πληροφόρηση από αυτά τους φαίνεται πιο βολική. Ερωτώμενος σε ερώτηση για ποιο λόγο είχε ως κύρια πηγή ενημέρωσης το διαδίκτυο και τα Μέσα Κοινωνικής δικτύωσης απάντησε «Γιατί είναι πιο βολικές». Άλλοι ερωτώμενοι δήλωσαν: «Είναι αυτά που χρησιμοποιώ στην καθημερινότητά μου και γι αυτό το λόγο τα χρησιμοποιούσα περισσότερο. Ήταν και τα πιο άμεσα για να μάθω οποιαδήποτε πληροφορία». «Γιατί, πρακτικά το Facebook είναι αυτό στο οποίο περνάω τον περισσότερο χρόνο μου και συνειδητά δε θέλω να παρακολουθώ ειδήσεις. Δηλαδή, δε θα καθίσω να δω το δελτίο ειδήσεων, δε θα μπω στο web tv ή στον υπολογιστή μου για να βρω στον ANTI, τις ειδήσεις του ANTI. Και κάποια σάιτ που παρακολουθώ, τα παρακολουθώ απλά γιατί με ενδιαφέρουν για τη δουλειά μου». Το Ινστιτούτο Flamingo, πραγματοποιώντας έρευνα σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Reuters, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι νέοι διακρίνουν τα νέα με βάση πληροφορίες που πρέπει να είναι γνωστές, πληροφορίες που είναι χρήσιμες και πληροφορίες που είναι διασκεδαστικές. Ακόμη, διέκριναν και το πώς μπορούν να τους

ωφελήσουν οι πληροφορίες ατομικά και όχι σαν κοινωνία ως σύνολο. Η πληροφόρηση σχετικά με την πληροφόρηση σε ατομικό επίπεδο, επιβεβαιώνεται και σε εμάς με βάση απάντηση ερωτώμενου, που επεδίωκε να ενημερώνεται για ζητήματα που αφορούσαν το επάγγελμα του. Με βάση τις απαντήσεις γίνεται φανερό ότι δεν παρατηρείται μεγάλο ενδιαφέρον για γενική πληροφόρηση, ωστόσο το ενδιαφέρον για ενημέρωση για τον κορωνοϊό είναι εμφανές. Ειδικότερα, όσον αφορά το κομμάτι των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, οι νέοι, φαίνεται ότι καταναλώνουν ένα μεγάλο κομμάτι της μέρας τους σε αυτά. Επομένως, είναι πιο εύκολη και για αυτούς η παρακολούθηση των ειδήσεων μέσα από αυτά τα δίκτυα.

Η πανδημία του κορωνοϊού εμφανίστηκε μια εποχή κατά την οποία τα περισσότερα κράτη ήταν απροετοίμαστα για την αντιμετώπιση ενός τέτοιου φαινομένου. Τα μέτρα που έλαβαν τα περισσότερα από αυτά, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, αποτέλεσαν μέτρα πρόληψης για την αναχαίτιση της πανδημίας. Εικόνες από κράτη που επλήγησαν από την πανδημία, όπως η Ιταλία, μεταδόθηκαν από όλα τα δίκτυα. Επομένως, ήταν φυσικό να ληφθούν γρήγορα μέτρα για την προστασία του γενικού πληθυσμού και να αποφευχθούν αντίστοιχα φαινόμενα και σε αυτά. Στην Ελλάδα, ο κρατικός μηχανισμός έδρασε πολύ γρήγορα και έλαβε αμέσως μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων. Από την καταγραφή του πρώτου κρούσματος κορωνοϊού στην Ελλάδα, τα ΜΜΕ παρουσίαζαν μια πληθώρα ειδήσεων σχετικά με τον κορωνοϊό. Τα ειδησεογραφικά μέσα ενημέρωναν τακτικά τους πολίτες για την εξέλιξη της πανδημίας, ενώ τόσο στην τηλεόραση, όσο και στα ειδησεογραφικά σάιτ, φιλοξενήθηκαν ειδικοί επιστήμονες και επιδημιολόγοι προκειμένου να πληροφορήσουν και να συμβουλευθούν τους πολίτες για τον κορωνοϊό. Την ίδια περίοδο, με χρηματική επιχορήγηση από το κράτος προς τα ΜΜΕ, διαδόθηκε η καμπάνια «Μένουμε Σπίτι» για την ευαισθητοποίηση των πολιτών και την τήρηση των μέτρων κατά της πανδημίας.

Οι περισσότεροι από τους νέους στην έρευνα μας την περίοδο του κορωνοϊού, παρακολουθούσαν καθημερινά τις ειδήσεις. Από τους 12 ερωτώμενους, οι 8 δήλωσαν ότι ενημερώνονταν καθημερινά για την εξέλιξη της πανδημίας στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι από αυτούς δήλωσαν ότι επέλεξαν αυτό το ρυθμό ενημέρωσης προκειμένου να παρακολουθούν τον τρόπο που εξελίσσεται ο ιός. Ορισμένες δηλώσεις ερωτώμενων για το λόγο που επέλεξαν να παρακολουθούν τις ειδήσεις καθημερινά ήταν: *«Για να βλέπω πώς πηγαίνουν τα πράγματα, αν αυξάνονται τα κρούσματα, αν*

μειώνονται, αν αποδίδει το lockdown και τα σχετικά μέτρα που έχουμε πάρει», «Για να βρίσκομαι όσο πιο κοντά γίνεται στην πραγματικότητα, να εξετάζω τα δεδομένα και να ακολουθώ αυτά που λένε οι επιδημιολόγοι και οι λοιμωξιολόγοι», «Αρχικά γιατί ήταν αυτό ως πρώτο θέμα. Οπότε θέλοντας και μη όταν άνοιγες το κινητό σου έβλεπες τουλάχιστον τίτλους με την εξέλιξη του κορωνοϊού. Μετά, έμπαινα να δω σε τι κατάσταση είναι η πόλη μου, και τι γίνεται με τα μέτρα, γιατί ανά εβδομάδα σχεδόν αλλάζουν, οπότε θέλεις να έχεις μια σφαιρική ενημέρωση», «Επειδή οι εξελίξεις κάθε μέρα άλλαζαν και αλλάζουν από ότι φαίνεται, και δεν ήταν μια μέρα να μην έμπαινες δεν άλλαζε κάτι τρομερό. Σήμερα έλεγαν κάτι, αύριο θα έλεγαν κάτι άλλο, οπότε έβρισκες και κράταγες τα πιο σημαντικά. Δηλαδή κοιτούσες τα πιο σημαντικά, όχι τις λεπτομέρειες για κάθε μέρα», «Καθημερινά ενημερώνομαι θέλοντας και μη, καθώς όπου, ό,τι και να άκουγες σίγουρα θα έπαιρνε το αντί σου κάτι σχετικά με τον κορωνοϊό. Εσκεμμένα θα το έκανα κάθε δεύτερη με τρίτη μέρα. Θα καθόμουν και θα έλεγα “ξέρεις κάτι; ένα τέταρτο με είκοσι λεπτά θα κάτσεις να διαβάσεις για το τι έχει συμβεί, ποια είναι η εξέλιξη για τον κορωνοϊό”. Και το έκανα για να ενημερώνομαι και να ξέρω πού οδεύουν τα πράγματα».

Σύμφωνα με αυτές τις απαντήσεις, παρατηρείται πως υπήρχε μεγάλη ανησυχία για τον αριθμό των κρουσμάτων, τόσο σε εθνικό, όσο και σε πιο τοπικό επίπεδο και επίπεδο περιφέρειας. Οι νέοι φαίνονται ανήσυχοι για τα κρούσματα, δηλαδή για τον ρυθμό που εξαπλώνεται ο κορωνοϊός στην Ελλάδα. Βέβαια, ανάμεσα σε αυτούς υπήρξαν και κάποιοι που εξέφρασαν πως ο κορωνοϊός αποτέλεσε την πρώτη είδηση που προβαλλόταν στα Μέσα Ενημέρωσης, οπότε είχαν και χωρίς μεγάλη αναζήτηση έναν βαθμό ενημέρωσης. Αυτό αποδεικνύει ταυτόχρονα πως τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αφέρωσαν αρκετά μεγάλο κομμάτι από την ειδησεογραφική έρευνα γύρω από τον κορωνοϊό. Πέρα από τον αριθμό των κρουσμάτων, τους νέους φαίνεται να τους ενδιαφέρουν και οι εξελίξεις σχετικά με τα μέτρα προστασίας και αναχαίτισης της πανδημίας.

Οι 4 από τους 12 ερωτώμενους της έρευνας μας, δήλωσαν πως απέφευγαν την καθημερινή παρακολούθηση των ειδήσεων. Οι λόγοι που επέλεγαν να μην ενημερώνονται καθημερινά κυμαίνονται από τη δημιουργία αρνητικών συναισθημάτων, έως την επιθυμία μόνο για την ενημέρωση επιβολής νέων μέτρων από την κυβέρνηση. Οι ερωτώμενοι δήλωσαν χαρακτηριστικά: «Δεν ήθελα να διαβάζω κάθε μέρα για τα κρούσματα και αυτή την κατάσταση, γιατί γνωρίζω πώς διαχειρίζονται

το θέμα τα Μέσα Ενημέρωσης, από προσωπική πείρα, οπότε ήθελα απλά να ενημερώνομαι για τα νέα μέτρα και τον αριθμό των κρουσμάτων και τίποτα παραπάνω», «Για να βλέπω πώς πάνε τα κρούσματα και γιατί η κινδυνολογία που επικρατεί δεν μου αρέσει ιδιαίτερα οπότε ήθελα απλά να μένω ενήμερη, χωρίς όμως να το παρακάνω κιόλας», «Γιατί ήταν μια συνεχόμενη μπαρούφα που έφερνε αρνητικά συναισθήματα», «Διευκρινίζω ότι δεν ήταν σύστημα. Δεν ήταν ότι “Α, πρέπει να μάθω μια φορά τη βδομάδα, οπότε θα σου πω εγώ μια φορά τη βδομάδα”. Αλλά δεν είναι σύστημα. Παίξει να ήταν συναισθηματικός ο λόγος. Παίξει να ήταν σε φάση “α τώρα ανησύχησα, οπότε ας μάθω τι γίνεται. Ας μάθω μια πληροφορία που ήθελα εγώ να μάθω”».

Οι συγκεκριμένοι ερωτώμενοι, με βάση τις απαντήσεις τους διακρίνεται πως είναι και αρκετά επιφυλακτικοί απέναντι στα ΜΜΕ και διακρίνεται πως δεν τα εμπιστεύονται ιδιαίτερα. Η στάση τους, μάλιστα, φαίνεται να είναι αρκετά προκατειλημμένη, όσον αφορά τη διαχείριση των ειδήσεων, που αποτελεί και κοινό στοιχείο όλων αυτών των απαντήσεων, δηλαδή ότι τα Μέσα Ενημέρωσης προσπαθούν να διασπείρουν το αίσθημα του φόβου. Η μη εμπιστοσύνη τους απομακρύνει και από την ολοκληρωμένη και σφαιρική ενημέρωση. Είναι εμφανές δε, πως οι συγκεκριμένοι νέοι δεν επιθυμούσαν να μένουν ενημερωμένοι για τον κορωνοϊό, ένα ζήτημα το οποίο είχε άμεση συνέπεια στην καθημερινή τους ζωή, αποφασίζοντας να εστιάσουν μόνο σε βασικές πληροφορίες, όπως τον αριθμό κρουσμάτων και τη λήψη μέτρων περιορισμού μετακινήσεων. Αυτή η επιλογή της μη ενημέρωσης και συγκέντρωσης πληροφοριών για τον κορωνοϊό, σε συνδυασμό με την μη εμπιστοσύνη προς τα Μέσα Ενημέρωσης προκαλεί ανησυχία και για το γεγονός πως οι νέοι επιλέγουν να μην ενημερώνονται και για άλλα ζητήματα εκτός του κορωνοϊού. Δηλαδή, αν επιλέγουν λόγω μη εμπιστοσύνης προς τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης να μην ενημερώνονται και για άλλα ζητήματα, όπως για παράδειγμα τις εξελίξεις στον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα και τη διεθνή πολιτική. Δηλαδή, εγείρεται το ερώτημα σχετικά με το αν είναι ενημερωμένοι για όλα τα ζητήματα που είναι πρακτικά και για την καθημερινή ζωή τους και τον ρόλο τους ως πολίτες ενός δημοκρατικού κράτους.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα κλήθηκαν να απαντήσουν και σε ερώτηση σχετικά με το τι πιστεύουν ότι λείπει από την καθημερινή ενημέρωση που θα ήθελαν να μάθουν. 2 ερωτώμενοι απάντησαν πως θα ήθελαν να γνωρίζουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εξέλιξη και αντιμετώπιση του κορωνοϊού σε άλλες χώρες του κόσμου.

1 ερωτώμενος δήλωσε πως θα ήθελε περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εξέλιξη των εμβολίων και τα στατιστικά των εμβολιασμών, ενώ ένας ερωτώμενος δήλωσε ότι δε λείπει κάποια πληροφορία για την εξέλιξη του κορωνοϊού. 3 ερωτώμενοι δήλωσαν ότι θα ήθελαν να μάθουν «Την αλήθεια». Άλλες απαντήσεις ήταν: «Θεωρώ ότι θα μου άρεσε να μαθαίνω περισσότερα πράγματα για ανθρώπους που έχουν αντιμετωπίσει τον ιό, δηλαδή που έχουν νοσήσει, το έχουν ξεπεράσει και πώς είναι τώρα, αν τον έχουν ξαναεμφανίσει, ή γενικότερα πώς είναι η κατάσταση τους έπειτα από τη νοσηλεία τους», «Νομίζω, καλύτερα, ακριβέστερα γεγονότα. Δηλαδή έγγραφα τύπου, γιατί δεν πεθαίνουν όλοι από κορωνοϊό, υπάρχουν κι άλλα προβλήματα υγείας. Μπορεί να τυχαίνει να κολλήσεις και να καταλήξεις τελικά από το αρχικό πρόβλημα υγείας που είχες», «Ίσως περισσότερες πληροφορίες από τους ειδικούς και τους επιστήμονες; Γιατί οι πληροφορίες από τα Μέσα Ενημέρωσης, τους δημοσιογράφους και τους πολιτικούς, τι να σου κάνουνε. Δε νομίζω ότι έχουμε και πολύ μεγάλη εμπιστοσύνη», « Ίσως πολλά, δεν ξέρω. Ίσως λείπουν πληροφορίες όχι το γιατί είναι τόσο σημαντικό να προστατευτούμε μαζί, αλλά ίσως θα ήθελα κάποιες πληροφορίες από κράτος γενικά για όλες τις δράσεις που παίρνει. Ίσως να θέλω να μου δώσουνε το λογαριασμό, όχι για τώρα για την πανδημία, γιατί γενικά κάνουν πολλές από τις κινήσεις. Γιατί δεν καταλαβαίνω πολλά από αυτά. έχω απορία γιατί ξαφνικά τώρα νοιάζονται τόσο πολύ για την υγεία της μάζας. Ή γιατί τώρα επεμβαίνουν τόσο κοντά στη ζωή του κάθε ανθρώπου προσωπικά και πριν δεν το κάνανε. Και γιατί δεν έχουνε τα ηνία και τον πρώτο λόγο γιατροί και νοσοκόμοι και έχουν πολιτικοί. Δεν ξέρω. Είναι πολύ μπερδεμένο».

Όπως παρατηρείται από τις παραπάνω απαντήσεις, είναι εμφανές πως οι νέοι δεν ήταν αρκετά ενημερωμένοι στο βαθμό που οι ίδιοι θεωρούν ότι είναι. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, παρείχαν σε μεγάλο βαθμό πληροφορίες σχετικά με την εξέλιξη του κορωνοϊού σε όλο τον κόσμο, ειδικότερα στα κράτη της Ευρώπης. Οι νέοι, σε περίπτωση που το επιθυμούσαν, θα μπορούσαν να αντλήσουν πληροφορίες για την εξέλιξη του κορωνοϊού σε άλλα κράτη και από ξενόγλωσσα Μέσα Ενημέρωσης και ειδησεογραφικές ιστοσελίδες. 4 από τους 12 ερωτώμενους είχαν δηλώσει πως δε γνωρίζουν τις εξελίξεις γύρω από τον κορωνοϊό στα άλλα κράτη. 6 από αυτούς είχαν δηλώσει πως γνώριζαν για κάποια από τα ευρωπαϊκά κράτη, ενώ 2 ότι παρέμεναν ενημερωμένοι μόνο για ορισμένα κράτη για τα οποία έχουν ενδιαφέρον, γεγονός που σηματοδοτεί πως υπάρχει συγκεκριμένη έρευνα γύρω από αυτά. Ορισμένες απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση ήταν: «Σε γενικές γραμμές ναι», «Τώρα, εδώ που τα λέμε,

όχι», «Μες τις άκρες ναι. Ξέρω ότι αυτή την περίοδο έχουνε κι αυτοί lockdown στην Ευρώπη», «Σε κάποιες που με ενδιαφέρουν ναι», «Ε, λίγο», «Έχω ακούσει, ναι. Έχω διαβάσει και για ορισμένες. Όχι για όλες τις ευρωπαϊκές χώρες», «Όσο μπορούμε να ζέrouμε και να μαθαίνουμε ναι. Γιατί τώρα, ακριβώς-ακριβώς ό,τι μας λένε, αλήθεια-ψέμα, δεν ξέρω αν είναι. Οπότε, από αυτά που μπορούμε να μάθουμε, ναι, προσπαθώ να ενημερώνομαι».

Με βάση την απάντηση ερωτώμενων πως θα ήθελαν να γνωρίζουν «Την αλήθεια», διακρίνεται για ακόμη μια φορά ο χαμηλός βαθμός εμπιστοσύνης ως προς τα Μέσα Ενημέρωσης. Τα άτομα αυτά είναι εύκολο να πέσουν θύματα παραπληροφόρησης, αλλά και θεωριών συνωμοσίας. Όσον αφορά την πληροφόρηση από γιατρούς και επιστήμονες, όλα τα Μέσα φιλοξενούν αρκετά συχνά και παίρνουν συνεντεύξεις από γιατρούς και επιστήμονες προκειμένου να υπάρχει μια ενημέρωση προς τους πολίτες. Η τελευταία απάντηση προκαλεί μια ανησυχία. Ο ερωτώμενος αυτός, φαίνεται πως συνωμοσιολογεί, με την πεποίθηση πως οι κρατικοί φορείς έδειξαν ενδιαφέρον για τη δημόσια υγεία, αγνοώντας το γεγονός πως όλος ο πλανήτης βρίσκεται σε καθεστώς πανδημίας και πως έχουν ληφθεί έκτακτα υγειονομικά μέτρα και από άλλους κρατικούς φορείς. Ακόμη, και στο παρελθόν, οι κυβερνήσεις έπαιρναν μέτρα για την αντιμετώπιση ραγδαίας εξάπλωσης πανδημιών.

Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον ερευνητικό οργανισμό διαNEOσις τον Μάρτιο του 2021, οι συμμετέχοντες της έρευνας, δήλωσαν πως θεωρούν ότι είναι αρκετά ενημερωμένοι για την πανδημία του κορωνοϊού, σε ποσοστό 48% για τις ηλικίες 17-24 και 31,6% για τις ηλικίες 25-39. Στην ίδια ερώτηση, το ποσοστό που δήλωσε ότι είναι πάρα πολύ ενημερωμένο για την πανδημία είναι 19,6% στις ηλικίες 17-24 και 29,2% στις ηλικίες 25-39.

Αλλαγές παρατηρήθηκαν στον βαθμό ενημέρωσης των νέων μεταξύ της περιόδου του πρώτου lockdown τον Μάρτιο του 2020 και του δεύτερου, που επιβλήθηκε τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς. Οι πέντε από τους 12 ερωτώμενους συνεχίζουν να παρακολουθούν τις ειδήσεις στον ίδιο βαθμό. 6 ερωτώμενοι δήλωσαν πως έχει μειωθεί ο ρυθμός που ενημερώνονται για τον κορωνοϊό από την περίοδο έναρξης του δεύτερου lockdown. Ορισμένοι ερωτώμενοι δήλωσαν: « Στο πρώτο lockdown η αλήθεια είναι ότι ενημερωνόμουν περισσότερο από ότι το δεύτερο», «Πιστεύω ότι στο πρώτο ήμασταν

περισσότερο, ας μου επιτραπεί η έκφραση, “ψαρωμένοι” και δε γνωρίζαμε το τι γίνεται ακριβώς, οπότε ακολουθούσαμε τυφλά το τι μας λέγανε κλπ, οπότε τώρα είμαστε περισσότερο εξοικειωμένοι σε αυτή την κατάσταση, οπότε όσοι ακολουθούμε τέλος πάντων τα μέτρα, δεν ενημερωνόμαστε τόσο συχνά γι αυτά, γιατί τα γνωρίζουμε, οπότε ακολουθούμε το μοτίβο που ακολουθήθηκε και το προηγούμενο διάστημα», «Ναι. Έχει αλλάξει. Στην αρχή σίγουρα ενημερωνόμασταν περισσότερο γιατί ήταν άγνωστο. Τώρα δεν ενημερώνομαι και τόσο συχνά». Ένας ερωτώμενος ωστόσο, δήλωσε πως ο ρυθμός ενημέρωσης των ειδήσεων είναι ο ίδιος, αλλά έχει αλλάξει το είδος των ειδήσεων που παρακολουθεί. «Είναι περίπου ο ίδιος ο βαθμός της ενημέρωσης, αλλά άλλαξε το είδος. Στην πρώτη καραντίνα με ένοιαζε η δουλειά μου στη δεύτερη η υγεία». Με βάση τις απαντήσεις αυτές, παρατηρείται μια χαλάρωση για τον κορωνοϊό κατά τη δεύτερη φάση της πανδημίας.

Ωστόσο, εντύπωση προκαλεί πως το γεγονός πως ενώ έχει αλλάξει ο βαθμός ενημέρωσης, και πως η ενημέρωση των νέων, στο μεγαλύτερο βαθμό, σχετίζεται με συγκεκριμένο είδος πληροφοριών, (κρούσματα, lockdown, μέτρα), οι νέοι πιστεύουν πως η γνώση μπορεί να λειτουργήσει και ως μέτρο πρόληψης και προστασίας κατά του κορωνοϊού. Πιο αναλυτικά, οι νέοι διερωτήθηκαν αν πιστεύουν πως όσο περισσότερα είναι γνωστά για τον κορωνοϊό, είναι πιο εύκολο να προστατευθούν τόσο οι ίδιοι, όσο και οι γύρω τους και τα μέλη της οικογένειάς τους. Όλοι οι νέοι που συμμετείχαν στην έρευνα οι 7 από τους 12 συμφώνησαν, με τις εξής απαντήσεις: «Ναι, θεωρώ σίγουρα ότι όσο καλύτερα μπορείς να καταλάβεις το τι συμβαίνει, τόσο καλύτερα μπορείς να δράσεις», «Ναι. Το πιστεύω αυτό. Αλλά έχεις γιατρούς που σου λένε ότι ούτε εμείς ξέρουμε. Έχεις έναν επικεφαλής υγείας να σου λέει μη φοράς μάσκα και fast forward 9 μήνες μετά να σου λέει παντού με μάσκα. Βλέπω τον μπαμπά μου στο σπίτι του με μάσκα. Έχεις επιστήμονες να σου λένε ότι δεν ξέρουμε πώς είναι ο ιός. Βγαίνουν τα εμβόλια και μέσα σε τρεις μέρες, υπάρχουν δημοσιεύματα τα οποία μιλάνε ότι ξανακόλλησαν γιατροί, γιατροί οι οποίοι έκαναν το εμβόλιο, κόλλησαν ξανά κορωνοϊό, ότι δημιούργησαν αλλεργικές αντιδράσεις, δεν ξέρω αν αυτά όλα αυτά γίνονται για τη διαφάνεια, για την προστασία, για δεδομένα, αλλά. Γιατί δε μας έχουν δημιουργήσει τη σιγουριά ότι ξέρουμε τι κάνουμε. Άρα, ναι, πιστεύω στην πληροφορία, μα όμως ούτε οι γιατροί ξέρουν πολλά για αυτόν τον ιό. Άρα, ναι η απλή απάντηση είναι ναι, αλλά σου

λέω ότι κι αυτό δε με καλύπτει. Πρακτικά. Γιατί ούτε τους ίδιους δεν τους καλύπτει», «Ναι εννοείται αυτό. Ξέρεις από πού να φυλαχτείς, τι να προσέχεις. Όσο μπορείς», «Ναι, αλλά όσα και να ξέρεις είναι αναπόφευκτο το αν θα κολλήσεις ή όχι. Δηλαδή, μπορεί να ξέρεις τα πάντα για τον ιό, να προφυλάσσεσαι, αλλά σου ρχεται». Μια αρνητική απάντηση ήταν: «Καμιά φορά η άγνοια είναι χρυσός». Αυτή η στάση των νέων έρχεται σε αντίθεση με παραπάνω απαντήσεις τους, καθώς οι ίδιοι οι νέοι, δήλωσαν πως έχουν δηλώσει πως δεν ενημερώνονται στον ίδιο βαθμό και πως παρακολουθούν λιγότερο τις ειδήσεις.

Τα άτομα, καθώς βιώνουν τα ίδια την πανδημία, είτε ως πληττόμενοι, είτε ως υποκείμενοι στα περιοριστικά μέτρα. Πέρα από τα προσωπικά βιώματα, βιώνουν και την πανδημία μέσα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και τις εικόνες που μεταδίδονται καθημερινά από αυτά. Ο τρόπος που καλύπτονται τα γεγονότα, άσχετα με τον τρόπο που επιλέγεται κάθε φορά, επιδρούν στον τρόπο που οι αποδέκτες αντιλαμβάνονται τα γεγονότα. Σύμφωνα με τον Νίκο Δεμερτζή, την πρώτη περίοδο της πανδημίας, όπου δεν υπήρχαν τα εμβόλια και τα θεραπευτικά πρωτόκολλα, η ανάγκη για ενημέρωση ήταν μεγαλύτερη. Η ανάγκη αυτή προκύπτει από τα ενδιαφέροντα του αποδέκτη, αλλά και τον βαθμό βεβαιότητας που νιώθει ως προς το βαθμό των γνώσεων που έχει για κάθε θέμα. (Γεωργακόπουλος et al, 2021). Σε περίπτωση που οι γνώσεις για ένα θέμα είναι περιορισμένες, η εξάρτηση από τα Μέσα είναι αυξημένη. Την ίδια στιγμή, ευνοείται και η έκθεση σε συνωμοσιολόγους και σε περιεχόμενο παραπληροφόρησης. Όσο μεγαλύτερος είναι ο συσχετισμός ενός Μέσου ή με κάποιο πολιτικό κόμμα ή κάποια πολιτική παράταξη και σε περίπτωση που δεν τηρείται η δημοσιογραφική έρευνα και δεοντολογία με πολυμερή κάλυψη των γεγονότων, ενισχύεται η αβεβαιότητα και η αναζήτηση πληροφοριών από πηγές με λιγότερη αξιοπιστία και μη έγκυρο περιεχόμενο. (Γεωργακόπουλος et al, 2021).

Αυτό αποδείχτηκε, όπως θα αναδυθεί και παρακάτω, στη σύγκριση των ερωτωμένων σχετικά με τον βαθμό της ενημέρωσης κατά τη διάρκεια του πρώτου και του δεύτερου lockdown. Την περίοδο της εμφάνισης του κορωνοϊού στην Ελλάδα, αλλά και του πρώτου lockdown, όπου οι γνώσεις σχετικά με τον ιό ήταν ελάχιστες, οι νέοι στράφηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό στα Μέσα.

1.2 Πρόσληψη ειδήσεων- Βαθμός εμπιστοσύνης στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Η έρευνα του Flamingo, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Reuters, διακρίνει τέσσερις κατηγορίες ατόμων που παρακολουθούν τις ειδήσεις. Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από τα άτομα που προσπαθούν να ενημερώνονται από τα Μέσα τα οποία παρακολουθούσαν κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης τους. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τους Παθητικούς Αποδέκτες των Νέων, δηλαδή αυτών που δεν ενδιαφέρονται αρκετά ώστε να αναπτύξουν μια ιδιαίτερη προτίμηση σε κάποια ειδησεογραφικά μέσα. Η τρίτη κατηγορία αποτελείται από τους Αφοσιωμένους Δέκτες των ειδήσεων, που παρακολουθούν τακτικά και διατηρώντας ένα πρόγραμμα τα Μέσα, και τέλος τους Προληπτικούς Λάτρες των Ειδήσεων, οι οποίοι είναι αφοσιωμένοι στην κατανάλωση των ειδήσεων, χωρίς να έχουν κάποιο συγκεκριμένο ειδησεογραφικό μέσο προτίμησης, διαβάζουν τις ειδήσεις από διάφορα μέσα, από κάθε μέσο σύμφωνα με τις δικές του ανάγκες. (Flamingo, Reuters).

Εξαιρετικά χαμηλός παρατηρήθηκε και ο βαθμός εμπιστοσύνης στα ΜΜΕ. Σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν από τον ερευνητικό οργανισμό διαNEΟσις (2020) σχετικά με το πρώτο και το δεύτερο κύμα της πανδημίας, σημειώνεται χαμηλός βαθμός εμπιστοσύνης στα Μέσα Ενημέρωσης. Πιο αναλυτικά, στην έρευνα του Απριλίου του 2020, το 7,2% στις ηλικίες 17-24 εξέφρασε μεγάλη εμπιστοσύνη στο Ίντερνετ, ενώ ο ίδιος βαθμός εμπιστοσύνης επισημάνθηκε και στις ηλικίες 25-39, σε ποσοστό 6,7%. Ο ίδιος χαμηλός βαθμός εμπιστοσύνης παρατηρήθηκε και για τις εφημερίδες, με το 3,1% στις ηλικίες 14-24 και το 3,2% να δηλώνουν μεγάλη εμπιστοσύνη. Όσον αφορά τα social media για την ηλικιακή ομάδα 17-24 ο μεγάλος βαθμός εμπιστοσύνης ανέρχεται σε 3% και 2,6% για τις ηλικίες 25-39, ενώ για την τηλεόραση μόνο το 1,6% στις ηλικίες 17-24 και 2,4 στις 25-39 εμπιστεύεται πολύ αυτό το μέσο.

Αντίστοιχο φαινόμενο απαντάται και στην δική μας έρευνα, όπου παρατηρήθηκε αρκετά χαμηλός βαθμός εμπιστοσύνης στους νέους. Από τους 12 ερωτώμενους, οι 10 δήλωσαν ότι τα Μέσα Ενημέρωσης δεν περιγράφουν ακριβώς την πραγματικότητα σχετικά με το ζήτημα του κορωνοϊού. Υποστήριξαν ότι εστιάζουν στην προβολή

ορισμένων γεγονότων. «Πιστεύω ότι διαστρεβλώνουν σε μεγάλο βαθμό την πραγματικότητα». Το ίδιο άτομο, σε ερώτηση για το αν πιστεύει ότι τα μέσα εστιάζουν στην προβολή ορισμένων μόνο γεγονότων απάντησε: « Σίγουρα, και χρησιμοποιούν τη γλώσσα με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργήσουν έναν κάποιον πανικό και μια κάποια αναστάτωση ας το πούμε έτσι». Άλλες απαντήσεις ήταν: « Νομίζω όλα τα Μέσα παράγουν ένα βαθμό παραπληροφόρησης, ίσως και, πώς να το πω, είναι κάπως υπερβολικά», «Σίγουρα τα Μέσα είναι κατευθυνόμενα. Σίγουρα τα Μέσα έχουνε κατευθυντήριες γραμμές. Έχουμε ακούσει και για χρηματισμό των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης παρόλο που υπήρξε η διαφάνεια με τα λεφτά που δόθηκαν για τις εκστρατείες Μείνε Σπίτι κτλ. Δεν ξέρω. Και δεν ξέρω γιατί είναι δύσκολο να το βρεις. Σίγουρα κάτι κρύβεται, σίγουρα κάποια πράγματα τα λένε, σίγουρα κάθε Μέσο Ενημέρωσης έχει τον δικό του χαρακτηρισμό και τις δικές του πεποιθήσεις, και πιστεύω και από τις πρώτες μου σπουδές στην Ψυχολογία ότι όσο αντικειμενικός και να είσαι, δεν μπορείς να βγάλεις από μέσα σου κάποιες αξίες που έχεις και να μη φανούνε. Η πλήρης αντικειμενικότητα είναι μια ουτοπία. Δεν μπορεί να υπάρξει. Δηλαδή και να μην είναι κατευθυνόμενη η εφημερίδα, να μην έχει μια γνώμη η εφημερίδα και απλά να γράφει γεγονότα, μπορεί ο δημοσιογράφος που θα γράψει κάτι, ο δημοσιογράφος που θα κάνει ένα ρεπορτάζ, θα κατευθύνει με κάποιο τρόπο, με κάποια δικιά του ιδέα. Και σε κάποιους το έχουμε δει και πιο έντονα. Κάποιοι το κρατάνε λίγο πιο χαλαρά», «Εννοείται πως προωθούν την προπαγάνδα. Εννοείται πως προβάλλουν αυτά που θέλουν να προβληθούν. Αυτό που θέλουν να κάνουν είναι να προκαλέσουν τρόμο και ανησυχία, περισσότερο από όσο πρέπει, για τους δικούς τους λόγους. Για τους λόγους που τους έχουν επιβληθεί από ανώτερα στελέχη τα οποία είναι άμεσα συνδεδεμένα με τα κόμματα, οπότε ένας φαύλος κύκλος, όπου αποσκοπεί στον έλεγχο της μάζας όπου όπως πάντα τα ΜΜΕ θέλουν να καθοδηγούν, οπότε αυτό κάνουν και τώρα».

Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων δε διακρίνεται μόνο ο χαμηλός βαθμός εμπιστοσύνης των Μέσων από τους νέους. Οι νέοι φαίνεται πως όχι μόνο δεν έχουν εμπιστοσύνη στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης για την κάλυψη των ειδήσεων, αλλά είναι και αρκετά προκατειλημμένοι απέναντι σε αυτά. Φαίνονται πεπεισμένοι πως η επικαιρότητα προβάλλεται σκόπιμα με τέτοιο τρόπο, ώστε να ενισχύσουν τα αρνητικά συναισθήματα των πολιτών και όσων παρακολουθούν τις ειδήσεις γενικότερα. Παράλληλα, έγινε λόγος και για προπαγανδιστικές μεθόδους υπέρ πολιτικών ή και κομματικών εκπροσώπων και της κάλυψης των γεγονότων με τέτοιο τρόπο, ώστε να

ευνοούνται ορισμένα άτομα, κάνοντας λόγο μάλιστα και για κατεύθυνση σχετικά με τον τρόπο που θα παρουσιάσουν τις ειδήσεις. Στις απαντήσεις αναφέρθηκε και το γεγονός πως δεν μπορούν τα άτομα να είναι εντελώς αντικειμενικά και πως ακόμη κι αν το επιθυμούν, η ιδεολογία τους ή οι απόψεις τους θα τους εμποδίζουν από την αντικειμενική αντίληψη της πραγματικότητας.

Το φαινόμενο της μη Εμπιστοσύνης των Μέσων Ενημέρωσης δεν είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται μόνο στην Ελλάδα, αλλά έχει διαπιστωθεί ότι αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο, με τους νέους τα τελευταία χρόνια να απομακρύνονται από την ενημέρωση (Newman et al, 2020).

Δύο ήταν οι ερωτώμενοι που δήλωσαν πως δε θεωρούν ότι τα Μέσα περιγράφουν ακριβώς την κατάσταση με τον κορωνοϊό. *«Θεωρώ ότι περιγράφουν ακριβώς τα πράγματα όπως γίνονται και ίσως γι αυτό το λόγο να υπάρχει και η αναστάτωση στον κόσμο. Γιατί οι δημοσιογράφοι λένε ακριβώς την είδηση, και ο κόσμος την παίρνει ως πολύ σοβαρή και δεν υπάρχει εφησυχασμός». «Τα Μέσα Ενημέρωσης προβάλλουν κάποια αφηγήματα και κάποιες σκοπιές της πραγματικότητας. Κάθε ακροατής που απορροφά αυτές τις πληροφορίες, είναι από κάποια προοπτική. Από κάποια συλλεγμένη προοπτική που είναι τα κανάλια αυτά, ή το ίντερνετ. Δεν πιστεύω ότι λένε ψέματα. Αν το ρεπορτάζ προβάλλεται σαν ένα ανησυχητικό ρεπορτάζ ότι α πρέπει να ανησυχήσω. Αυτό είναι απουσία κριτικής και δε μου αρέσει. Γιατί ξέρω ότι είναι αφηγήματα, είναι αυτά που συλλέξαν τα βάλουμε μαζί ξέρω γω, είτε έχουνε κατεύθυνση, είτε δεν έχουνε κατεύθυνση. Είτε έχουνε λόγο για κατεύθυνση, είτε δεν έχουνε. Είτε θέλουν να κατευθύνουν, είτε δε θέλουν να κατευθύνουν τη μάζα».*

Εδώ παρατηρείται μια περισσότερο ψυχραιμη αντίδραση απέναντι στον τρόπο που λειτουργούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Μάλιστα, η πρώτη απάντηση, παρουσιάζει και τον τρόπο που ο συναισθηματικός παράγοντας μπορεί να επηρεάσει μια είδηση.

Οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν και σε ερώτηση σχετικά με το ποιος θα πρέπει να είναι ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Οι 7 από τους 12 ερωτώμενους δήλωσαν πως τα ΜΜΕ θα έπρεπε να έχουν έναν ενημερωτικό χαρακτήρα και να παρουσιάζουν με αντικειμενικότητα τα γεγονότα, χωρίς υπερβολές. Ένας μόνο

ερωτώμενος δήλωσε πως δε χρειάζεται να αλλάξει ο ρόλος των ΜΜΕ, ενώ ένας δεύτερος απάντησε πως ο ρόλος τους θα πρέπει να είναι ουδέτερος. Δύο ερωτώμενοι δήλωσαν πως θα ήθελαν και μια πιο ανθρωποκεντρική προσέγγιση για τον κορωνοϊό. Ορισμένοι συμμετέχοντες της έρευνας ανέφεραν χαρακτηριστικά: *«Σίγουρα θα πρέπει να ενημερώνουν τακτικά και καθημερινά για τον αριθμό των κρουσμάτων και για τα μέτρα και τις κινήσεις της κυβέρνησης, αλλά θεωρώ ότι θα έπρεπε να προσεγγίζουν το θέμα λιγότερο ούτως ώστε να δημιουργήσουν πανικό ούτως ώστε να αποκτήσουν νούμερα και περισσότερο ανθρώπινα, δηλαδή για παράδειγμα θα πρέπει να σκεφτούμε ότι τα κρούσματα παρουσιάζονται σαν κάτι το απρόσωπο ενώ στην πραγματικότητα είναι άνθρωποι. Πρέπει δηλαδή να είναι λίγο πιο ανθρωποκεντρική η προσέγγιση τους σε όλο αυτό», «Ενημερωτικός, χωρίς παραπληροφόρηση και χωρίς τόση κινδυνολογία», «Να ενημερώνει τον πολίτη ναι μεν, να μη τον παρασύρει, να μην διαφημίζει πολύ τον κίτρινο Τύπο στη δημοσιογραφία, να παρουσιάζει την αλήθεια έτσι όπως είναι. Κυρίως όμως να μην τρομοκρατεί, δηλαδή να καθυστεράει περισσότερο», « Το να προσπαθούν να εμψυχώνουν κάπως τον κόσμο και να μην δείχνουν τόσο έντονα το φαινόμενο, πώς να το πω. Να μην προβάλλουν τόσο έντονα το τι συμβαίνει με τον κορωνοϊό γενικά, σε όλο τον κόσμο, στον πλανήτη. Παρ'όλο που μας ενημερώνουν, ταυτόχρονα μας τρομοκρατούν», «Να ενημερώνει. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης δε χρειάζεται να ψυχαγωγούνε. Και δε χρειάζεται να κατευνάζουν. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, χρειάζεται νομίζω, να δίνουν πληροφορίες, αλλά όχι μόνο να δίνουν πληροφορίες. Ιδανικά; Να δίνουν πληροφορίες με αποδείξεις», «Κατά την άποψη μου θα πρέπει να παρουσιάζονται όλα τα γεγονότα, μικρά-μεγάλα, αλλά θα πρέπει να γίνονται με σωστό τρόπο, δηλαδή να μην παρουσιάζονται γεγονότα με σκοπό την παραπληροφόρηση. Επίσης, να μην επισκιάζουμε με λεπτομέρειες και με μικρά γεγονότα, μεγαλύτερα γεγονότα για να καθοδηγήσουμε προς τη λάθος κατεύθυνση τους ακροατές και τη χώρα». Με βάση αυτές τις απαντήσεις διακρίνεται και ο χαμηλός βαθμός εμπιστοσύνης των νέων στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.*

Για ακόμη μια φορά σε αυτές τις απαντήσεις διακρίνεται μια προκατάληψη των νέων απέναντι στα ΜΜΕ. Οι νέοι θεωρούν πως με την προβολή των ειδήσεων τα ΜΜΕ επηρεάζουν συναισθηματικά τους πολίτες, ενισχύοντας το αίσθημα του φόβου, τονίζοντας ότι ο ρόλος τους θα έπρεπε να είναι καθαρά ενημερωτικός. Την ίδια στιγμή, τα Μέσα, δεν εστίαζαν μόνο στον αριθμό των κρουσμάτων, και ό,τι αφορά την κατάσταση στα νοσοκομεία, αλλά παρουσίαζαν και ενημερωτικές ειδήσεις σχετικά με

την προστασία κατά του κορωνοϊού, φαινόμενο που παρατηρήθηκε ιδιαίτερα στις ιστοσελίδες.

Έρευνα που πραγματοποίησε το Stanford History of Education Group (2016), κατέληξε στο συμπέρασμα ότι παρά το γεγονός ότι οι νέοι περνούν περισσότερο χρόνο στο διαδίκτυο και στα social media, δυσκολεύονται στην αξιολόγηση των ειδήσεων, σε βαθμό που ορισμένοι είχαν πρόβλημα στο διαχωρισμό των διαφημίσεων από τις ειδήσεις και κατ' επέκταση τις έγκυρες πηγές από τις μη έγκυρες. Αυτή η μη διάκριση των πραγματικών γεγονότων μπορεί να οδηγήσει τους νέους στο να πέσουν θύματα παραπληροφόρησης.

1.3 Το φαινόμενο των echo-chambers

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, πέρα από εργαλείο για επικοινωνία, χρησιμοποιούνται και ως Μέσο Ενημέρωσης. Η αναζήτηση πληροφοριών από τους νέους σε αυτές τις πλατφόρμες δεν παρατηρείται μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε όλο τον κόσμο. Πολλοί από τους νέους, δεν μπορούν να διακρίνουν ακριβώς τον βαθμό των ειδήσεων που παρακολουθούν καθημερινά μέσα στα social media (Flamingo, Reuters). Σε κάθε ανάρτηση, τα άτομα που έχουν λογαριασμό στα social media ή αναγνώστες των site μπορούν να αφήσουν κάποιο σχόλιο ή να συζητήσουν μεταξύ τους σχετικά με το περιεχόμενο του άρθρου. Πολλές φορές η συζήτηση μπορεί να μετατραπεί και σε μια διαφωνία, καθώς αναπτύσσονται ελεύθερα όλες οι γνώμες, ασχέτως ιδεολογικών, πολιτικών ή θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Ωστόσο, μέσα από αλγόριθμους σχετικά με προηγούμενες αναζητήσεις ή σχετικά με τις σελίδες που ενδιαφέρουν τον κάθε χρήστη, εμφανίζονται στα social media ειδήσεις και αναρτήσεις που παρόμοιου περιεχομένου με τα ενδιαφέροντα του ή με ανάλογες σελίδες, μειώνοντας έτσι την προβολή διαφορετικών πηγών και πεποιθήσεων και της πολυφωνίας, δημιουργώντας το φαινόμενο των “echo chambers”. Παράλληλα, τα “filter bubbles”, όπως ονομάστηκαν οι αλγόριθμοι που αναφέρθηκαν σχετικά με την εμφάνιση των ειδήσεων «προσαρμόζονται» στα δεδομένα του κάθε χρήστη προκειμένου να βρίσκει τις πληροφορίες που θέλει κάθε φορά με βάση προηγούμενες αναζητήσεις. (Schünemann, Steiger, Kliche, 2018). Με τη χρήση των αλγορίθμων για την εμφάνιση των διαφημίσεων και των ειδήσεων αντίστοιχων με προηγούμενες αναζητήσεις, τα άτομα είναι πιο επιρρεπή ως προς την προπαγάνδα και την

παραπληροφόρηση. Ακόμη και μια ανάρτηση με χιουμοριστικό χαρακτήρα και περιεχόμενο, ή η προβολή χιουμοριστικών εικόνων, είναι ικανές να επηρεάσουν τα άτομα, να προκαλέσουν συζητήσεις στο πλαίσιο των σχολίων. (Wooley, Joseff, 2020).

Ο Sunstein (2016) ορίζει το echo chamber ως μια διαδικτυακή δημόσια συζήτηση, που λαμβάνει χώρα σε ένα φόρουμ, ένα blog, ή μια σελίδα κοινωνικής δικτύωσης, που χαρακτηρίζονται τόσο από ιδεολογική ομοιογένεια, δηλαδή από άτομα που έχουν την ίδια ιδεολογία και τις ίδιες πεποιθήσεις, στο πλαίσιο της πληροφόρησης, αλλά και της συζήτησης, όσο και από έναν εξτρεμισμό σε αυτές τις συζητήσεις, με την έννοια ότι διαφέρουν από τους κοινωνικούς κανόνες που επικρατούν σε εκείνο το περιβάλλον. (Walter Quattrociochi, Antonio Scala, Cass R. Sunstein, 2016). Το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης έχει διεξάγει μια έρευνα, όπου παρατήρησε ότι όσοι έρχονται σε επαφή με περιεχόμενο αντίθετης ιδεολογίας, αισθάνονται μια ψυχολογική δυσφορία, με αποτέλεσμα να εφαρμόζουν πρακτικές μείωσης αυτής της δυσφορίας. Μια από αυτές αποτελεί και την αναζήτηση πηγών πληροφόρησης που η ιδεολογία τους είναι αντίστοιχη με τη δική τους. Σε αντίθετη περίπτωση, ο διάλογος μπορεί να γίνει ακραίος, ενώ είναι πιθανό να δημιουργηθούν και εντάσεις. Έχει παρατηρηθεί επίσης, πως όσοι συμμετέχουν σε ομάδες με ακραίες ιδεολογικές τάσεις, θεωρούν ότι οι απόψεις τους είναι ανώτερες από των άλλων. (J Bright et al, 2020) Ακόμη, έχει αποδειχθεί πως τα άτομα συνεχίζουν να διαβάζουν τις ειδήσεις και να προτιμούν αυτές τις πηγές που επιβεβαιώνουν τις πεποιθήσεις τους και δεν έχουν σκοπό να αλλάξουν εύκολα πηγές πληροφόρησης (Wooley, Joseff, 2020).

Έχει παρατηρηθεί πως στο διαδίκτυο, οι χρήστες αναζητούν ειδήσεις και πληροφορίες, που βρίσκονται κοντά στην προσωπική τους ιδεολογία. Παράλληλα, έχει παρατηρηθεί πως αλληλεπιδρούν περισσότερο με αυτούς που έχουν παρόμοιες πεποιθήσεις με τις δικές τους. Την ίδια στιγμή, εμπιστεύονται σε χαμηλότερο βαθμό αυτούς που οι αντιλήψεις τους είναι διαφορετικές. (Schünemann, Steiger, Kliche, 2018). Τα άτομα, ιδιαίτερα όταν αναζητούν πληροφορίες στο διαδίκτυο, να μην πραγματοποιούν έλεγχο σχετικά με την εγκυρότητα της είδησης που έρχονται σε επαφή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναδημοσίευση ειδήσεων από τον πρώην πρόεδρο των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ, από μια ακροδεξιά ομάδα, χωρίς να γνωρίζει περισσότερα στοιχεία για αυτή την πηγή. Παράλληλα, ο πρώην Αμερικανός

Πρόεδρος, κατά τη διάρκεια της θητείας του, κάθε φορά που του ασκούσαν κριτική τα ΜΜΕ, χαρακτήριζε αυτές τις ειδήσεις ως fake news. (Grim, 2017).

Πολλές ειδησεογραφικές πηγές, που συναντώνται ιδιαίτερα στο διαδίκτυο, ανεξάρτητα από τη δημοσιογραφική δεοντολογία, παρουσιάζουν τις ειδήσεις με βάση αυτά που θέλουν να ακούσουν οι ακόλουθοι τους. Με αυτό τον τρόπο της μετάδοσης των ειδήσεων υπάρχει ο κίνδυνος της ενίσχυσης της διάδοσης του περιεχομένου παραπληροφόρησης (Ζέρη, Τσέκερης, 2020). Η πολιτική πόλωση στο διαδίκτυο είναι αυξημένη τα τελευταία χρόνια, ενώ μειωμένη παρατηρείται και η ικανότητα του διαχωρισμού μιας πολιτικής είδησης και μιας γνώμης. (Grim, 2017)

Οι πλατφόρμες του διαδικτύου, συμπεριλαμβανομένου και του Facebook και της Google, λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, προσπαθώντας να κρατήσουν τους χρήστες όσο περισσότερο ώρα γίνεται απασχολημένους στα αντίστοιχα δίκτυα τους. Αυτός είναι ο τρόπος να αποκτούν κέρδος. Η στάση απέναντι στον κορωνοϊό, όπως αναγράφει ο Grim (2017), έχει και πολιτικές διαστάσεις. Τα άτομα που δεν πιστεύουν στον κορωνοϊό, ή οι αρνητές του εμβολίου θα συμμετέχουν σε αντίστοιχα φόρουμ ή θα ενημερώνονται από πηγές αντίστοιχες με τους ομοϊδεάτες τους. Η δημιουργία αυτών των echo chamber, σύμφωνα με τον Grim (2017), δημιουργεί ένα διαφορετικό περιβάλλον, διαχωρισμένο από την πραγματικότητα. Παρατηρήθηκε ακόμη ότι αυτοί που είναι πιο έντονα πολιτικοποιημένοι, είναι αυτοί που συνήθως πραγματοποιούν πιο εύκολα δημόσιο διάλογο στις πλατφόρμες, με έντονες διαφωνίες, ενώ πολιτικές συζητήσεις που οδηγούσαν σε έντονη διαφωνία, είχαν ως αποτέλεσμα τον τερματισμό της συζήτησης από τους αναγνώστες, με αποτέλεσμα την επιλογή της ενημέρωσης από πηγές παρόμοιας ιδεολογίας.

Η παραπληροφόρηση σε μεγάλο βαθμό, μπορεί να οδηγήσει και σε εκρήξεις βίας, αλλά και τρομοκρατικές επιθέσεις. Την ίδια στιγμή, για τους ίδιους λόγους, ελοχεύει ο κίνδυνος της κρίσης της ελευθερίας της έκφρασης και του τύπου, ενώ γίνεται λόγος και για κρίση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Όπως αναγράφεται και στη μελέτη του International forum for Democratic Studies από τους Wooley και Joseff, (2020) η έκθεση σε περιεχόμενο προπαγάνδας μπορεί να οδηγήσει και σε αλλαγή της συμπεριφοράς των ατόμων, το οποίο επηρεάζεται και από την προσφορά και τη ζήτηση.

Η αύξηση αυτής της ζήτησης συνδέεται με την ψυχολογία της κατανάλωσης πληροφοριών και τη διαμόρφωση άποψης (Wooley, Joseff, 2020). Οι πεποιθήσεις, απόψεις, και οι προκαταλήψεις καθορίζουν τον τρόπο αναζήτησης πληροφοριών, καθώς και το είδος των πληροφοριών που θα γίνουν δεκτές και θα τις ενστερνιστούν τα άτομα και ποιες θα απορρίψουν, ή θα σχηματίσουν διαφορετική άποψη. (Wooley, Joseff, 2020).

Η προκατάληψη σχετικά με το αν μια είδηση είναι αξιόπιστη οδηγεί και στην ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και τη σύναψη κοινωνικών και όχι μόνο δεσμών. Παρ' όλα αυτά, μπορεί να οδηγήσει και στην εξάρτηση και χειραγώγηση μέσα από την έκθεση σε περιεχόμενο παραπληροφόρησης, ιδιαίτερα σε άτομα τα οποία δεν έχουν αυξημένη κριτική σκέψη και δυσκολεύονται στην αξιολόγηση των ειδήσεων. (Wooley, Joseff, 2020).

Τη σημερινή εποχή, υπάρχουν συστήματα με στόχο την μη εξάπλωση της παραπληροφόρησης, ενώ την περίοδο του κορωνοϊού τα μεγάλα κοινωνικά δίκτυα έλαβαν μέτρα για τη μη εξάπλωση ψευδών ειδήσεων γύρω από τον κορωνοϊό. Ωστόσο, αυτό δεν μπορεί να αποτελέσει μια λύση, καθώς η διασπορά αυτών των ειδήσεων στα σύγχρονα Μέσα είναι πιο εύκολη μέσα από τα filter- bubbles που δημιουργούνται.

Τα echo-chambers έχουν αποτελέσει έναν εύκολο τρόπο διάδοσης των ειδήσεων με περιεχόμενο παραπληροφόρησης. Σε προηγούμενες έρευνες έχει παρατηρηθεί ότι οι χρήστες παρακολουθούν μόνο τις ειδήσεις που τους ενδιαφέρουν (Flamingo, Reuters Institute). Και στην έρευνα μας, ερωτώμενος απάντησε ότι ακόμη και την περίοδο της πανδημίας παρακολουθεί τις ειδήσεις που θα του κινήσουν το ενδιαφέρον στην αρχική σελίδα.

Όσον αφορά το κομμάτι της ενημέρωσης στις κοινωνικές πλατφόρμες, οι νέοι, με βάση τη δική μας έρευνα, ερωτήθηκαν αν παρακολουθούσαν τις ειδήσεις από τις δημοσιεύσεις που εμφανίζονταν στην αρχική τους σελίδα, αν είχαν πατήσει like στις σελίδες των αντίστοιχων site, ή αν ενημερώνονταν από κοινοποιήσεις φίλων τους. 10 από τους 12 δήλωσαν πως επέλεγαν να ενημερώνονται κατ' αυτό τον τρόπο.

Ορισμένοι συμμετέχοντες της έρευνας δήλωσαν: «Με δική μου πρωτοβουλία έψαχνα (στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης)», «Κυρίως μέσω από άτομα που ακολουθούσα και εμπιστευόμουν», «Παρακολουθούσα έμπιστα σάιτ και ενημερωνόμουν από αυτά», «Σπάνια, σπάνια. Κοίτα, ακολουθώ κάποιες σελίδες στις οποίες τις βλέπω στον τοίχο μου. Μόνο αν κάτι με ενδιαφέρει πάρα πολύ, δηλαδή τότε θα ανοίξουν τα σχολεία για να δω τότε θα ανοίξει το ωδείο που έχω, μόνο τότε έμπαινα στις ιστοσελίδες. Αλλιώς μόνο ό,τι κατέβαινε στον τοίχο μου. Και όταν έβλεπα κάτι που με ενδιέφερε πατούσα να διαβάσω το άρθρο», «ό,τι έβλεπα στην αρχική συνήθως. Ή από την ειδοποίηση και να έμπαινα», «Μια μίξη από όλα αυτά. Δηλαδή, μπορεί κάποιος φίλος να ανέβαζε στα social media, στο Instagram, στο twitter, στο Facebook κάτι, κι εγώ να το διάβαζα, αλλά διάβαζα και μόνος μου από διάφορες εφημερίδες, είτε εθνικές εφημερίδες που καλύπτουν όλη την Ελλάδα, ακόμη και διεθνείς, για να γνωρίζω τι συμβαίνει και παραέξω». Δηλαδή και στην έρευνα μας παρατηρήθηκε το φαινόμενο του echo chambering, με τους νέους να ενημερώνονται από κοινοποιήσεις φίλων και σελίδων που έχουν πατήσει like. Τα άτομα που δήλωσαν ότι ενημερώνονται μέσα από κοινοποιήσεις της αρχικής τους σελίδας. Οι φίλοι και τα έμπιστα άτομα, συνήθως αποτελούν άτομα παρόμοιας ιδεολογίας, οπότε επαληθεύεται αυτό το φαινόμενο.

Με τον ίδιο ρυθμό που μεταδίδονται όλα τα γεγονότα της επικαιρότητας, μεταδίδονται και τα δημοσιεύματα με περιεχόμενο παραπληροφόρησης, καθιστώντας πολλές φορές δύσκολο το διαχωρισμό τους από τους αναγνώστες. (J Bright et al, 2020)

Πολλές φορές οι χρήστες, δημιουργούν ακούσια echo chambers, διότι θεωρούν πως η αντίθετη πλευρά είναι αρκετά δημοφιλής. Ωστόσο, δεν αναιρείται πάντα το γεγονός ότι δεν γνωρίζουν κι άλλες απόψεις πέρα από τη δική τους. Η θεωρία των echo chambers, αποτελεί και ένα κομμάτι της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Δηλαδή, όπως στην καθημερινότητα, τα άτομα επιλέγουν να κάνουν παρέα με άτομα που έχουν κοινές απόψεις, έτσι θα επιλέγουν να παρακολουθούν ειδήσεις που είναι πιο κοντά στα δικά τους πιστεύω και να αγνοούν άλλες πηγές πληροφοριών. (J Bright et al, 2020) Παρόλα αυτά, έχουν παρατηρηθεί κινητοποιήσεις και πολιτικές δράσεις μέσα από echo chambers. Για παράδειγμα, οι διαδηλώσεις που παρατηρήθηκαν το τελευταίο διάστημα από τους αρνητές των μέτρων, κατά κύριο λόγο σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, προωθήθηκαν μέσα από σελίδες των κοινωνικών δικτύων, που συμμετέχει αυτή η ομάδα των πολιτών.

Σε έρευνα των Walter Quattrociochi, Antonio Scala, και Cass R. Sunstein (2016) στην Ιταλία και τις ΗΠΑ. διαπιστώθηκε πως στο Facebook καταναλώνεται ο ίδιος όγκος πληροφοριών τόσο των επιστημονικών ειδήσεων, όσο και των θεωριών συνωμοσίας. Παράλληλα, οι ερευνητές διαπίστωσαν πως οι χρήστες που είναι πιο δραστήριοι, έχουν φίλους με ίδιες πεποιθήσεις. Τα αποτελέσματα ήταν ίδια και στις δυο χώρες. Όσον αφορά το κομμάτι των σχολίων, όσο περισσότερο διαρκούσε η συζήτηση στα σχόλια, τα συναισθήματα των χρηστών ήταν αρνητικά. Ακόμη, διαπίστωσαν πως όσο περισσότερο ένας χρήστης ασχολείται με ένα echo chamber, συναντώνται σε μεγαλύτερο βαθμό τα αρνητικά συναισθήματα.

1.4 Παραπληροφόρηση- Θεωρίες Συνωμοσίας σχετικά με τον κορωνοϊό

Η παραπληροφόρηση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της προκατάληψης, αλλά ακόμη και το σχηματισμό λανθασμένης συμπεριφοράς απέναντι στα γεγονότα. Το φαινόμενο αυτό συναντάται ιδιαίτερα στα ηλεκτρονικά μέσα, όπου παρατηρείται ένας αρκετά μεγάλος αριθμός πληροφοριών. Η αρνητική πληροφορία επηρεάζει άμεσα τα άτομα και μπορεί να καθορίσει τον τρόπο σκέψης τους. Τα άτομα τείνουν να δίνουν μεγαλύτερη βάση στις αρνητικές πληροφορίες και στις εξελίξεις που λαμβάνουν μια λανθασμένη τροπή. Ακόμη, παρατηρείται ότι σε περιόδους κρίσης, όπως για παράδειγμα η οικονομική κρίση, ή η κρίση της πανδημίας, ακολουθούν περισσότερο απόψεις που ταιριάζουν με τα δικά τους πιστεύω και δυσπιστούν για τις υπόλοιπες. (Zeri, Tsekeris, 2020). Οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν τα δίκτυα στα οποία μπορούν να εξαπλωθούν ειδήσεις που ενισχύουν την παραπληροφόρηση και τη διάδοση των θεωριών συνωμοσίας. Οι μεγάλες πλατφόρμες, όπως το Facebook και το Twitter, είχαν λάβει μέτρα ώστε να αποκλείουν την εξάπλωση πληροφοριών με μη έγκυρο περιεχόμενο, όπως την τοποθέτηση προειδοποιητικού συμβόλου σε μια δημοσίευση περιεχομένου παραπληροφόρησης, με σκοπό να μη προχωρούν οι χρήστες στην ανάγνωση αυτού του περιεχομένου.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι μεγάλες διαφημιστικές εταιρείες χρησιμοποιούν διάφορες μεθόδους προκειμένου να επηρεάσουν τα άτομα, ώστε να τα κάνουν περισσότερο

επιρρεπή στις αγορές και στην κατανάλωση προϊόντων. Μέσα από αλγόριθμους, ενισχύουν τη διάδοση των φημών. Όσο περισσότερο εκτίθενται τα άτομα σε περιεχόμενο που είναι αποτέλεσμα παραπληροφόρησης, τόσες περισσότερες αλλαγές παρατηρούνται στη συμπεριφορά τους. Η διάδοση αυτών των φημών δεν είναι μονόπλευρη, αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα προσφοράς και ζήτησης. Δηλαδή, οι χρήστες ταυτόχρονα αναζητούν και περιεχόμενο μη αληθές. Σύμφωνα με τους Wooley και Joseff (2020), οι νέοι επιθυμούν να εξαπατώνται.

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η αύξηση των εικόνων αλλά και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης βοηθάει στην γρήγορη διάδοση των θεωριών συνωμοσίας, ενώ παράλληλα, μέσα από το μοντάζ υπάρχει η δυνατότητα ώστε να διαστρεβλωθούν δηλώσεις των ατόμων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε μια επεξεργασία ενός βίντεο με τον πρώην πρόεδρο των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ, να προτείνει στο Βέλγιο να αποχωρήσει από τη Συνθήκη του Παρισίου. Τέτοια γεγονότα μπορούν, πέρα από τη διασπορά ειδήσεων με ψευδές περιεχόμενο, να προκαλέσουν αναταραχή, ακόμα και αντιδράσεις και εξεγέρσεις σε ένα κράτος, αλλά και να υπάρξει διασπορά του αισθήματος του φόβου. Την ίδια στιγμή, ανεβαίνει στο διαδίκτυο και στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης ένας αρκετά μεγάλος όγκος από βίντεο και ειδήσεις, συνεπώς ο έλεγχος όλων αυτών καθίσταται αρκετά δύσκολος. (Wooley, Joseff, 2020).

Όταν οι χρήστες των ψηφιακών μέσων αλληλεπιδράσουν με ψευδή γεγονότα, αισθάνονται την ανάγκη να τα μοιραστούν με άλλους. Γι' αυτό το λόγο προχωρούν σε κοινοποιήσεις, σε συζητήσεις σε φόρουμ. (Wooley, Joseff, 2020). Οι δέκτες των ειδήσεων, χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: σε αυτούς που καταναλώνουν παθητικά τις ειδήσεις και τις πληροφορίες που λαμβάνουν, χωρίς να εξετάζουν αν μια είδηση αποτελεί προϊόν παραπληροφόρησης και τους ενεργούς χρήστες, που αναζητούν συνεχώς πληροφορίες για ζητήματα της επικαιρότητας. Ακόμη, σύμφωνα με το International forum for Democratic Studies (2020) τα άτομα που διαδίδουν αυτές τις ειδήσεις και τις θεωρίες συνωμοσίας έχουν γνώση στο πώς λειτουργούν τα Μέσα και γίνεται πιο γρήγορα η διάδοση των ειδήσεων. Η καλύτερη γνώση για τον τρόπο που λειτουργούν οι αλγόριθμοι και αυτά που ονομάζονται ως “bots” μπορούν να οδηγήσουν στην καλύτερη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της διάδοσης της παραπληροφόρησης, σε μια εποχή που η τεχνολογία αναπτύσσεται και αλλάζει συνεχώς.

Οι ειδήσεις οι οποίες δεν περιέχουν αληθή γεγονότα, αλλά προκαλούν έντονα συναισθηματικά ερεθίσματα, όπως φόβο, θυμό, δέος μεταφέρονται γρηγορότερα από ότι οι ειδήσεις που παρουσιάζουν αληθή καταγραφή της πραγματικότητας. Ένα άτομο μπορεί έχει ερεθίσματα για αντικείμενα που δε γνωρίζει, ωστόσο αυτά τα αντικείμενα είναι υποσυνείδητα καταγεγραμμένα και αποκωδικοποιούνται σύμφωνα με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται το κάθε άτομο την πραγματικότητα, διαμορφώνοντας την άποψη τους και τη συμπεριφορά τους. Τέτοια ερεθίσματα μπορούν να αποτελέσουν οι φυλετικές προκαταλήψεις. (Wooley, Joseff, 2020).

Όπως περιγράφει η Ilouz (2018), τα άτομα αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα σύμφωνα με τα “deep stories” τους. Ως deep story θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μια ιστορία που διαμορφώνεται από συμπαγή σεντ συγκινήσεων. Οι συγκινήσεις οργανώνουν τον τρόπο δράσης των ατόμων στην κοινωνία με τον τρόπο που ανταποκρίνονται σε ένα δίκτυο σχέσεων. Αυτό που κάνει αυτές τις ιστορίες αληθινές είναι ο τρόπος που τις βιώνουν τα άτομα. Όπως αναφέρει και η Ilouz (2018), δε χρειάζεται αυτές οι ιστορίες να είναι πραγματικές, αλλά να τις θεωρούν τα άτομα ως πραγματικές. Τα άτομα τις θεωρούν πραγματικές όταν καταφέρνουν και συλλαμβάνουν/αποκωδικοποιούν δυνατά συναισθήματα, όπως η ανησυχία, η απογοήτευση, η ελπίδα (Ilouz, 2018).

Ο όρος θεωρία συνωμοσίας δεν έχει κάποιο συγκεκριμένο ορισμό, διότι οι θεωρίες συνωμοσίας δεν έχουν κάποιο σαφές περιεχόμενο. Συνήθως οι περισσότερες και οι πιο διαδεδομένες θεωρίες συνωμοσίας παρουσιάζουν την πραγματικότητα ως την προσπάθεια των ατόμων που έχουν μια θέση εξουσίας ή που ανήκουν σε μια ορισμένοι κοινωνική ομάδα, να αποκτήσουν την εξουσία. Τέτοιες ομάδες είναι για παράδειγμα οι Εβραίοι ή οι τραπεζίτες. (Auernheimer, 2020). Η πραγματικότητα ερμηνεύεται με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνονται εμφανή τα σχέδια αυτών των ανθρώπων για την επίτευξη των στόχων τους. Μια δημοφιλής θεωρία συνωμοσίας της εποχής είναι ότι υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι έχουν γονίδια ενός αρχαίου ερπετού και οι οποίοι επιθυμούν την κατάκτηση του ανθρώπινου είδους. Η συνωμοσία αυτή, διαδόθηκε πρώτα από τον David Icke το 1999 και απέκτησε εκατομμύρια οπαδούς σε όλο τον κόσμο. Οι υποστηρικτές των θεωριών συνωμοσίας, πολύ συχνά θεωρούν ότι γνωρίζουν την αλήθεια για την πραγματικότητα και επιθυμούν να τη διαδώσουν και στους

υπόλοιπους συμπολίτες τους. (Auernheimer, 2020). Η επιστημονική κοινότητα καταβάλλει τρόπους να απομυθοποιήσει πολλές από τις θεωρίες συνωμοσίας, χωρίς πάντοτε να έχει αποτέλεσμα.

Τα νέα Μέσα, το διαδίκτυο και οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, ευνοούν τη γρήγορη διάδοση αυτών των θεωριών, καθώς οι χρήστες μπορούν να έχουν πρόσβαση σε πηγές από όλο τον κόσμο. Ακόμα και με μια απλή αναζήτηση στο διαδίκτυο, είναι εφικτό να βρεθούν εκτεθειμένα τα άτομα σε θεωρίες συνωμοσίας. Με την εύκολη μετάβαση από το ένα θέμα στο άλλο, αλλά και με την εμφάνιση πολλών αποτελεσμάτων από μια απλή αναζήτηση, τα άτομα μπορούν να έχουν εύκολα πρόσβαση σε μη έγκυρες ειδήσεις. Με την άνοδο της ανεργίας και την επιβολή αυστηρών lockdown τα άτομα έχουν περισσότερο χρόνο να ασχοληθούν με το διαδίκτυο.

Την εποχή του κορωνοϊού μια πολύ δημοφιλής θεωρία συνωμοσίας είναι ότι η ανάπτυξη των νέων δικτύων 5G, προκαλεί μέσω ηλεκτρομαγνητικών δικτύων τη μετάδοση ασθενειών. Αυτή τη θεωρία την έχει διαψεύσει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, τονίζοντας ότι οι ιοί δεν είναι δυνατό να μεταδοθούν μέσω των δικτύων κινητής τηλεφωνίας, καθώς και ότι ο ιός μεταδόθηκε και σε χώρες που δεν έχουν το δίκτυο 5G. Μια ακόμη θεωρία, αρκετά διαδεδομένη και στην Ελλάδα, είναι ότι πίσω από την πανδημία βρίσκεται ο Μπιλ Γκέιτς, καθώς ο ίδιος, με τον εμβολιασμό των πολιτών θα έχει οικονομικό όφελος, με το πρόσχημα ότι το ίδρυμα Bill and Melinda Gates χρηματοδοτεί τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και τον έχει μετατρέψει σε υποχείριό του. Ακόμη, πολλοί είναι οι οπαδοί της θεωρίας ότι το εμβόλιο περιέχει μικροτσιπ, μέσα από το οποίο ο Bill Gates θα μπορεί να ελέγχει και να καταγράφει όλες τις κινήσεις των πολιτών σε όλο τον κόσμο. (Auernheimer, 2020)

Με τον ίδιο ρυθμό που αναπτύχθηκαν και διαδόθηκαν οι θεωρίες συνωμοσίας γύρω από τον κορωνοϊό, διαδόθηκαν και γύρω από το εμβόλιο, προκαλώντας ανησυχία στους οπαδούς τους, αλλά και ένα έντονο κύμα οργής κατά του εμβολίου. Μια δεδομένη θεωρία συνωμοσίας, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και όλο τον κόσμο, είναι ότι το εμβόλιο θα αλλάξει το DNA των ανθρώπων, κάνοντας τους «γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς». Η πεποίθηση αυτή ήρθε καθώς τα εμβόλια είναι ανεπτυγμένα με τέτοιο τρόπο, αγνοώντας πιθανές γνώσεις βιολογίας σχετικά με το πώς

λειτουργεί το mRNA. Εξίσου γρήγορα διαδόθηκε ότι ο Bill Gates θα εισάγει μικροσίπ στους ανθρώπους μέσω του εμβολίου. Ιδιαίτερα αυτή η θεωρία, έχει βρει μεγάλη απήχηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. (bbc.co.uk)

Η διασπορά των ειδήσεων με χαρακτηρισμούς παραπληροφόρησης, σε συνδυασμό με την έλλειψη λήψης πληροφοριών από πληθώρα πηγών μπορεί να αποτελέσει κίνδυνο για τη δημοκρατία, που για να λειτουργήσει σωστά θα πρέπει οι πολίτες της να είναι ενημερωμένοι ώστε να λαμβάνουν τις σωστές αποφάσεις. Στη δημοκρατία, όπου επικρατούν τα συναισθήματα, η ερμηνεία της πραγματικότητας γίνεται μέσα από τις εικόνες, καθώς απουσιάζει η αντιπαράθεση μέσα από το διάλογο, έτσι απουσιάζει η αντίληψη του πώς αντιλαμβάνονται οι άλλοι την πραγματικότητα. Ο διάλογος και η ανταλλαγή ιδεών και οι συγκρούσεις ενισχύουν το ομαδικό και δημοκρατικό κλίμα. Η πολυφωνία στα Μέσα Ενημέρωσης και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης μπορεί να αποτελέσει έναν τρόπο ανάπτυξης του διαλόγου, κριτικής και αξιολόγησης της κρατικής εξουσίας.

Κεφάλαιο 2 : Η παρουσίαση των ειδήσεων μέσα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Οι δημοσιογράφοι, καλούνται να επιλέξουν μέσα από ένα μεγάλο εύρος πληροφοριών αυτές που είναι πιο «ελκυστικές», που θα προβληθούν περισσότερο και θα έχουν μεγαλύτερη αναγνωσιμότητα και ακροαματικότητα. Οι ειδήσεις που περιγράφουν δυσάρεστα γεγονότα, όπως ένας πόλεμος ή μια φυσική καταστροφή, είναι αυτές που επιλέγονται περισσότερο. Ο τρόπος που γίνεται αντιληπτή η έννοια της επικοινωνίας και των μέσων, έχει πάρει της θέση της αντίληψης για τον κόσμο, διότι δεν είναι εύκολα δυνατή η συσχέτιση με την κοινωνική πραγματικότητα. Η πραγματικότητα αποκωδικοποιείται με βάση τα προσωπικά βιώματα. (Ζέρη, Τσέκερης, 2020) Οι αποδέκτες των πληροφοριών, αντιλαμβάνονται δηλαδή την πραγματικότητα με βάση το ιστορικό-κοινωνικό τους συγκείμενο. Η αξιολόγηση της εγκυρότητας των ειδήσεων γίνεται με βάση τις προσωπικές, πολιτικές, κοινωνικές αξίες και πεποιθήσεις.

Η κατασκευή της πραγματικότητας δεν αποτελεί μόνο μια ενέργεια των μέσων ενημέρωσης, αλλά μια δράση που κάνουν τα άτομα γενικότερα. Δηλαδή, τα άτομα

κατασκευάζουν την πραγματικότητα. Η γλώσσα, αποτελεί το μέσο που κατασκευάζεται ένα κοινωνικό-ιστορικό συγκείμενο σε μια κοινωνία και να αποδίδεται τι είναι πραγματικό και τι όχι. (Ζέρη, Τσέκερης, 2020).

Φυσικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ο χρήστης μπορεί να αλληλεπιδράσει με τις δημοσιεύσεις. Για το τι πιστεύει για κάθε post, μπορεί να αφήσει μια αντίδραση με κάποιο emoji. Για παράδειγμα, η καρδούλα ή το like, δηλώνουν θετική ανταπόκριση, ενώ το θυμωμένο emoji εκφράζει θυμό και δυσαρέσκεια. Ο χρήστης μπορεί ακόμη να κάνει κοινοποίηση μιας δημοσίευσης αν θέλει να τη μοιραστεί και με άλλους. (Walter Quattrociocchi, Antonio Scala, Cass R. Sunstein, 2016). Αντίστοιχο είναι το retweet στο twitter. Το instagram, χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από τους νέους για λόγους ψυχαγωγικούς, με τη δημοσίευση φωτογραφιών και βίντεο, αλλά και την ανταλλαγή αντίστοιχου περιεχομένου, όπως και μηνυμάτων. Οι νέοι, σπάνια ενημερώνονται από το Instagram.

Με την άνοδο των ψηφιακών μέσων επικοινωνίας, η εμπειρία έχει αλλάξει μορφή. Η γνώση δεν αποκτάται όπως πριν, δηλαδή με βάση τις εμπειρίες. Μέσα στις πλατφόρμες, ιδιαίτερα των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, δημιουργούνται νέες μορφές επικοινωνίας. Τα άτομα αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο την πραγματικότητα μέσα από τις πλατφόρμες, ειδικότερα οι νέοι, που το μεγαλύτερο μέρος της καθημερινότητάς τους και της ενημέρωσής τους προκύπτει από τα ψηφιακά μέσα. Η κοινωνία σταδιακά αλλάζει κι εξελίσσεται. Οι συζητήσεις προκύπτουν μέσα στα φόρουμ και τις πλατφόρμες, ενώ παρατηρείται μείωση του δημόσιου διαλόγου. Το πρόβλημα αναδεικνύεται περισσότερο με την εξάπλωση της πανδημίας και της επιβολής των lockdown, καθώς οι συναντήσεις είναι περιορισμένες (Γεωργακόπουλος et al, 2021).

Η εξάπλωση του κορωνοϊού σε όλο τον κόσμο επέφερε μεγάλες αλλαγές σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας, στην εργασία, τη διασκέδαση, τις οικονομικές αλλαγές, σε μια περίοδο που η ενημέρωση και ο βαθμός εμπιστοσύνης στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης είναι αρκετά χαμηλός. Η κοινωνία είναι σε μια φάση μετάβασης, ενώ στον δημόσιο και πολιτικό διάλογο βρίσκεται και το ερώτημα σχετικά με τη ζωή μετά την πανδημία. (Γεωργακόπουλος et al, 2021). Ο κορωνοϊός έδωσε το έναυσμα σε πολλά κράτη ως προς την μεγαλύτερη αξιοποίηση των Μέσων. Στην Ελλάδα πολλά

καλλιτεχνικά δρώμενα διεξήχθησαν διαδικτυακά (θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, κινηματογραφικά φεστιβάλ), ενώ δόθηκε η δυνατότητα της ψηφιακής ανάπτυξης, όπως η ενίσχυση της τηλεργασίας στον ιδιωτικό τομέα και η ανάπτυξη ψηφιακών πλατφορμών δημοσίων υπηρεσιών. Παράλληλα, τόσο στις ΗΠΑ, όσο και στην Ελλάδα, εκπρόσωποι των δημοσίων θεσμών οργάνωσαν μία στρατηγική ενημέρωσης του κοινού απευθύνθηκαν στους πολίτες, προκειμένου να ευαισθητοποιήσουν τους πολίτες ως προς την τήρηση των μέτρων, όπως το «είμαστε σε πόλεμο», «ο εχθρός είναι αόρατος», ενώ δεν είναι η πρώτη φορά που η ανθρωπότητα έρχεται αντιμέτωπη με μια πανδημία (Γεωργακόπουλος et al, 2021).

Την περίοδο της κοινωνίας των δικτύων, οι ειδήσεις μεταδίδονται με ταχείς ρυθμούς. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και οι δημοσιογράφοι, καλούνται μέσα από μια πληθώρα πληροφοριών να επιλέξουν ποιες θα προβάλλουν (Ζέρη, Τσέκερης, 2020). Η επιλογή των πληροφοριών γίνεται με γνώμονα τα στοιχεία που μπορεί να προσελκύσουν την προσοχή του δέκτη. Στοιχεία που προκαλούν αίσθηση, το ασυνήθιστο, συγκρούσεις, πόλεμοι, τρομοκρατικές επιθέσεις αλλά και σκάνδαλα. Σημασία για τους δημοσιογράφους έχει η είδηση που θα μεταδοθεί να είναι επίκαιρη. Οι «κακές» ειδήσεις, όπως κάποιο πολιτικό σκάνδαλο επιλέγονται να προβάλλονται περισσότερο (Ζέρη, Τσέκερης, 2020).

Τα ΜΜΕ αποτελούν το μέσο αντίληψης του κόσμου. Οι αποδέκτες των ειδήσεων δυσκολεύονται στο συσχετισμό των ειδήσεων με την κοινωνική πραγματικότητα. Τα Μέσα δεν παρέχουν κάποιο κοινωνικο-στορικό πλαίσιο που προβάλλουν τις ειδήσεις. Οι αποδέκτες των ειδήσεων διαμορφώνουν οι ίδιοι στη φαντασία τους αυτό το πλαίσιο, δηλαδή το πώς θα γίνει αντιληπτή η πραγματικότητα. Οι αξίες και οι πεποιθήσεις των ατόμων είναι ο τρόπος που αξιολογούνται οι ειδήσεις και γίνεται αντιληπτή η πραγματικότητα. (Ζέρη, Τσέκερης, 2020).

Στην αναζήτηση πληροφοριών για τον κορωνοϊό στη Google, μια από τις πρώτες πληροφορίες που θα εμφανιστούν ως πρώτα αποτελέσματα της αναζήτησης για τη λέξη «κορωνοϊός» είναι ο αριθμός των κρουσμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο. Στη συνέχεια αναγράφεται ο αριθμός των κρουσμάτων της χώρας στην οποία διαμένουν οι χρήστες της πλατφόρμας, στην έρευνα μας στην Ελλάδα. Έπειτα από τον αριθμό των ημερήσιων κρουσμάτων, εμφανίζονται άρθρα από ειδησεογραφικές ιστοσελίδες που

έχουν μεγάλη απήχηση. Κάτω από την προβολή αυτών των ιστοσελίδων, δίνεται δυνατότητα στον χρήστη να διαβάσει πληροφορίες για τη νόσο (συμπτώματα, είδος του ιού), αλλά και να επισκεφτεί τις ιστοσελίδες των κυβερνήσεων και τις Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τον κορωνοϊό.

Στις 6 Απριλίου 2021 παρατηρήθηκε μια διαφορά στο doodle της Google. Κάθε γράμμα απεικονιζόταν να «φοράει» μάσκα, ενώ είχε παρατηρηθεί πως αν δε γινόταν κάποια αναζήτηση, τα γράμματα του doodle απομακρύνονταν μεταξύ τους «τηρώντας αποστάσεις ασφαλείας». Αν ο κέρσορας του υπολογιστή βρισκόταν πάνω σε κάποιο γράμμα αναδύοταν το μήνυμα «Οι μάσκες είναι ακόμη σημαντικές. Φορέστε μάσκα και σώστε ζωές». Σε περίπτωση που ένας χρήστης έκανε κλικ με το ποντίκι του υπολογιστή στο doodle ή το πατούσε με το δάχτυλο του στην οθόνη του υπολογιστή ή του tablet θα οδηγούταν σε μια σελίδα της Google για τα μέτρα πρόληψης κατά της COVID-19. Κάτω από αυτό το πλαίσιο, εμφανίζεται η επίσημη ιστοσελίδα του ΕΟΔΥ με τα μέτρα πρόληψης, ενώ ακολουθούν ιατρικές ιστοσελίδες, ιστοσελίδες της κυβέρνησης και στη συνέχεια οι ειδησεογραφικές. Στη δεξιά πλευρά σε αναζήτηση μέσω υπολογιστή, ο χρήστης έχει πρόσβαση στον αριθμό των συνολικών κρουσμάτων στην Ελλάδα, ο αριθμός των ατόμων που έχουν αναρρώσει και ο αριθμός των θανάτων, ενώ κάτω από αυτά τα νούμερα είναι δημοσιευμένα τα αντίστοιχα παγκόσμια στατιστικά.

Οι μεγάλες ειδησεογραφικές ιστοσελίδες, από την έναρξη της πανδημίας είχαν ως πρώτο θέμα τον κορωνοϊό. Ορισμένες ιστοσελίδες δημιούργησαν μια νέα στήλη για την ενημέρωση για τον κορωνοϊό, όπως το protothema.gr, ενώ το tag “Κορωνοϊός”, είναι από τα trends της σελίδες και από τις πρώτες ειδήσεις που εμφανίζονται όταν ένας χρήστης επισκεφθεί τη σελίδα, όπως το newsbeast.gr, το cnn.gr.

Η τηλεόραση, από την εμφάνιση του κορωνοϊού, παρείχε ένα πλήθος πληροφοριών για τον κορωνοϊό. Από την έναρξη της πανδημίας, τα τηλεοπτικά κανάλια προέβαλαν συνεχώς ενημερώσεις για τον κορωνοϊό. Την περίοδο του πρώτου lockdown, η live ενημέρωση των κρουσμάτων από τον Νίκο Χαρδαλιά και τον λοιμωξιολόγο Σωτήρη Τσιόδρα ήταν καθημερινή. Στις ενημερωτικές εκπομπές φιλοξενούνται καθημερινά ειδικοί, δίνοντας απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με την εξέλιξη του ιού και τον τρόπο που μπορούν να προστατευτούν οι πολίτες. Ειδικότερα τις περιόδους που τα

κρούσματα είναι ιδιαίτερα αυξημένα, οι ειδικοί ήταν καλεσμένοι σχεδόν καθημερινά σε κάποιο τηλεοπτικό πάνελ, ή απαντούσαν σε ερωτήσεις δημοσιογράφων στα ειδησεογραφικά sites, όπου ανέλυαν την κατάσταση που επικρατεί στα νοσοκομεία και τις ανάγκες των ιατρών, συστήνοντας στους πολίτες να είναι προσεκτικοί στις κινήσεις τους.

Παράλληλα, από την έναρξη του πρώτου lockdown, δημιουργήθηκε μια διαφημιστική καμπάνια με τίτλο «Μένουμε Σπίτι», με στόχο την ευαισθητοποίηση των πολιτών για την τήρηση των μέτρων και του lockdown. Αυτή η καμπάνια, προβλήθηκε από όλα τα ΜΜΕ και τα social media, ενώ αφίσες «Μένουμε Σπίτι», είχαν αναρτηθεί και σε στάσεις λεωφορείων, μετρό. Δημοφιλής ηθοποιοί και καλλιτέχνες συμμετείχαν σε αυτά τα σποτ τονίζοντας τη σημασία της απομόνωσης και της τήρησης των μέτρων, ενώ επεσήμαναν και μέτρα ατομικής προστασίας και υγιεινής, όπως το σωστό πλύσιμο των χεριών και την αυτοσχέδια κατασκευή υφασμάτινης μάσκας, καθώς και τον σωστό καθαρισμό της. Η πολιτική προστασία, αξιοποίησε τα Μέσα Ενημέρωσης ώστε να ενημερώσει τον κόσμο σχετικά με την υπευθυνότητα και το σεβασμό που πρέπει να επιδείξει σχετικά με το να μπορέσουν οι πολίτες να κατανοήσουν το ρόλο του κράτους στην προστασία της κοινωνίας (Ζέρη, Τσέκερης, 2020).

Κεφάλαιο 3: Αίσθημα ευθύνης- ηθικού χρέους απέναντι στους άλλους την εποχή του κορωνοϊού- Στάση νέων απέναντι στον κορωνοϊό

3. 1 Στάση των νέων την περίοδο της πανδημίας- Τήρηση μέτρων

Εξαιτίας της ραγδαίας εξάπλωσης του κορωνοϊού, κυβερνήσεις των κρατών από όλο τον κόσμο έλαβαν μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων για την αναχαίτιση του. Ορισμένα κράτη δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την εξάπλωση του (Ιταλία, Ισπανία), με αποτέλεσμα τον μεγάλο αριθμό κρουσμάτων και θανάτων ημερησίως. Η Ελλάδα, έπειτα από την προβολή εικόνων της άσχημης κατάστασης που επικρατούσε στα νοσοκομεία της Ιταλίας, με τον μεγάλο αριθμό διασωληνωμένων, τέθηκε πολύ γρήγορα σε καθεστώς lockdown.

Η ελληνική κυβέρνηση από τον Μάρτιο αποφάσισε την αναστολή των επιχειρήσεων όπου είχε παρατηρηθεί συνωστισμός. Οι σχολικές μονάδες όλων των βαθμίδων έκλεισαν και τα μαθήματα διεξάγονταν μέσω τηλεκπαίδευσης. Όσον αφορά την εργασία στον ιδιωτικό τομέα, ενισχύθηκε η τηλεργασία. Οι μετακινήσεις ήταν περιορισμένες, ενώ ήταν υποχρεωτική η αποστολή μηνύματος μέσω του κινητού τηλεφώνου.

Από το Μάιο, όπου άνοιξαν τα καταστήματα και πραγματοποιήθηκε η σταδιακή άρση των μέτρων και έπειτα την περίοδο του καλοκαιριού, οι πολίτες σταμάτησαν να στέλνουν μήνυμα για το λόγο μετακίνησης τους. Η χρήση φαρμακευτικής μάσκας έγινε υποχρεωτική την περίοδο του καλοκαιριού σε δημόσιους εσωτερικούς χώρους και σε χώρους που είχε παρατηρηθεί συνωστισμός, όπως τα ΜΜΜ, τα σούπερ μάρκετ και τα καταστήματα, οι επιχειρήσεις εστίασης λειτουργούσαν έως τις 00:00, ενώ από τον Σεπτέμβριο κι έπειτα, με την αύξηση των κρουσμάτων, τα μέτρα προστασίας των πολιτών αυξήθηκαν, ενώ από τον Οκτώβριο, στην ελληνική επικράτεια επιβλήθηκαν μέτρα καθεστώτος lockdown.

Την περίοδο της εμφάνισης του κορωνοϊού στην Ελλάδα, οι πολίτες βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα πρωτόγνωρο για εκείνους φαινόμενο, το οποίο αντιμετώπισαν με μια ανησυχία, διατήρησαν δε την αισιοδοξία τους. Το κλίμα αισιοδοξίας φάνηκε να είναι εντονότερο την περίοδο του καλοκαιριού. Στην έρευνα μας παρατηρήθηκε το ίδιο κλίμα αισιοδοξίας τους καλοκαιρινούς μήνες, όπου νέοι δήλωσαν πως το καλοκαίρι η επιστροφή στην κανονικότητα είχε επέλθει. Ορισμένοι από αυτούς αισθάνθηκαν, όπως περιέγραψαν κι οι ίδιοι, απελευθερωμένοι, ενώ εκείνη την περίοδο, όπως περιέγραψαν και οι ίδιοι, θεωρούσαν πως το μεγάλο πρόβλημα με την εξάπλωση του κορωνοϊού είχε περάσει.

Ωστόσο, από τον Σεπτέμβριο κι έπειτα, με την αύξηση των κρουσμάτων και την επιβολή εκ νέου μέτρων προστασίας, βγήκαν στη δημοσιότητα και οι ανακοινώσεις των φαρμακοβιομηχανιών σχετικά με την παραγωγή του εμβολίου, με τα Μέσα Ενημέρωσης να δίνουν ένα μεγάλο εύρος πληροφοριών σχετικά με το εμβόλιο. Σε αυτό το κλίμα, έγινε αισθητό και πάλι το αίσθημα της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας.

Στα αισθήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, δηλαδή στο αίσθημα της αισιοδοξίας από τους νέους κατά το πρώτο κύμα της εξάπλωσης του κορωνοϊού, συνέβαλε και το γεγονός ότι η Ελλάδα αντιμετώπισε με επιτυχία το πρώτο κύμα. Τόσο τα ελληνικά, όσο και τα ξενόγλωσσα ΜΜΕ έκαναν αναφορές για την επιτυχή διαχείριση της πανδημίας στην Ελλάδα, αντιπαραβάλλοντας την με τις χώρες που δεν κατάφεραν να την αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά, όπως η Ιταλία και η Ισπανία, χώρες από τις οποίες εικόνες από ομαδικούς τάφους και φορητά ψυγεία γεμάτα φέρετρα έκαναν τον γύρο του κόσμου. Η Ελλάδα εκείνη την περίοδο είχε χαμηλό αριθμό κρουσμάτων, αλλά και νεκρών.

Κατά τη διάρκεια εμφάνισης της καραντίνας υπήρξε η ανάπτυξη ενός κλίματος συλλογικότητας, που συμβάλλει στο να προθυμοποιηθούν τα άτομα να προσαρμοστούν σε μια νέα καθημερινότητα, διαφορετική από αυτή που έχουν συνηθίσει. (Τσέκερης, Ζέρη 2020). Με αυτή τη διαδικασία τα άτομα μαθαίνουν πώς να συμμορφώνονται σε κανόνες, αλλά και σε μέτρα, όπως για παράδειγμα, η υποχρεωτική χρήση μάσκας, η τήρηση των αποστάσεων και ο περιορισμός των μετακινήσεων.

Σε έρευνα που πραγματοποίησε ο ερευνητικός οργανισμός διαΝΕΟσις το Σεπτέμβριο του 2020, σε ερώτηση σχετικά με το αν φορούσαν μάσκα την τελευταία φορά που επισκέφθηκαν κάποιο κατάστημα, το 90,9% των ερωτώμενων ηλικίας 17-24 απάντησε «Πάντα», ενώ την ίδια απάντηση έδωσαν και οι ηλικίες 25-39 σε ποσοστό 77,4%. Σε ερωτήσεις σχετικά με την τήρηση των μέτρων, το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων δήλωσε ότι έπλενε πολύ συχνά τα χέρια του (72,7% για τις ηλικίες 17-24 και 64,8% για τις ηλικίες 25-39), ενώ ανάλογα ήταν τα ποσοστά και για τη χρήση μάσκας (65,4% για τις ηλικίες 17-24 και 56,1% για την ηλικιακή ομάδα 5-39). Όσον αφορά την τήρηση των αποστάσεων, οι περισσότεροι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι τηρούν «Συχνά» τις αποστάσεις, σε ποσοστό 41,5% για τις ηλικίες 17-24 και 34,7% για τις ηλικίες 25-39. Δηλαδή, με βάση τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, οι νέοι προσαρμόστηκαν αρκετά γρήγορα στις νέες συνθήκες και τηρούσαν χωρίς αντιδράσεις τα μέτρα υγιεινής για την προστασία τους.

Στην έρευνα μας οι νέοι τήρησαν τα μέτρα που επιβλήθηκαν από την κυβέρνηση και τους ειδικούς λοιμωξιολόγους σε μεγάλο βαθμό. Από τους 12 ερωτώμενους και οι 12 δήλωσαν ότι ήταν νομοταγείς ως προς την τήρηση των μέτρων. Οι 6 εκ των 12 ερωτώμενων απάντησαν ότι τηρούν τα μέτρα σε μεγάλο βαθμό ενώ απέφευγαν τα καταστήματα όπως σούπερ μάρκετ που παρατηρούσαν συνωστισμό και απέφευγαν τις συναντήσεις με φίλους. 4 άτομα δήλωσαν πως δεν κατάφεραν να αποφύγουν σημεία και καταστήματα που είχε παρατηρηθεί συνωστισμός. Ορισμένοι δήλωσαν χαρακτηριστικά: «Σίγουρα υπήρχαν πράγματα τα οποία έκανα πριν και κατά τη διάρκεια της πανδημίας φοβόμουν να τα κάνω, για παράδειγμα να μπω σε Μέσα Μεταφοράς με πάρα πολύ κόσμο, να έρθω σε επαφή με ηλικιωμένους. Θεωρώ ότι σε ορισμένα πράγματα ήμουν πιο ανήσυχη, σε σχέση με το πώς ήμουν πριν», «Ε όχι εντάξει δεν απέφευγα τόσο πολύ (τα καταστήματα με πολύ κόσμο), απλά κράταγα αποστάσεις», «Όσο το δυνατόν περισσότερο (τηρούσα τα μέτρα) και η αλήθεια είναι στην αρχή στο τέρμα, τα ακολουθούσα πολύ πιστά, μετά όσο περνούσε ο καιρός όχι ότι τα ξεχνούσα, απλώς μου έγινε πιο πολύ συνήθεια και κάποιες φορές ξεχνιόμουν κιόλας για να είμαι ειλικρινής», «Άλλαξε ριζικά ο τρόπος συμπεριφοράς μου και ο τρόπος που ενεργούσα ουσιαστικά στην κοινωνία, διότι από τη μια στιγμή στην άλλη εγκλωβιστήκαμε σε τέσσερις τοίχους χωρίς να μπορούμε να κάνουμε τις δραστηριότητες που κάναμε πριν, και αυτό μας επηρέασε, άλλους πολύ, άλλους λίγο στον ψυχολογικό παράγοντα. Αρχικά το αποφεύγαμε (τις συναντήσεις με φίλους) και όποτε μπορούσαμε να το κάναμε αυτό, να βρισκόμαστε με φίλους, το κάναμε με ιδιαίτερη προσοχή και το κλίμα ήταν κάπως ψυχρό μεταξύ μας, γιατί σαν Έλληνες που είμαστε, τη χειραψία και το να αγκαλιαζόμαστε και να φιλιόμαστε είναι πολύ χαρακτηριστικό στοιχείο», «Τον Μάρτιο δεν ήταν και τόσο σοβαρή η αντιμετώπιση γιατί νομίζω όλοι δεν ξέραμε ότι είναι κάτι σοβαρό. Γιατί και στο θέατρο έπαιζα, οπότε συνεχίζαμε τις παραστάσεις μέχρι να μας κλείσουν. Είχα πάει και στο τελευταίο συνέδριο που έγινε στην Ελλάδα, οπότε ήμουν σε επαφή με άλλα άτομα. Από την καραντίνα και ύστερα απλά προσέχω με ποιους θα έρθω σε επαφή, πώς θα έρθω σε επαφή με αυτούς τους ανθρώπους, να προσέξω, να φορέσω τη μάσκα μου μέσα σε ανσασέρ ή στην πολυκατοικία σίγουρα. Ε, μετά εντάξει, όταν θα είμαι σε πιο ιδιωτικό χώρο δε θα φορέσω τη μάσκα. Η και στο δρόμο, αν γυρίζω μόνος μου στο σπίτι η αλήθεια είναι ότι δε θα τη φορέσω. Γιατί ξέρω ότι είμαι μόνος μου», «Παρατήρησα διαφορά στη συμπεριφορά μου ως προς την επιρροή του κοινωνικού συνόλου. Δηλαδή αναγκαστικά επηρεάζεται η συμπεριφορά, αφού αλλάζουν οι καταστάσεις και τα πράγματα. Αλλά σαν προσωπικό επίπεδο δεν άλλαξε τίποτα. Δεν είχα κάποιο θέμα δηλαδή», «Ναι, φυσικά και

άλλαξε η συμπεριφορά μου. Έγινα πιο καχύποπτος, πιο προσεκτικός με το τι ακουμπάω, με το να μην ακουμπάω το πρόσωπο μου με τα χέρια μου. Να πλένω με μαντηλάκι ή αντισηπτικό τα χέρια μου πάρα, μα πάρα πολύ συχνά. Τέλος πάντων, σε γενικές γραμμές να σκέφτομαι πολλά περισσότερα για την καθαριότητα και την υγιεινή από ότι σκεφτόμουνα προηγουμένως».

Σε αυτό το σημείο παρατηρείται ότι οι νέοι επηρεάστηκαν αρκετά ως προς τη συμπεριφορά τους σε δημόσιους χώρους και στην τήρηση των μέτρων. Πολλοί από αυτούς τήρησαν τα μέτρα, ενώ δήλωσαν ότι ήταν νομοταγείς. Ωστόσο, διαπιστώθηκε πως αρκετοί από αυτούς να μην περιόρισαν τις μετακινήσεις τους, αλλά δεν παρέλειψαν τις συναντήσεις με κοινούς φίλους. Την ίδια στιγμή, οι νέοι εξέφρασαν πως τήρησαν σε μεγάλο βαθμό το μέτρο της τήρησης των αποστάσεων και της χρήσης μάσκας σε δημόσιους χώρους και σε χώρους με πολύ κόσμο, όπως τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς και τα σουπερ μάρκετ. Υπενθυμίζεται πως σε αυτούς τους χώρους η τήρηση μέτρων ήταν υποχρεωτική. Ωστόσο, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, δεν έλειψαν οι περιπτώσεις που οι ερωτώμενοι δήλωσαν πως όσο περνούσε ο καιρός, παρατήρησαν μια χαλάρωση στη συμπεριφορά τους και την τήρηση των υγειονομικών πρωτοκόλλων.

Το Μάιο του 2020, με την πρώτη άρση των μέτρων παρατηρήθηκε μια χαλάρωση και από τους νέους (πάρτυ και συγκεντρώσεις σε πλατείες, μη τήρηση αποστάσεων). Υπήρχε μια επιθυμία για επιστροφή στην κανονικότητα (Τσέκερης, Ζέρη, 2020). Ωστόσο, στην έρευνα του διαNEOσις (2020), σε ερώτηση σχετικά με την αλλαγή του τρόπου ζωής, ένα μεγάλο ποσοστό των νέων δήλωσε ότι διασκεδάζει λιγότερο στα μπαρ (76,4% οι ηλικίες 17-24, 71,3% 25-39), ενώ στο ερώτημα σχετικά με το πόσο συχνά συναντούν τους φίλους τους, το 53,8% στην ομάδα 17-24 και το 50,3% στην ομάδα 25-39 απάντησε ότι τους συναντάει στον ίδιο βαθμό. Φυσικά, με τις νέες συνθήκες οι νέοι διασκεδάζουν σε εξωτερικούς χώρους λιγότερο, ωστόσο η κοινωνικοποίηση και η συνέντευξη με οικεία και φιλικά πρόσωπα δεν έχει αλλάξει σε μεγάλο βαθμό.

Όσον αφορά το κομμάτι της διασκέδασης, 7 ερωτώμενοι δήλωσαν πως οι συναντήσεις και η διασκέδαση με φίλους πλέον γίνεται σε συγκεντρώσεις λίγων

ατόμων σε σπίτια. Οι συμμετέχοντες της έρευνας, ερωτώμενοι σχετικά με το αν έχει αλλάξει ο τρόπος διασκέδασης τους, απάντησαν: «Η διασκέδαση άλλαξε σχεδόν ολικώς. Ούτε να πας σε κάποιο μαγαζί να πεις έναν καφέ, σε ένα εστιατόριο να φας, το βράδυ να πεις ένα κρασί, να περάσεις καλά σε κάποιο κλαμπ. Αυτά έχουν αλλάξει, πια η διασκέδαση είναι το να βγεις με φίλους έξω, να περάσεις ποιοτικά με συζήτηση το χρόνο σου, με κοντινούς ανθρώπους, να πάρεις κάποιο καφέ στο χέρι, να αθληθείς, όπου ξαφνικά πάρα πολλοί άνθρωποι περπατάνε, τρέχουνε, καθώς είναι απ'τους μοναδικούς τρόπους που μπορείς να ξεφύγεις πια και να πεις ότι θα κάνω κάτι διαφορετικό από το τα είμαι σπίτι και να ξεχαστείς. Οπότε ναι, πάρα, μα πάρα πολλές αλλαγές», «Περισσότερο μαζευόμασταν στα σπίτια, παρά έξω. Ήταν πιο ήσυχα; Πώς να το πω, παίζαμε επιτραπέζια», «Ήταν περιορισμένες οι φορές που μαζευόμασταν σαν παρέα, ήταν και ο περιορισμός της ώρας, οπότε ήταν ελάχιστες οι φορές που μαζευτήκαμε πολλά άτομα μαζί», «Παρατηρώ ότι από τότε που έχουν κλείσει οι καφετέριες, είναι αλλιώς η ψυχοσύνθεση σου όταν πας σε μια καφετέρια και εντελώς διαφορετικό όταν είσαι στο σπίτι, γιατί δεν μπορείς να μαζευτείς και με πάρα πολλά άτομα, είναι λίγο επικίνδυνο, όχι μόνο για τον ιό, αλλά και για τα πρόστιμα. Οπότε ναι είναι μεγάλη η διαφορά, είναι πιο δύσκολη η επικοινωνία», «Δεν παρατήρησα αλλαγές στον τρόπο διασκέδασης και τις συγκεντρώσεις με φίλους. Βέβαια εννοείται αυτό όχι σε άτομα ή να προκαλέσω εκεί που δεν πρέπει. Με άτομα που γνωρίζω και έτσι κι αλλιώς θα έκανα κάτι και πριν», «Δεν πάμε σε μπαράκια. Δε βγαίνουμε να απολαύσουμε τον ήλιο τόσο συχνά όσο το κάναμε παλιά. Απλά να ξαπλώσουμε στο γρασίδι. Δεν κάνουμε βόλτα όπως κάναμε παλιά, τσάρκα ξερω γω. Αυτό».

Οι νέοι από ότι φαίνεται έχουν συνδυάσει τη διασκέδαση με την έξοδο με φίλους. Η νέα κατάσταση που επέφερε ο κορωνοϊός με τα κλειστά καταστήματα, κυρίως της εστίασης, επηρέασε τους νέους, οι οποίοι άρχισαν να πραγματοποιούν συγκεντρώσεις σε σπίτια με πιο κοντινά άτομα, αλλάζοντας τον τρόπο της καθιερωμένης τους διασκέδασης. Ο φόβος της επιβολής υψηλών προστίμων επηρέασε τον αριθμό των ατόμων που βρίσκονταν σε αυτές τις συναντήσεις. Ωστόσο, δεν έλειψαν και οι παραβιάσεις αυτού του μέτρου, ιδιαίτερα από την έναρξη του 2021, με την πραγματοποίηση πάρτυ, τόσο σε σπίτια όσο και σε πλατείες, που πραγματοποιούνταν συνωστισμός.

Την περίοδο του καλοκαιριού του 2020, τα κρούσματα κορωνοϊού ήταν μειωμένα, ενώ από τον Μάιο του 2020 έγινε σταδιακή άρση των μέτρων, με το σταδιακό άνοιγμα του λιανεμπορίου, των σχολείων και της εστίασης. Το λιανεμπόριο και η εστίαση άνοιξαν με μέτρα περιορισμού ατόμων ανά κατάσταση. Στην έρευνα μας οι ερωτώμενοι διερωτήθηκαν σχετικά με το αν εκείνη την περίοδο επέστρεψαν στην κανονικότητα ή αν συνέχισαν να τηρούν τα μέτρα. 5 ερωτώμενοι δήλωσαν ότι επέστρεψαν σχεδόν αμέσως στις παλιές τους συνήθειες. 4 ερωτώμενοι δήλωσαν ότι επέστρεψαν στην κανονικότητα, τηρώντας τα μέτρα, ενώ 3 ερωτώμενοι δήλωσαν ότι δεν επέστρεψαν στις παλιές τους συνήθειες. Χαρακτηριστικές δηλώσεις τους και για τις τρεις κατηγορίες απαντήσεων ήταν: *«Κατά την πρώτη άρση των μέτρων είχα χαρεί γιατί θεωρούσα ότι είχε περάσει το δύσκολο μέρος οπότε είχα χαρεί αρκετά. Επέστρεψα σχεδόν αμέσως θα έλεγα (σε παλιές συνήθειες). Το είχα σκεφτεί ναι, (ότι παρέμενε ο ιός σαν πρόβλημα) και πίστευα ότι με την πτώση θερμοκρασίας τη νέα σεζόν του χειμώνα θα έκανε την εμφάνιση του»*, *«Επιστρέφεις στην παλιά συνήθεια, αλλά ταυτόχρονα τηρώντας τα μέτρα, όσο αυτό είναι εφικτό βέβαια»*, *«Επέστρεψα. Ναι το σκεφτόμουν (ότι παρέμενε ο ιός σαν πρόβλημα, αλλά από τη στιγμή που βλέπαμε ότι δεν υπήρχαν τόσα πολλά κρούσματα ήμασταν λίγο πιο άνετοι στις κινήσεις μας»*, *«Μετά την πρώτη καραντίνα επέστρεψα σχεδόν αμέσως. Έδωσα στον εαυτό μου μια-μιάμιση βδομάδα να δω τι θα γίνει με τη δουλειά μου γιατί είχαμε πολύ μεγάλο θρίλερ με τη δουλειά μου. Τη μια επέτρεπαν κάποια παιδιά, τη μια επέτρεπαν κάποια άλλα, την άλλη δεν επέτρεπαν κάποια μουσικά όργανα. Είχαμε έναν τέτοιο πανικό και είχα αυτό το άγχος. Αλλά ναι. Για ποτό, καφέδες, συναθροίσεις βγήκα αρκετά σύντομα. Αλλά τον Σεπτέμβριο που άρχισε να κρυώνει ο καιρός και άρχισαν να μαζεύονται όλοι και άρχισαν να κλείνουν και κάποιες καφετέριες δεν κρατούσαν τα μέτρα που έπρεπε να κρατήσουνε, τις αποστάσεις, τον κλειστό-ανοιχτό χώρο, σηκώθηκα κι έφυγα από μαγαζί λόγω φόβου ότι θα κολλήσω. Όσο έβλεπα ότι τα κρούσματα είναι μειωμένα εγώ ήμουν πεπεισμένη ότι δε θα υπάρξει και δεύτερο lockdown. Πολιτικά ότι δε θα υπάρξει και δεύτερο lockdown και λίγο κάπου το αφήσαμε πίσω. Αλλά από τον Αύγουστο και μετά που πήγανε σε ταξίδια που πήγανε σε τέτοιο και γύρισαν από τις διακοπές τους και γύρισαν θετικοί στον κορονοϊό και άρχισαν να αυξάνονται τα κρούσματα, εκεί άρχισα να το βλέπω λίγο διαφορετικά»*, *«Συνέχισα να τηρώ τα μέτρα κανονικά, ήθελα να είμαι προσεκτικός τόσο για μένα, όσο και για τους ανθρώπους γύρω μου, και για να μη γίνει η κατάσταση χειρότερη»*.

Παρατηρείται γενικότερα μια επιστροφή στην κανονικότητα, ενώ διαπιστώθηκε και ένας διχασμός στους νέους σχετικά με την τήρηση των μέτρων. Ενώ κάποιοι επέστρεψαν στις συνήθειες που είχαν και πριν, θεωρώντας ότι έχει περάσει ο κίνδυνος, άλλοι ναί μεν ξεκίνησαν τις δραστηριότητες που έκαναν και το προηγούμενο διάστημα, έχοντας όμως στο νου τους ότι πρέπει να τηρούν μέτρα και αποστάσεις ασφαλείας. Οι νέοι θεωρούσαν ότι η πανδημία θα αποτελούσε πρόβλημα τους φθινοπωρινούς και χειμερινούς μήνες, με την αλλαγή του καιρού και της θερμοκρασίας, ενώ όσο έβλεπαν ότι ο αριθμός των κρουσμάτων είναι χαμηλός, θεωρούσαν ότι ο κίνδυνος έχει περάσει. Ο χαμηλός αριθμός των κρουσμάτων την καλοκαιρινή περίοδο δεν αποτελεί πρόσχημα ότι έχει ξεπεραστεί μια πανδημία, καθώς το καλοκαίρι, εξαιτίας της καλοκαιρίας και των υψηλών θερμοκρασιών που επικρατούν στην Ελλάδα, είναι πιο δύσκολη η μετάδοση των ασθενειών, ωστόσο δεν αναιρεί το γεγονός της μη εξάπλωσης ενός ιού.

3.2 Αίσθημα ευθύνης- χρέους απέναντι σε συγγενείς και κοινωνικό σύνολο

Από την περίοδο της εμφάνισης του πρώτου κρούσματος κορωνοϊού στην Ελλάδα, ιδιαίτερα την περίοδο της επιβολής του πρώτου lockdown, υπήρξε προσπάθεια τόσο από τα ΜΜΕ, όσο και από τους πολιτικούς φορείς, της καλλιέργειας του αισθήματος της συλλογικότητας, προκειμένου τα άτομα να τηρήσουν τα μέτρα προστασίας (Ζέρη, Τσέκερης, 2020). Σε ένα από τα πιο δημοφιλή βίντεο προώθησης της καμπάνιας «Μένουμε Σπίτι», ο πρωταγωνιστής του διαφημιστικού σποτ, αναφέρει χαρακτηριστικά *«Μένουμε σπίτι για να έχουμε όλοι την υγεία μας»*, ενώ το βίντεο τελειώνει με τις φράσεις *«Προφύλαξε τον εαυτό σου. Προστάτευσε την κοινωνία»*.

Η ενσυναίσθηση, όπως αναφέρει και η Illuz (2018), πέρα από την ικανότητα για την ταύτιση των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς των άλλων, αποτελεί και μια συναισθηματική δεξιότητα, καθώς το άτομο καταφέρνει και αντιλαμβάνεται τους πολύπλοκους μηχανισμούς της συμπεριφοράς τους. Η συναισθηματική συμπεριφορά κάθε ατόμου καθορίζει την κοινωνική του ταυτότητα. Με βάση αυτή καθορίζεται και η συναισθηματική ταυτότητα των ατόμων και πώς αυτά δρουν σύμφωνα με βάση τα ερεθίσματα που έχουν. (Illuz, 2018)

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από επιστήμονες από το Bruno Kessler Foundation στο Trento της Ιταλίας, το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων κάτω από 20 χρονών είναι ασυμπτωματικό στον κορωνοϊό, σε ποσοστό που ανέρχεται το 81,9, σύμφωνα με δημοσίευμα του medicalnewstoday.com. Με βάση αυτό το στατιστικό στοιχείο, στην έρευνα μας, ένα ερώτημα που τέθηκε στους νέους ήταν να απαντήσουν αν πιστεύουν ότι μπορεί να βρεθούν ασυμπτωματικοί στον κορωνοϊό και να τον μεταδώσουν στην οικογένεια τους, αλλά και στους γύρω τους. Και οι 12 δήλωσαν ότι είχαν σκεφτεί το ενδεχόμενο να είναι ασυμπτωματικοί στον κορωνοϊό, με πιο χαρακτηριστικές στις εξής απαντήσεις: *«Ναι ναι, θεωρώ ότι είναι πιθανό και μπορεί να έχει γίνει κιάλας»*, *«Το 'χω σκεφτεί και γι αυτό το λόγο ακριβώς είμαι πάρα πολύ προσεκτική στις κινήσεις μου»*, *«Ναι το έχω σκεφτεί, και ο λόγος που δεν παίρνω Μέσα Μεταφοράς είναι ότι είναι γεμάτο πρεζάκια, τα οποία εκτός από κορονοϊό έχουν χίλιες άλλες αρρώστιες, τις οποίες πάλι τις μεταφέρουμε στο σπίτι μας. Αυτό ποτέ όμως δεν ενδιαφέρει κανέναν»*, *«Ναι το έχω σκεφτεί πολλές φορές. Δεν έχει τύχει πάντως, ή να ξέρω τουλάχιστον»*, *«Συνέχεια. Και μάλιστα μου έχει συμβεί και κάτι το οποίο δε συνέβαινε. Περπατάω στο δρόμο και αποφεύγω τους ανθρώπους. Και όταν οι άνθρωποι δε με αποφεύγουν, με μάσκα ή χωρίς, και όταν οι άνθρωποι δε με αποφεύγουν και περνάνε δίπλα μου αισθάνομαι φοβερή παραβίαση του προσωπικού μου χώρου. Κι όχι απλά παραβίαση, το αισθάνομαι και ως επίθεση, κάτι το οποίο είναι και κατάλειπο του ιού. Όχι της αρρώστιας του πατέρα μου. Του ίδιου του ιού. Αλλά αυτό το σκέφτομαι συνέχεια»*, *«Ναι ναι αυτό σίγουρα μπορεί να γίνει. Πιστεύω ότι είναι χειρότερο το να είσαι ασυμπτωματικός γιατί δεν ξέρεις τι γίνεται, γιατί πρώτα το κολλάς και μετά οι υπόλοιποι, οπότε το να το κολλήσουν οι υπόλοιποι για να καταλάβεις ότι έχεις εσύ είναι λίγο επικίνδυνο, αλλά γι αυτό υπάρχουν και τα μέτρα προστασίας και για τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς και για τα καταστήματα»*, *«Ωραία. Μπορώ να σου πω ότι το σκέφτηκα κάποιες φορές, δηλαδή ενώ στην όλη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν το σκέφτομαι και πολύ, δεν με επηρέασε και σε πολύ μεγάλο βαθμό, πολλές φορές ναι, το σκέφτηκα, γιατί μπήκα κι εγώ στο τρυπάκι του φόβου λίγο και της ανασφάλειας»*, *«Γι αυτό το λόγο επειδή οι νέοι, παρουσιάζονται ως οι ασυμπτωματικοί και ότι είναι πιο πιθανό να είναι ασυμπτωματικοί, γι αυτό καλό είναι να περιορίζουμε όσο πιο πολύ γίνεται τις επαφές μας, να φοράμε τη μάσκα μας, να καθαρίζουμε τα χέρια μας πάρα, μα πάρα πολύ συχνά, να κρατάμε τις αποστάσεις μας και να πηγαίνουμε σε καταστήματα,*

όταν και όποτε το έχουμε ανάγκη πραγματικά, όπως για παράδειγμα είναι τα σουπερμάρκετ με τα κατάλληλα τρόφιμα».

Η σκέψη του να βρεθούν τα άτομα ασυμπτωματικά στον κορωνοϊό δεν τους είναι άγνωστη. Μάλιστα, διακρίνεται και μια ανησυχία και ένας φόβος να είναι ασυμπτωματικοί. Ορισμένοι παρουσίασαν και συμπτώματα αγοραφοβίας, ανησυχίας, ειδικότερα αυτοί που συναναστρέφονταν με άλλους σε κλειστούς χώρους, όπως στο σουπερμάρκετ ή τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς.

Η πανδημία, και το κλίμα που προκλήθηκε από αυτήν ανέδειξε την ανάγκη για δημόσια δράση. Σκοπός του δημοκρατικού κράτους είναι να προσφέρει την προστασία των πολιτών της, αλλά και να δρουν οι πολίτες με αλληλεγγύη και ενότητα. (Τσέκερης, Ζέρη, 2020). Στην πρώτη έρευνα σχετικά με την πανδημία που πραγματοποίησε το διαΝΕΟσις τον Απρίλιο του 2020, το 44,7% των πολιτών στις ηλικίες 17-24 δήλωσε ότι εμπιστεύεται αρκετά την κυβέρνηση και το 39,5% στις ηλικίες 25-39, ενώ η εμπιστοσύνη στο κράτος πρόνοιας στις ηλικίες 17-24 ανερχόταν στο 53,3% ως Αρκετά και οι ηλικίες 25-39 δήλωσαν ότι εμπιστεύονται αρκετά το κράτος πρόνοιας κατά 39,8%. Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2020 το 37,3% των νέων ηλικίας 17-24 δήλωσε ότι εμπιστεύεται αρκετά το κράτος πρόνοιας, ενώ το 35% παρατηρήθηκε στις ηλικίες 25-39, ενώ στην αντίστοιχη του Δεκεμβρίου 2020, μόνο το 24,9% στις ηλικίες 17-24 και 19,6% στις ηλικίες 25-39 δήλωσαν ότι εμπιστεύονται Αρκετά την κυβέρνηση.

Όπως αναφέρει η Πλουζ (2003), η κουλτούρα έχει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο για τον οποίο γίνεται αντιληπτή η πραγματικότητα και καθορίζονται οι αξίες. Σύμφωνα με μελέτη που πραγματοποίησε με βάση την τηλεπερσόνα Oprah Winfrey, η κουλτούρα δεν καθορίζεται μόνο από το χώρο, το έδαφος, το έθνος, ή την τεχνολογία, αλλά από μια διασταύρωση ειδικευμένης γνώσης (expert knowledge), διάφορες νέες τεχνολογίες (multiple media technologies), προφορικότητα συνυφασμένη με διάφορες μορφές εγγραματοσύνης, επικαλυπτόμενες (overlapping) βιομηχανίες μέσων, τον κυβερνοχώρο, ομάδες υποστήριξης και την παραδοσιακή χαρισματική εξουσία/αρχή (authority). Μέσα από το Oprah Winfrey Show, διαπίστωσε πως έχει αλλάξει η έννοια του τι συνιστά ένα κείμενο. Το σχήμα του και η έννοια του αφορούν τομείς όπως η

οικογένεια, η εκδοτική βιομηχανία, η επιστήμη όπως η ιατρική και η νομική, οι σταρ του κινηματογράφου και της μουσικής, οι εθελοντικοί οργανισμοί, το πολιτικό σύστημα, αλλά και η βιογραφία του μέσου ανθρώπου (Πλουζ 2003).

Στην έρευνα μας, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν και το αν πιστεύουν ότι έχουν χρέος απέναντι στους άλλους σχετικά με τη μετάδοση του κορωνοϊού. Ιδιαίτερα για τα άτομα νεαρότερης ηλικίας, που όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι πιθανότητες να είναι ασυμπτωματικοί στον κορωνοϊό είναι μεγαλύτερες, διερωτήθηκαν και για το αν έχουν σκεφτεί πως μπορεί να έχει τύχει να έχουν κορωνοϊό και να μεταδώσουν τον ιό σε άλλο μέλος της οικογένειάς τους. Οι 6 από τους ερωτώμενους απάντησαν θετικά σε αυτές τις ερωτήσεις. 4 άτομα δήλωσαν ότι ναι μεν έχουν χρέος αλλά ότι είναι και θέμα ευθύνης. 1 άτομο δήλωσε ότι έχει χρέος πρώτα στον εαυτό του, στην οικογένεια και μετά στο κοινωνικό σύνολο, ενώ ερωτώμενος ξεκαθάρισε ότι δεν έχει χρέος στους άλλους. Χαρακτηριστικές απαντήσεις ήταν: *«Σίγουρα (έχω χρέος). Θεωρώ ότι ο καθένας μας έχει. Θεωρώ ότι άτομα της δικής μου ηλικίας και της δικής μου κατάστασης υγείας θα πρέπει να είναι ακόμη πιο προσεκτικά, γιατί μπορεί να νοσούν χωρίς να το καταλάβουνε οπότε μπορεί να το μεταφέρουν, οπότε θεωρώ ότι κυρίως οι νέοι έχουν ένα χρέος προστασίας στον πολίτη κατά της εξάπλωσης», «Κατά μια άποψη ναι, με την έννοια ότι αν έχεις τον κορωνοϊό δεν κάνει να έρθεις σε επαφή με άλλα άτομα, αλλά και να μην τον έχεις, πάλι δεν πρέπει να έρθεις σε επαφή με άλλα άτομα, αλλά δεν μπορείς μονίμως να ξέρεις ποιος έχει, ποιος δεν έχει κλπ κλπ. Είναι αναπόφευκτο αν θα κολλήσεις ή όχι, δεν ξέρεις πώς θα το κολλήσεις. Μπορεί να είναι σε ένα αντικείμενο ξέρω γω», «Ναι το πιστεύω και νομίζω ότι όλος ο κόσμος θα πρέπει να αρχίσει, μάλλον, έπρεπε να έχει ήδη αρχίσει να το αντιλαμβάνεται αυτό, διότι αν ο καθένας έπραττε αυτό που έπρεπε να πράξει και να μείνει σπίτι του και να τηρεί τα μέτρα ευλαβικά, τώρα θα ήμασταν πιστεύω σε μια καλύτερη κατάσταση, οπότε η ατομική ευθύνη παίζει πολύ μεγάλο ρόλο. Ναι, δυστυχώς έχω σκεφτεί ότι μπορεί να είμαι ασυμπτωματική», «Φυσικά. Κάθε νομοταγής πολίτης. Αυτό είναι το ανθρώπινο. Όταν σου λέει κάποιος ότι έχεις έναν άνθρωπο κι εσύ να μην είσαι, έχεις χρέος να προστατεύσεις έναν άλλο άνθρωπο, θεωρώ αδιανόητο και αυτό είναι κατά την άποψη μου το αδιανόητο με τους αρνητές του ιού. Ότι βάζουν τη ζωή ανθρώπων άλλων σε κίνδυνο. Ο Τσιόδρας όταν έκλεισαν τα σχολεία, είπε και το θυμάμαι, και τότε δεν είχα αντιληφθεί ίσως τη σοβαρότητα του θέματος, τότε είχε πει ότι κλείνουμε τα σχολεία για να μη σκοτώσουν τα εγγόνια τους παππούδες. Μα το*

θυμάμαι γιατί με είχε σοκάρει. Και το θυμάμαι γιατί τότε δεν είχαμε συνειδητοποιήσει τη σοβαρότητα της κατάστασης, δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε για ποιο λόγο έκλειναν τις ιδιωτικές εκπαιδευτικές δομές οι οποίες δεν είχαν το μέγεθος των δημοσίων σχολικών μονάδων», «Δε θα το έλεγα ακριβώς χρέος, θα ήταν λίγο βαριά η λέξη. Απλά θεωρώ υπεύθυνο τον εαυτό μου να προσέχω. Και για μένα και για το στενό μου περιβάλλον και κατ'επέκταση την κοινωνία. Κάνω αυτό που μου λένε. Ναι ναι αυτό σίγουρα μπορεί να γίνει (να είναι ασυμπτωματικός). Πιστεύω ότι είναι χειρότερο το να είσαι ασυμπτωματικός γιατί δεν ξέρεις τι γίνεται, γιατί πρώτα το κολλάς και μετά οι υπόλοιποι, οπότε το να το κολλήσουν οι υπόλοιποι για να καταλάβεις ότι έχεις εσύ είναι λίγο επικίνδυνο, αλλά γι αυτό υπάρχουν και τα μέτρα προστασίας και για τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς και για τα καταστήματα», «Έχω χρέος στον εαυτό μου πρωτίστως, και μετά στους άλλους να προστατεύσω τόσο εκείνους όσο και τον εαυτό μου, μειώνοντας τις επαφές, μειώνοντας τις συζητήσεις, μειώνοντας τις εξόδους, και όταν είναι να γίνονται συναντήσεις με άτομα πολύ κλειστού κύκλου να γίνονται σε περιοχές ανοιχτού χώρου και όχι σε κλειστούς χώρους, καθώς δεν μπορείς να έχεις τις τύψεις μετά σε περίπτωση που έχεις τον ιό, μπορεί να είσαι ασυμπτωματικός και να έρθεις σε επαφή με κάποιο κοντινό σου πρόσωπο, είτε είναι συγγενείς, είτε είναι πολύ κοντινό σου φιλικό, και να τον κολλήσεις. Οπότε, έχεις χρέος και η υπευθυνότητα σε αυτές τις καταστάσεις είναι το καλύτερο στοιχείο που μπορεί να έχει ένας άνθρωπος», «Δεν ξέρω. Τώρα τελευταία μου σκάει μερικές φορές το συναίσθημα του χρέους. Το να προστατεύσω τους γύρω μου. Στην αρχή πίστευα ότι όχι, ο καθένας για τον εαυτό του. Τώρα τελευταία, μάλλον έχω ευαισθητοποιηθεί και το σκέφτομαι λίγο παραπάνω».

Με βάση τις απαντήσεις, οι νέοι θεωρούν ότι πρέπει να προστατεύσουν τόσο τον εαυτό τους, όσο και τους γύρω τους. Ορισμένοι, αντί για χρέος, τόνισαν την έννοια της υπευθυνότητας, δηλαδή ότι οφείλουν να προσέχουν και για να μην κολλήσουν οι ίδιοι, και να μην εξαπλωθεί στο κοινωνικό σύνολο. Υπήρξε ερωτώμενος που έθιξε και το ζήτημα των τύψεων, σε περίπτωση που κολλήσει κάποιον συγγενή ή γνωστό κορωνοϊό και επιδεινωθεί η υγεία του. Στις απαντήσεις αναδύθηκε και η ατομική ευθύνη, δηλαδή ότι πρέπει όλοι να είναι προσεκτικοί, προκειμένου να αποφευχθεί η διασπορά, ενώ αίσθηση προκαλεί και η απάντηση ότι ερωτώμενος απάντησε πως νιώθει ότι οφείλει να προστατεύσει τους γύρω του το τελευταίο διάστημα. Η ευαισθητοποίηση και το

αίσθημα του κοινωνικού συνόλου προέκυψαν κατά τη δεύτερη φάση της εξάπλωσης του κορωνοϊού.

Μέσα στα Μέσα και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η καμπάνια αυτή προκάλεσε ένα πλήθος αντιδράσεων, είτε θετικών, είτε αρνητικών, ενώ αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και σε πολλές χιουμοριστικές εκπομπές και σελίδες. Οι νέοι κλήθηκαν να απαντήσουν αν θεώρησαν αποτελεσματική αυτή την προσπάθεια του κρατικού μηχανισμού και αν τα Μέσα Ενημέρωσης, μέσω της προώθησης των Μέτρων προστασίας και των ρεπορτάζ σχετικά με τον κορωνοϊό αντιλήφθηκαν ότι με τον περιορισμό των μετακινήσεων βοηθούν στη μη εξάπλωση και καλύτερη αντιμετώπιση του κορωνοϊού. Οι 9 συμμετέχοντες συμφώνησαν, κρίνοντας αποτελεσματική αυτή την προσπάθεια, με τις εξής απαντήσεις: *«Αυτό είναι σίγουρο, ότι όταν περιορίζεσαι περιορίζεις και την εξάπλωση ενός ιού»*, *«Ναι, βέβαια. Μας ευαισθητοποίησαν σε ένα βαθμό»*, *«Ναι. Και μάλιστα είχα και καυγά με μια φίλη μου γι αυτό το θέμα»*, *«Ναι και αυτός είναι και ο λόγος που μένεις στο σπίτι»*, *«Εν μέρει ναι, με τόση πληροφορία και τόση συζήτηση, με βοηθήσανε»*. Δύο ερωτώμενοι εξέφρασαν τη διαφωνία τους και εξέφρασαν την επίδραση που είχε αυτή η προσπάθεια σε αυτούς, ενώ στην έρευνα δεν προσμετρήθηκε μια απάντηση, καθώς ο ερωτώμενος είχε εκφράσει πως απείχε από την ενημέρωση για τον κορωνοϊό. Οι αρνητικές απαντήσεις ήταν: *«Όχι θα σου πω. Γιατί εμένα μου πήγε λίγο μπουμέρανκ. Όλο αυτό με ξένισε να μην ακούω και να μην βλέπω, όχι το να μην αντιλαμβάνομαι την κατάσταση, απλά να μην τους ακούω γιατί όλη αυτή η επιμονή και η εμμονή πάνω σε αυτό το θέμα μου έβγαλε το αντίθετο πρόσημο τέλος πάντων»*, *«Δε νομίζω ότι τα Μέσα έπαιξαν κάποιο ρόλο στο να το αντιληφθώ αυτό. Θεωρώ ότι το αντιλαμβανόμουν από μόνη μου. Εξάλλου επειδή απείχα και αρκετά από τα Μέσα Ενημέρωσης δε θεωρώ ότι προσωπικά σε εμένα άσκησαν κάποια επιρροή και κάποια διαμόρφωση γνώμης»*. Οι περισσότεροι από αυτούς θεωρούν ότι ευαισθητοποιήθηκαν και ενημερώθηκαν μέσα από αυτή την καμπάνια. Ακούστηκε και η αντίθετη γνώμη, ότι προκάλεσε μια αντίθετη αντίδραση, ίσως και θυμό, και απομάκρυνε από την ενημέρωση και την τήρηση των μέτρων.

Κεφάλαιο 4: Τα συναισθήματα των νέων την εποχή του κορωνοϊού

Ο άνθρωπος του 20ου αιώνα και κατ'επέκταση του 21ου αιώνα έχει ανεπτυγμένα ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τον Lasch (2002). Ο δημόσιος κόσμος, με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και των ΜΜΕ και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, θεωρείται καθρέφτης του εαυτού, με τα άτομα να έχουν χάσει την ικανότητα της αποστασιοποίησης από τα πράγματα και της απόστασης από τον εαυτό. Ο σύγχρονος άνθρωπος, έχει περισσότερα εγωιστικά χαρακτηριστικά και διακατέχεται από «βιωμένα και αβιώτα διαβρωτικά συναισθήματα κενότητας και κατάθλιψης», ενώ κερδίζει το αίσθημα της αυτοεκτίμησης προσκολλημένοι σε μορφές και φιγούρες που ζητά την αποδοχή τους, ενώ αποφεύγει τους δεσμούς που μπορεί να του γεννήσουν συναισθήματα οργής. (Lasch, 2002).

Ο σύγχρονος νάρκισσος-σύγχρονος άνθρωπος βλέπει τον κόσμο σαν καθρέφτη του εαυτού του και δείχνει ενδιαφέρον μόνο για τα συμβάντα που αντανακλούν την εικόνα του. Χαρακτηριστικό ότι ορισμένοι από τους νέους που συμμετείχαν στην έρευνα δε γνώριζαν για τις επιπτώσεις του κορωνοϊού σε άλλα ευρωπαϊκά και μη ευρωπαϊκά κράτη, δηλώνοντας ότι λείπουν αυτές οι πληροφορίες από την καθημερινή ενημέρωση για τον κορωνοϊό, παρά το γεγονός ότι με λίγη έρευνα θα μπορούσαν να έχουν πρόσβαση στις ειδήσεις που επιθυμούσαν.

Η κουλτούρα και η αναπαραγωγή της γίνεται μέσα από οπτικά και ακουστικά μέσα. Η καθημερινότητα παρουσιάζεται ως μια διαδοχή εικόνων, υπονομεύοντας με αυτό τον τρόπο την αίσθηση για την πραγματικότητα. Η επιβεβαίωση ενός συμβάντος από κάποια κάμερα, καθιστά ένα συμβάν ως αληθές. Κατ'αντιστοιχία, ένα συμβάν, καθορίζεται ως αληθές μόνο αν μεταδοθεί από τα ΜΜΕ ή, αν διαρρεύσει και γίνει δημοφιλές στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (Lasch, 2002). Οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες τα τελευταία χρόνια, έχουν προσθέσει και τον συναισθηματικό παράγοντα στην έρευνα τους. Μελέτες έχουν αποδείξει ότι ο συναισθηματικός παράγοντας δρα τόσο συνειδητά, όσο και υποσυνείδητα σε έντονες

περιόδους για ένα κράτος, όπως περιόδους κρίσεων, περιόδους εκλογών. (Demertzis, 2014). Η εξάπλωση μιας πανδημίας και μιας παγκόσμιας υγειονομικής κρίσης, όπως αυτής του κορωνοϊού, αποτελεί παράδειγμα μιας τέτοιας κρίσης.

4.1 Συναισθήματα νέων περιόδου πανδημίας

Η σύγχρονη πολιτεία κατακλύζεται από εικόνες και δημοσιεύματα και γενικότερα από τη δράση των ΜΜΕ. Ο τύπος μάλιστα από πολλούς θεωρείται ως η τέταρτη εξουσία, επηρεάζοντας τον ψυχισμό των ατόμων που ζουν σε αυτές. Η χρήση των εικόνων επηρεάζει τον τρόπο που σκέφτονται και δρουν τα άτομα σε αυτές, αλλά και τα συναισθήματα που θα έχουν. Εξίσου σημαντικό είναι, σύμφωνα με την Πλουζ (2018), όχι μόνο τα συναισθήματα που θα αποκτήσουν τα άτομα, αλλά και η διαδικασία μετάδοσης των συναισθημάτων μέσα στο κοινωνικό σύνολο (Πλουζ, 2018).

Τα συναισθηματικά πεδία, αποτελούν μια σφαίρα της επιρροής της κοινωνικής ζωής, στην οποία το κράτος, η ακαδημία, διαφορετικά τμήματα της πολιτισμικής βιομηχανίας, ομάδες επαγγελματιών που αναγνωρίζονται από το κράτος και το πανεπιστήμιο, αλλά και η αγορά φαρμάκων και της κουλτούρας οργανώθηκαν για να δημιουργήσουν έναν τομέα δράσης σύμφωνα με τους δικούς τους κανόνες (Πλουζ, 2018). Τα συναισθηματικά πεδία ρυθμίζονται σύμφωνα με τις συναισθηματικές ικανότητες, δηλαδή τις ικανότητες που έχει το κάθε άτομο να ορίζει τα συναισθήματα του.

Τα συναισθήματα, σύμφωνα με την Πλουζ (2018), δεν αποτελούν απλώς δράσεις *per se*, αλλά την ενέργεια που δίνει μια συγκεκριμένη «διάθεση» ή μια «απόχρωση» σε μια πράξη. «Το συναίσθημα μπορεί να οριστεί ως η “ενεργειακά φορτισμένη” πλευρά της δράσης και αυτή η ενέργεια γίνεται κατανοητή ως η ταυτόχρονη εμπλοκή της γνώσης, του αισθήματος, του κινήτρου και του σώματος (Πλουζ, 2018). Η ενέργεια αυτή σχετίζεται με τον εαυτό και τη σχέση που έχει ο εαυτός με «πολιτισμικά τοποθετημένους άλλους». Τα συναισθήματα προκύπτουν μέσα από πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις με άλλους και από την σύνδεση και σχέση που έχουν τα άτομα με αυτούς. Αποτελούν δηλαδή, εσωτερικευμένες μορφές της δράσης, επειδή δημιουργούνται και αναπτύσσονται μέσα στην κοινωνία. Το συναισθηματικό στυλ διαμορφώνεται μέσω της σχέσης του εαυτού με τους άλλους, καθώς και μέσα από τον

νέο τρόπο αντίληψης που έχει ο εαυτός με βάση το παρελθόν του. Η αυτογνωσία συμπίπτει με την επιταγή να ταυτιστούμε με τους άλλους και να τους ακούσουμε.

Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώνεται πως τα συναισθήματα κατέχουν πρωταρχικό ρόλο στην καθημερινότητα και τη λήψη των αποφάσεων. Τα συναισθήματα, παρουσιάζουν τη στάση των ατόμων απέναντι στα πράγματα, μέσα από τους στόχους, τις αξίες και τις στάσεις για το πώς θα πρέπει να είναι η ζωή και η καθημερινότητα, αλλά και τα γεγονότα που κρίνει σημαντικά ο καθένας για την προσωπική του ευδαιμονία (Illouz, 2003). Ακόμη και η επιδίωξη για άνοδο σε μια ανώτερη τάξη, ή η άποψη για αυτή, μπορεί να παρουσιάσει τις οικονομικές και κοινωνικές αξίες του καθενός, καθώς και τις ατομικές (πχ η επιθυμία για απόκτηση περισσότερου χρήματος).

Τα συναισθήματα μπορούν να κατευθύνουν και να επηρεάσουν ακόμη και την κοινωνία. Για παράδειγμα, ο φόβος που επικράτησε από την εξάπλωση του κορωνοϊού, οδήγησε στην κινητοποίηση του παγκόσμιου πληθυσμού για τη λήψη μέτρων περιορισμού των ελευθεριών για την προστασία του κοινωνικού συνόλου, αλλά και τη ραγδαία κινητοποίηση της επιστήμης και των μεγάλων φαρμακοβιομηχανιών για την παραγωγή των εμβολίων.

Επιπλέον, η Illouz (2018) αναφέρει πως μέσα από τα συναισθήματα καθορίζεται μια συμπεριφορά απέναντι στα γεγονότα και την καθημερινότητα και διακρίνεται τι είναι σημαντικό για κάθε άτομο και τι όχι, παράγοντες που μπορούν να καθορίσουν μια συμπεριφορά (Illuz, 2018). Για παράδειγμα, το άγχος και ο φόβος που αναδύθηκε από τους νέους σχετικά με την εξάπλωση του κορωνοϊού στη χώρα, έδειξε πως οι νέοι ενδιαφέρονται για την υγεία τους και το να μη νοσήσουν.

Η συναισθηματική διάθεση επομένως, αποτελεί μια ανάμειξη από ερεθίσματα από το κοινωνικό σύνολο, από τις εικόνες που προβάλλουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και ο τρόπος που τον επεξεργάζονται και διαχειρίζονται τα άτομα. «Αποτελείται δηλαδή από πολλούς κώδικες και προκαλεί ερεθίσματα μέσα από την αναγνώριση και την μεταφορική διασύνδεση, ενώ δεν είναι εύκολο να γίνει αντιληπτή από το άτομο, σε αντίθεση με τα συναισθήματα, που έχουν μικρότερη διάρκεια και εκδηλώνονται πιο άμεσα και εύκολα». (Illouz, 2018)

Οι συναισθηματικές διαθέσεις καθορίζονται από κοινωνικούς παράγοντες. Το κοινωνικό σύνολο συμπεριλαμβανομένου και των πολιτικών παραγόντων, επηρεάζεται από τις κοινωνικές και πολιτικές καταστάσεις, και πασχίζουν να δώσουν μια πρακτική και συναισθηματική ερμηνεία στα φαινόμενα. Ακόμη και στην Ελλάδα, παρατηρήθηκαν αυξημένα φαινόμενα άρνησης της τήρησης των μέτρων. Οι ίδιοι οι ερωτώμενοι της έρευνας εξέφραζαν την κούραση τους για την τήρηση της κοινωνικής αποστασιοποίησης. Οι πολιτικοί θεσμοί, ο ίδιος ο πρωθυπουργός σε διάγγελμα του αλλά και οι δημοσιογράφοι και οι λοιμωξιολόγοι, αναγνώριζαν την κούραση των πολιτών και την αγανάκτηση τους για τα συνεχόμενα lockdown και έκαναν έκκληση για τήρηση των μέτρων και υπομονή.

Η εμφάνιση μιας πανδημίας, σε ατομικό επίπεδο, μπορεί να προκαλέσει στο άτομο αρνητικά συναισθήματα, όπως φόβο, λύπη, άγχος, εξαιτίας της ευαλωτότητας του εαυτού. (Γεωρακόπουλος et al, 2021). Αυτά ακριβώς αποτέλεσαν και τα κυρίαρχα συναισθήματα της έρευνας μας. Σε περίπτωση που η διαχείριση της πανδημίας αποβεί αποτελεσματική, το συναίσθημα που θα επικρατεί είναι αυτό της εμπιστοσύνης, ενώ του θυμού και της αγανάκτησης θα επικρατεί σε περίπτωση που ο κρατικός μηχανισμός δε διαχειριστεί αποτελεσματικά την πανδημία. (Γεωρακόπουλος et al, 2021)

Αυτό το γεγονός επιβεβαιώθηκε και πάλι από την έρευνα μας, καθώς υπήρξαν ερωτώμενοι που στην αρχή της πανδημίας διατήρησαν την αισιοδοξία τους και προσπάθησαν να δουν τα θετικά, ενώ υπήρξαν και ερωτώμενοι που επικεντρώθηκαν στα ενδιαφέροντα τους. Άλλοι προσπάθησαν να επικεντρωθούν στο πώς θα εκμεταλλευτούν τις νέες συνθήκες. Από τη στιγμή τη δεύτερη φάση της πανδημίας, η κούραση και η απογοήτευση των ερωτώμενων ήταν μεγαλύτερη.

Το κράτος, μαζί με τα ΜΜΕ, αποτελούν τους μεγαλύτερους παράγοντες διαμόρφωσης της συναισθηματικής διάθεσης (Illouz, 2018). Όταν ο πρωθυπουργός, ως αρχηγός κράτους, κάνει λόγο για έναν πόλεμο με έναν «αόρατο εχθρό», και αυτή η δήλωση αναπαράγεται από τα Μέσα, είναι αρκετά εύκολο να αναπτυχθεί το αίσθημα του φόβου στους πολίτες. Όπως θα φανεί και παρακάτω, χαρακτηριστικές ήταν απαντήσεις ερωτώμενων πως στην πρώτη φάση της εξάπλωσης της πανδημίας είχαν

αισθανθεί περισσότερο το αίσθημα του φόβου, καθώς ήταν κάτι καινούριο για αυτούς. Με αυτό τον τρόπο τα συναισθήματα περνούν στη δημόσια σφαίρα. Αντίστοιχα, όταν οι πολιτικοί φορείς αναφέρουν ότι «είμαστε στην αρχή του τέλους», αναπτύσσουν το αίσθημα της ελπίδας και της αισιοδοξίας.

Πιο αναλυτικά, η διαNEOσις, σε έρευνα της τον Μάρτιο του 2021, διαπίστωσε πως τα συναισθήματα που διακατέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό οι Έλληνες είναι αβεβαιότητα σε ποσοστό 27,8% σε ηλικίες 17-24 και 30,9% σε ηλικίες 25-39. Στην έρευνα μας, 4 εκ των 12 ερωτώμενων δήλωσαν ότι επικράτησε το αίσθημα του άγχους σε μεγαλύτερο βαθμό. Από αυτούς τους 4, ένας μόνο δήλωσε πως κατάφερε να διατηρήσει ψυχραιμία και αισιοδοξία. 3 δήλωσαν πως ένιωσαν και το αίσθημα του θυμού, 2 αναφέρθηκαν σε αίσθημα κλεισούρας, 1 δήλωσε ότι αισθάνθηκε έκπληξη, 1 δήλωσε ότι πέρασε και μια περίοδο χαλάρωσης και ανίας, ενώ 1 δήλωσε ότι είχε διάφορα συναισθήματα από την εμφάνιση του κορωνοϊού στη χώρα. Ορισμένοι ερωτώμενοι δήλωσαν: *«Θα έλεγα έκπληξη, που συνέβη αυτό το πράμα σε τόσο μεγάλο βαθμό, δεν το περίμενα να φτάσει ως εδώ, και σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό κούραση και αμφιβολία για το μέλλον μετά τον κορωνοϊό, γιατί θεωρώ ότι δεν θα επιστρέψουμε ποτέ ακριβώς στον τρόπο που ήμασταν πριν», «Στην αρχή, όπως όλοι, φοβήθηκα, ταράχτηκα, γενικά με αυτά που μας έδειχναν, αλλά μετά προσπάθησα να ηρεμήσω τον εαυτό μου, να τηρήσω αυτά που είναι να τηρήσω, και ό,τι είναι να γίνει θα γίνει», «Τίποτα εκτός από την κλεισούρα που νιώθεις σαν φυλακισμένος, ε μια χαρά. Αφού στη δουλειά πάω, πάω δουλειά-σπίτι. Δουλειά-σπίτι. Δουλειά-σπίτι. το θέμα είναι ότι επειδή κάθεσαι ξοδεύεις περισσότερα χρήματα και δε κάνεις τίποτα. Τρως, παχαίνεις, και δεν μπορείς να γυμναστείς. Αρρωσταίνεις εγώ πιστεύω επειδή δεν έχεις τη ζωή σου», «Κάποιες φορές αγχωτόμουν για το τι μπορεί να συμβεί και κάποιες άλλες ήμουν πολύ ψύχραιμη και ό,τι είναι να γίνει θα γίνει, κάπως έτσι το έβλεπα. εγώ είχα και θετικά και αρνητικά συναισθήματα, αλλά στο τέλος νομίζω ότι ήμουν πιο πολύ αισιόδοξη και θετική», «Ένα μόνιμο άγχος, ένα στρες, βέβαια υπάρχει αυτή η αισιοδοξία αλλά και πάλι η κατάσταση δε σε αφήνει να είσαι ιδιαίτερα χαρούμενος και ευτυχισμένος, οπότε νιώθεις κάπως εγκλωβισμένος», «Ανάμεικτα. Θα έλεγα όχι ακριβώς φόβο. Ανησυχία, μια απλή ανησυχία του τι θα γίνει, πώς θα εξελιχθεί. Γιατί ναι μεν βρήκαμε πλέον το εμβόλιο, αλλά δεν ξέρεις πότε ακριβώς θα τελειώσει αυτή η κατάσταση. Και είναι ανησυχία ας πούμε σε μένα το πότε θα πάω στο Πανεπιστήμιο. Γιατί είναι το μοναδικό που έκλεισε και δεν ξανάνοιξε», «Ποικίλα. Και αδιαφορία μου*

πέρασε, γιατί κουράστηκα κάποια στιγμή, δεν παλευόταν η κατάσταση, δεν ήξερα τι να πιστέψω και ψιλοκούραση, κατάθλιψη, γενικά από την κλεισούρα, από όλο αυτό. Και χαρά από τη μια μεριά, γιατί στην αρχή υπήρχε αυτή η ξεκούραση και η χαλάρωση, ωραία. Γενικά από όλα τα στάδια νομίζω περνάς», «Στην αρχή έπαθα ένα σοκ. Κυριαρχούσε περισσότερο το αρνητικό στοιχείο, τα αρνητικά συναισθήματα, στενοχώρια, μια μικρή μελαγχολία για το τι συμβαίνει, μια έτσι, μια μικρή απόγνωση για το πού πάμε, πού οδεύουμε και το πού είμαστε. Στη συνέχεια όμως, αναλόγως και με το τι άνθρωπος είσαι, προσωπικά εγώ προσαρμόστηκα και προσπαθώ να εκμεταλλευτώ την κατάσταση και το τώρα προς όφελος μου, για να βελτιωθώ σαν άνθρωπος, να κάνω πράγματα που δε θα έκανα υπό διαφορετικές συνθήκες».

Παρατηρείται δηλαδή ότι τα συναισθήματα των νέων ήταν κυρίως αρνητικά. Το άγχος ήταν σε μεγάλο βαθμό, ενώ έπειτα παρατηρήθηκαν τα συναισθήματα της ανησυχίας και του φόβου. Το άγχος και η ανησυχία σε μεγάλο βαθμό αφορούσε την εξέλιξη του κορωνοϊού. Ταυτόχρονα, παρατηρήθηκε πως οι νέοι επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό και από τα lockdown και τον εγκλεισμό, επιβεβαιώνοντας έτσι και την έρευνα του διαNEOσις. Φαίνεται ακόμη, πως οι νέοι, πέρα από την εξέλιξη του κορωνοϊού, είναι αρκετά ανήσυχοι σχετικά με την αλλαγή της καθημερινότητας τους, αλλά και τη συνέχεια και επαναφορά των δραστηριοτήτων τους και της επιστροφής στην κανονικότητα. Παραδείγματα αποτελούν πέρα από τη διασκέδαση, αυτό που ανέφερε ένας από τους συμμετέχοντες σχετικά με το άνοιγμα των Πανεπιστημίων και τη διενέργεια μαθημάτων με την ίδια διαδικασία όπως πριν τον κορωνοϊό.

Φυσικά, δεν έλειψαν και οι απαντήσεις πως υπήρξε ένας συνδυασμός διαφόρων συναισθημάτων, τόσο αρνητικών, όσο και θετικών. Φυσικά, υπήρξαν και νέοι που είδαν τα lockdown ως μια ευκαιρία για να χαλαρώσουν και να ξεφύγουν από τις δραστηριότητες της καθημερινότητας.

Από τις συνολικές απαντήσεις, διακρίνεται πως δεν ήταν η εξάπλωση του κορωνοϊού που προκαλούσε αρνητικά συναισθήματα στους νέους, αλλά η αλλαγή της καθημερινής ζωής και η νέα πραγματικότητα με τα νέα δεδομένα που παρουσιάστηκαν. Δηλαδή, παρά το γεγονός πως οι νέοι δήλωναν πως ανησυχούσαν για τον ιό, οι περισσότερες απαντήσεις αφορούσαν τα lockdown, τον εγκλεισμό και τον περιορισμό

στο σπίτι. Οι ίδιοι οι νέοι φαίνεται να αντιμετωπίζουν τη νέα συνθήκη που έφερε η πανδημία ως μια νέα πραγματικότητα, αγνοώντας πως πρόκειται για μια παροδική κατάσταση με που θα έχει τέλος κάποια στιγμή. Φαίνεται να είναι και απαισιόδοξοι σχετικά με την επιστροφή στην κανονικότητα και την πραγματικότητα πριν την εξάπλωση του ιού.

Οι νέοι την περίοδο του κορωνοϊού, έχουν αυξημένο το αίσθημα του άγχους. Το άγχος δεν αφορά μόνο τον κορωνοϊό, δηλαδή τη διασπορά και την εξέλιξη του, αλλά και τις συνέπειες που μπορεί να έχουν τα lockdown στον οικονομικό τομέα, την αναζήτηση και εύρεση εργασίας, αλλά και την καθημερινότητα γενικότερα. Τα lockdown αποτέλεσαν τον κύριο λόγο που παρατηρήθηκε αύξηση του άγχους. (Γεωργακόπουλος et al, 2021). Αυτό παρατηρήθηκε και στη δική μας έρευνα, καθώς πολλοί από τους νέους εξέφρασαν την αγωνία τους για το μέλλον. Υπήρξαν και ερωτώμενοι που δήλωσαν την ανασφάλεια τους για την εύρεση εργασίας και την επαγγελματική αποκατάσταση. Διακριτή έγινε και η δυσαρέσκεια σχετικά με τη μείωση των κοινωνικών επαφών, αλλά και τον τρόπο που θα γίνονται οι συναναστροφές στο μέλλον.

4.2 Αίσθημα φόβου

Ο φόβος, σύμφωνα με την Illouz (2015), έχει χρησιμοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό στις σύγχρονες κοινωνίες. Ένα παράδειγμα τέτοιου φόβου μπορεί να αποτελέσουν τα περιστατικά παιδοφιλίας ή αυξημένα περιστατικά εγκληματικότητας από πληθυσμούς μειονοτικών ομάδων. Παρομοίως, στην περίοδο του κορωνοϊού, η ραγδαία άνοδος των κρουσμάτων σε μια περιοχή μπορεί να ενισχύσει τον φόβο για την ασθένεια. Αυτό τον φόβο τον έχουν αξιοποιήσει οι κρατικοί φορείς και τα ΜΜΕ, αλλά και πολιτικά πρόσωπα που χρησιμοποιούν έντονα το στοιχείο του λαϊκισμού, που υπόσχονται πως θα βοηθήσουν στην εξάλειψη των φαινομένων που προκαλούν φόβο, ενισχύοντας τα φαινόμενα πόλωσης στις κοινωνίες. (Illouz, 2015)

Ιδιαίτερα αυξημένος παρατηρήθηκε και ο φόβος για το εμβόλιο κατά της COVID-19, ενώ αποτελεί μεγάλο αντικείμενο της συζήτησης στο δημόσιο διάλογο και αφιερώνεται τόσο τηλεοπτικός χρόνος, όσο και στήλες σε εφημερίδες και τον ψηφιακό Τύπο. Αυξημένη δε, ήταν και η άρνηση των πολιτών, ιδιαίτερα των νέων, στο να

εμβολιαστούν και να μένουν επιφυλακτικοί ως προς την αποτελεσματικότητα του. Την ίδια στιγμή, αυξημένη παρατηρείται και η αντίδραση των οπαδών του αντιεμβολιαστικού κινήματος και των αρνητών των μέτρων προστασίας, ιδιαίτερα των μασκών. Οι αντιδράσεις και οι διαμαρτυρίες των αρνητών μάσκας την περίοδο του Σεπτεμβρίου απασχόλησαν όλα τα Μέσα Ενημέρωσης, με κορυφώδη μια μητέρα να ποδοπατάει με μίσος φαρμακευτικές μάσκες προστασίας. Οι αντιδράσεις αυτές, πέρα από το γεγονός πως μεταδόθηκαν σε όλα τα ελληνικά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, έκαναν και τον κύκλο του διαδικτύου.

Η μη εμπιστοσύνη στην ενημέρωση και η αμφισβήτηση στην επιστήμη, αποτελεί κίνδυνο της σύγχρονης κοινωνίας και του δημοκρατικού πολιτεύματος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας και ήταν επιφυλακτικοί απέναντι στο εμβόλιο, ενώ αρκετοί δήλωσαν πως θα περιμένουν ένα διάστημα μέχρι να εμβολιαστούν.

4.3- Αίσθημα ανησυχίας – Θυμού

Σύμφωνα με την Πλουζ (2015), σε περιόδους έντονης ανησυχίας, τα άτομα αναζητούν περισσότερο πληροφορίες και προσπαθούν να είναι ενημερωμένοι και να έχουν μια σφαιρική άποψη για την επικαιρότητα. Η ανησυχία μπορεί να αποτελέσει έναν θετικό παράγοντα από την άποψη ότι οι πολίτες θα είναι πιο ενημερωμένοι ως προς τα πράγματα και θα διαμορφώσουν με πιο τεκμηριωμένο τρόπο τη γνώμη τους πάνω στις εξελίξεις. (Πλουζ, 2015). Η αναζήτηση αυτή ωστόσο μπορεί να ενέχει κινδύνους, τη σημερινή εποχή, που πολλές από τις αναζητήσεις πληροφοριών πραγματοποιείται στο διαδίκτυο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ιδιαίτερα για τους νέους, καθώς, όπως αναφέρθηκε και πιο πριν, υπάρχει ο κίνδυνος της εμφάνισης των echo chambers, με αποτέλεσμα τη μη σφαιρική πληροφόρηση ή την παραπληροφόρηση.

Τα συναισθήματα δεν αποτελούν έναν αρνητικό παράγοντα στην εξέλιξη μιας κοινωνίας. Έχει επικρατήσει μια τάση ορισμένα συναισθήματα να θεωρούνται αρνητικά. Ωστόσο, όπως αναφέρει και η Πλουζ (2015), ο λόγος που υπάρχει αυτός ο αρνητισμός απέναντι σε ορισμένα συναισθήματα, όπως η ζήλια, ο θυμός, Για παράδειγμα, ένας λόγος που ένα συναίσθημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως αρνητικό

είναι ηθικός, δηλαδή προκύπτει μέσα από το πώς προβάλλεται η ηθική από την θρησκεία και τους αντίστοιχους θρησκευτικούς φορείς και έχει εμποτιστεί και στην κουλτούρα του κάθε πολιτισμού. Ωστόσο, αυτά τα αρνητικά συναισθήματα μπορούν να επιφέρουν και κινητοποιήσεις και αλλαγές στο πολιτικό σύστημα, όπως την δημιουργία συγκεντρώσεων και συλλαλητηρίων. (Πλουζ, 2015). Το δεύτερο στάδιο, το ονομάζει πολιτιστικό. Σχετίζεται με τον τρόπο που οι διάφορες ομάδες καταφέρνουν να αντιληφθούν την πραγματικότητα και να λάβουν αποφάσεις. Η δημοφιλής κουλτούρα είναι κατακλυσμένη από εικόνες, αντίστασης, δύναμης, και συμβολικής βίας. Μέσα από τη δημοφιλή κουλτούρα, στην οποία συγκαταλέγονται τα Μέσα Ενημέρωσης, ενσωματώνονται και η ηθική διάσταση, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο θα προβληθούν οι ηθικοί κανόνες που διέπουν μια κοινωνία, και η θεσμική διάσταση, δηλαδή οι κανόνες που διέπονται από τους θεσμούς. (Πλουζ, 2003).

Με βάση τα παραπάνω, η Πλουζ (2015) διακρίνει 3 τομείς της ανάλυσης των συναισθημάτων. Το πρώτο στάδιο αποτελεί η συσσωμάτωση, η ένωση των συναισθημάτων πολλών ατόμων. Ένα παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει ο συλλογικός θυμός. Πολλές φορές ο συλλογικός θυμός αποτελεί και την κινητήριο δύναμη για την έναρξη συλλαλητηρίων, μαζικών συγκεντρώσεων. Με την παράταση των lockdown σε όλη την Ευρώπη, πραγματοποιήθηκαν πολλά συλλαλητήρια σε όλη την Ευρώπη, κατά των περιοριστικών μέτρων, που είχαν οδηγήσει και στην πρόκληση επεισοδίων μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομικών. Ακόμη και οι ελάχιστες διαδηλώσεις των αρνητών των μέτρων ήταν αποτέλεσμα έντονων συναισθημάτων μιας συγκεκριμένης ομάδας πολιτών. Φαινόμενο συσσωμάτωσης δεν παρουσιάστηκε μόνο κατά τη διάρκεια συγκεντρώσεων. Συσσωμάτωση παρουσιάστηκε και ως στήριξη κατά τη διάρκεια του πρώτου lockdown με την εκδήλωση θαυμασμού προς το υγειονομικό προσωπικό του δημόσιου συστήματος υγείας, χτυπώντας παλαμάκια.

Το συναίσθημα που προκύπτει από τη συσσωμάτωση δεν είναι απαραίτητο να είναι μόνο ένα, αλλά να αποτελεί ένα συνονθύλευμα διαφόρων συναισθημάτων. Δηλαδή, να είναι μια ανάμειξη και συσσώρευση των συναισθημάτων του θυμού, της απογοήτευσης, του μίσους, τα οποία συσσωρεύθηκαν. (Πλουζ, 2015). Επιπρόσθετα μπορεί να ασκήσει και το γενικό κλίμα, η ατμόσφαιρα ανάμεσα στα γεγονότα που αναπαράγουν τα Μέσα και στις σχέσεις τους με το πολιτικό σύνολο. Αποτελεί μια

σχέση που υπόκειται και παράγεται μέσα από τις εικόνες των μέσων, τις διεθνείς σχέσεις, τα μέτρα που λαμβάνει το κράτος. Την περίοδο από την εμφάνιση της πανδημίας, παρατηρήθηκε στην Ελλάδα, μια στενή σχέση των πολιτικών προσώπων και τα ΜΜΕ, ιδιαίτερα την τηλεόραση, όπου κυβερνητικοί εκπρόσωποι και εκπρόσωποι των κομμάτων της αντιπολίτευσης ανέλυναν τακτικά τις εξελίξεις, τους λόγους που λαμβάνουν τα μέτρα προστασίας κατά του κορωνοϊού, τον σχεδιασμό του εμβολιασμού του πληθυσμού ή ασκούσαν κριτική στις αντίστοιχες αποφάσεις.

Ο τελευταίος παράγοντας, σύμφωνα με την Plouz (2015), είναι το κράτος, με δράσεις που ξεκινά και που μπορεί να έχουν συναισθηματικές επιπτώσεις στους πολίτες. Ένα παράδειγμα για την εποχή του κορωνοϊού, θα μπορούσε να αποτελέσει το πρώτο διάγγελμα της ομάδας των λοιμωξιολόγων με τον πρωθυπουργό να αναφέρει πως είμαστε σε πόλεμο, αλλά και την ανακοίνωση του καθηγητή λοιμωξιολογίας, Σωτήρη Τσιόδρα, σχετικά με το κλείσιμο των σχολικών μονάδων, εξαιτίας του κινδύνου της μετάδοσης του κορωνοϊού από τα παιδιά σε μεγαλύτερης ηλικίας μέλη της οικογένειας τους. Το μέτρο αυτό αποτέλεσε ένα υγειονομικό μέτρο, που όμως κατάφερε να προκαλέσει συγκίνηση και ευαισθητοποίηση των πολιτών απέναντι στον ιό.

Κεφάλαιο 5: Η αντίληψη των νέων και η ενημέρωση σχετικά με τα εμβόλια

5.1 Ενημέρωση γύρω από τα εμβόλια

Ένα μεγάλο ζήτημα από την έναρξη της πανδημίας του κορωνοϊού, είναι αυτό της παραγωγής του εμβολίου. Η παγκόσμια κοινότητα και μεγάλοι χορηγοί διαθέσαν ένα μεγάλο χρηματικό ποσό στις φαρμακευτικές εταιρείες και την επιστημονική κοινότητα προκειμένου να παραχθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα το εμβόλιο. Τόσο στα ΜΜΕ, όσο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, υπήρχε ένα μεγάλο πλήθος πληροφοριών για τις εταιρείες που παρήγαγαν το εμβόλιο και για τα συστατικά του.

Έπειτα από την έγκριση ανακοίνωση των φαρμακευτικών εταιρειών ότι έχουν παράξει τα εμβόλια και την έγκριση τους από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων, οι ενημερωτικές τηλεοπτικές εκπομπές, σχεδόν καθημερινά φιλοξενούσαν επιστήμονες και μέλη της επιτροπής των λοιμωξιολόγων προκειμένου να δώσουν πληροφορίες σχετικά με τα εμβόλια, τα συστατικά τους και πιθανές παρενέργειες που μπορεί να προκαλέσουν, ενώ οι ειδησεογραφικές ιστοσελίδες αφιέρωναν ένα μεγάλο κομμάτι της στήλης «Υγεία» για την ενημέρωση για τα εμβόλια για τον κορωνοϊό. Ιατρικά άρθρα από ειδικούς, δημοσιεύονταν τόσο στις ιστοσελίδες, όσο και στα κοινωνικά δίκτυα. Οι εξειδικευμένες ιστοσελίδες δημοσίευαν αναλυτικές πληροφορίες για την παραγωγή των εμβολίων όχι μόνο για τον κορωνοϊό, αλλά και γενικότερα.

Στην έρευνα μας, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν ποιες ήταν οι πηγές ενημέρωσης τους για το εμβόλιο. 7 από τους 12 νέους που συμμετείχαν στην έρευνα χρησιμοποίησαν το διαδίκτυο ως κύρια πηγή για το εμβόλιο. 5 δήλωσαν ότι χρησιμοποίησαν και την τηλεόραση ως πηγή ενημέρωσης για το εμβόλιο, ενώ ένα άτομο ανέφερε ότι δεν ενημερώθηκε από κάποιο μέσο ενημέρωσης. Οι 5 από όλους αυτούς αναζήτησαν πληροφορίες ειδικών ή του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας αλλά σε μικρό βαθμό, ενώ μόνο ένα άτομο συζήτησε το ίδιο με κάποιον ειδικό που είναι συγγενικό του πρόσωπο. Όπως και για τον κορωνοϊό γενικότερα, έτσι και για τα εμβόλια οι νέοι χρησιμοποίησαν τις ίδιες πηγές για πληροφοριών για το εμβόλιο. Παρατηρείται δηλαδή, ότι οι νέοι προτιμούν περισσότερο το διαδίκτυο, σε σχέση με την τηλεόραση και τις εφημερίδες. Η χρήση δηλαδή των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης και του διαδικτύου και για ενημέρωση, είναι γενική. Για τα εμβόλια ακόμη, διακρίνεται ένας χαμηλός βαθμός πληροφόρησης από τους ειδικούς (κάποιον γιατρό, ή επίσημο φορέα, όπως ένα Υπουργείο ή κάποιος σύλλογος υγείας).

5.2 Αντίληψη- Πεποίθηση για τα εμβόλια

Στην έρευνα που πραγματοποίησε ο ερευνητικός οργανισμός διαNEOσις τον Δεκέμβριο του 2020, μόνο το 27,4% στις ηλικίες 17-24 και το 24,2% στις ηλικίες 25-39 δήλωσαν ότι έχουν απόλυτη εμπιστοσύνη στο εμβόλιο. Στην ίδια έρευνα που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2021, ο βαθμός εμπιστοσύνης στο εμβόλιο παρουσιάζεται μειωμένος, με το 17,3% να εμπιστεύεται απόλυτα το εμβόλιο στις ηλικίες 17-24 και το 21,7% στις ηλικίες 25-39. Παρά το γεγονός ότι ο βαθμός εμπιστοσύνης στα εμβόλια ήταν χαμηλός, οι νέοι εξέφρασαν πως η άφιξη των εμβολίων στην Ελλάδα αποτελεί μια θετική εξέλιξη για την αντιμετώπιση της πανδημίας, σε ποσοστό 71,1% για τις ηλικίες 17-24 και 74,2% για τις ηλικίες 25-39. Επιπλέον, αντίφαση προκαλεί το πόρισμα της έρευνας πως το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων, δήλωσε πως σκοπεύει να κάνει το εμβόλιο. Το ποσοστό στις ηλικίες 17-24 ανέρχεται σε 37,9% και στις ηλικίες 25-39 σε 33%. Παρατηρείται δηλαδή, πως ενώ οι νέοι δηλώνουν πως δεν εμπιστεύονται το εμβόλιο, θεωρούν ότι μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση της πανδημίας, ενώ ταυτόχρονα δηλώνουν την άρνηση τους να εμβολιαστούν. Υπάρχει δηλαδή, μια αντίφαση στις απόψεις των νέων.

Τα άτομα της έρευνας μας διαπιστώθηκε ότι ήταν αρκετά επιφυλακτικά ως προς την αποτελεσματικότητα του εμβολίου. Εξίσου επιφυλακτικά δήλωσαν ότι είναι για το αν οι ίδιοι σκοπεύουν να εμβολιαστούν. Από τους 12 ερωτώμενους, οι 5 εξέφρασαν εμπιστοσύνη σχετικά με το εμβόλιο. Οι υπόλοιποι επτά δήλωσαν την ανησυχία τους για πιθανές παρενέργειες που μπορεί να προκύψει το εμβόλιο στο μέλλον. Οι συμμετέχοντες που εξέφρασαν θετική στάση για το εμβόλιο δήλωσαν: *«Είναι ένα εμβόλιο. Και το μαντού που κάναμε όταν ήμασταν μωρά κάποτε δεν υπήρχε», «Ναι. Στα εμβόλια έχω εμπιστοσύνη. Γι αυτό το εμβόλιο υπάρχουν κάποια μικρά πράγματα τα οποία με ενοχλούνε, κάποια πράγματα τα οποία ακούω σαν ενήλικας κτλ, αλλά ναι, στα εμβόλια εγώ έχω εμπιστοσύνη γενικά. Το αντιμετωπίζω σαν ένα άλλο εμβόλιο».*

Φαίνεται πως η συγκεκριμένη ομάδα αντιμετωπίζει τα νέα εμβόλια, όπως όλα τα άλλα. Δηλαδή, σαν ένα μέσο αντιμετώπισης ενός ιού.

Οι 7 συμμετέχοντες που δήλωσαν ότι ήταν επιφυλακτικοί ως προς την αποτελεσματικότητα του εμβολίου ανέφεραν: *«Μέσα σε έξι μήνες, δεν μπορείς να βγάλεις ένα εμβόλιο το οποίο δεν ξέρεις τι περιέχει και το οποίο εμβόλιο ναι μεν πρέπει να διατηρείται στους -70 βαθμούς για να μη χαλάσει, αλλά μόλις μπει στον ανθρώπινο*

οργανισμό στους 36 βαθμούς Κελσίου δε χαλάει. Δηλαδή, μου φαίνεται πολύ αλλοπρόσαλλο και δεν ξέρεις τι προβλήματα μπορεί να φέρει στην πορεία, γιατί ήδη έχουμε δει ότι υπάρχουν άτομα τα οποία έχουν επιδράσεις από αυτό». «Η αλήθεια είναι ότι είμαι υπό σκέψη, δεν έχω καταλήξει. Θέλω να δω πώς θα πάει, γιατί ήδη έχουν ξεκινήσει να γίνονται εμβολιασμοί, οπότε θέλω να δω πώς θα αντιδράσει και στον υπόλοιπο κόσμο για να καταλήξω σε μια απόφαση. Μπορεί να υπάρξουν κάποιες επιπλοκές ανεπιθύμητες». «Δε γνωρίζουμε κατά πόσο; 6 είμαστε εξασφαλισμένοι ότι δε θα κολλήσουμε αν το κάνουμε, τι παρενέργειες μπορεί να προκύψουν μετά και αν θα χρειαστεί του χρόνου για παράδειγμα να το ξανακάνουμε, δηλαδή αν θα πρέπει να το κάνουμε κάθε χρόνο ή όχι. Πρέπει να μας απαντήσουν σε κάποια ακόμη ερωτήματα για να πειστώ σίγουρα ότι θα πρέπει να το κάνω». «Καλά γενικά δε θα έκανα εμβόλιο, ό,τι και να ήταν αυτό, φοβάμαι με την έννοια ότι δεν ξέρω τι παρενέργειες μπορεί να έχει, βέβαια μπορεί να έχει βγει και να μην το ξέρουμε κιόλας αλλά τέλος πάντων. Αλλά όχι δε θα ήθελα να το κάνω. Δε με αφορά. Ας το κάνουν αυτοί που έχουν το πρόβλημα και φοβούνται ή είναι με υποκείμενα νοσήματα μεγάλης ηλικίας αλλά πιστεύω ότι όλοι θα το κάνουν. Αναγκαστικά».

Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων διακρίνεται πως οι νέοι είναι επιφυλακτικοί απέναντι στο εμβόλιο. Παράλληλα, διακρίνεται πως υπάρχει ένας χαμηλός βαθμός πληροφόρησης, ιδιαίτερα στην πρώτη απάντηση που αναγράφεται παραπάνω. Υπάρχει ένας μεγάλος φόβος για παρενέργειες που μπορεί να φέρει το εμβόλιο. Αίσθηση προκαλεί και η τελευταία απάντηση, που ο ερωτώμενος δηλώνει πως δε θα ήθελε να το κάνει ο ίδιος, για λόγους παρενεργειών, αλλά τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας ή οι ηλικιωμένοι δεν τον πειράζει να το κάνουν. Η συγκεκριμένη απάντηση, δείχνει ότι έχει αυξημένο το αίσθημα της ατομικότητας. Αρκετοί από τους νέους δεν αντιμετωπίζουν το εμβόλιο με τον ίδιο τρόπο που αντιμετωπίζουν και άλλα εμβόλια που έχουν παρασκευαστεί για την αντιμετώπιση της γρίπης και άλλων ασθενειών. Ενδεικτικό είναι ότι από τους 12 ερωτώμενους, μόνο οι 3 αναζήτησαν την άποψη ειδικών επιστημόνων για το εμβόλιο, ενώ μόνο το 1 από αυτά συμβουλευθήκε τη γνώμη κάποιου ειδικού επιστήμονα.

Από τους ερωτώμενους ζητήθηκε και να απαντήσουν αν θα σύστηναν σε κάποιο μέλος της οικογένειας τους που ανήκει σε ευπαθή ομάδα να κάνει το εμβόλιο. Οι 7 από

τους 12 απάντησαν θετικά. Οι νέοι απάντησαν: «Στις ευπαθείς ομάδες είμαι λίγο πιο αισιόδοξη, πιστεύω ότι μπορεί να κάνει δουλειά. Ναι θα του σύστηνα», «Ναι, το πιστεύω. Δηλαδή όποιος έχει πρόβλημα, όντως κάτι θα τον βοηθάει, κάπου θα τον βοηθήσει», «Από τη στιγμή που θα ενημερωθώ εγώ και θα αντιληφθώ την εγκυρότητα του και τις όχι τόσο έντονες παρενέργειες της που θα φέρει το εμβόλιο γιατί, όπως και κάθε εμβόλιο φέρνει κι αυτό παρενέργειες, έτσι κι αυτό πιστεύω, απλά σε όσο μικρότερο βαθμός τις φέρει τόσο το καλύτερο, θα είμαι σε θέση να ενημερώσω τους γύρω μου και να τους παροτρύνω στον εμβολιασμό», «Οι άνθρωποι που έχω εγώ είναι μεγάλοι άνθρωποι αυτούς με τους οποίους θα μπορούσα να τους συμβουλέψω. Θα μπορούσα να τους πω τη γνώμη μου, αλλά δε θα συμβούλευα να κάνει κάποιος κανένα. Παίρνω την ευθύνη μόνο για τον εαυτό μου», «Ναι, οπωσδήποτε. Οι ευπαθείς ομάδες πιστεύω ότι πρέπει να το κάνουν», «Δεν θα έμπαινα στη θέση να προτείνω ή να μη συστήσω το εμβόλιο. Είναι δικαίωμα και επιλογή του καθενός να το κάνει ή να μην το κάνει. Έτσι κι αλλιώς πάρα πολλοί άνθρωποι θα το κάνουν θέλουν ή δε θέλουν, λόγω των εργασιών τους».

Η απάντηση αυτή των ερωτώμενων πως θα σύστηναν σε ευπαθείς ομάδες να κάνουν το εμβόλιο έρχεται σε αντίθεση με την προηγούμενη απάντηση τους πως είναι επιφυλακτικοί απέναντι σε αυτό. Δηλαδή, από τη μια εξέφρασαν μια ανησυχία απέναντι στο εμβόλιο, αλλά από την άλλη πιστεύουν πως μπορεί να βοηθήσει τις ευπαθείς ομάδες. Η ίδια αντίφαση συναντήθηκε και στη διαNEOσις (2020), γεγονός που δηλώνει πως αυτή η αντίφαση είναι γενικευμένη. Ταυτόχρονα, μέσα από αυτή την αντίφαση, φαίνεται πως οι νέοι δεν είναι αρκετά ενημερωμένοι για τα εμβόλια κατά του κορωνοϊού.

Συμπεράσματα

Η εξάπλωση του κορωνοϊού παρατηρήθηκε σε μια εποχή που η εμπιστοσύνη στον τρόπο που τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης μεταδίνουν τις ειδήσεις είναι περιορισμένη. Τα νέα δεδομένα που προέκυψαν ανέδειξαν την ανάγκη για συχνή ενημέρωση. Για πρώτη φορά σε παγκόσμια κλίμακα, έπειτα από ένα μεγάλο διάστημα, το κοινωνικό σύνολο βρέθηκε αντιμέτωπο με έναν νέο αγώνα για επιβίωση. Τα Μέσα Επικοινωνίας, ειδικότερα τα ψηφιακά μέσα, αποτελούν το χώρο που μπορεί να αναπτυχθεί ο δημόσιος διάλογος. Οι ψηφιακές πλατφόρμες, αποτελούν το μέσο ανάπτυξης διαπροσωπικών

σχέσεων, ιδιαίτερα από την εξάπλωση του κορωνοϊού, που οι συναντήσεις με άλλα άτομα είναι περιορισμένες. Επομένως, η χρήση τους, αναδεικνύεται καθημερινή και επιτακτική ανάγκη. Τα ψηφιακά μέσα έχουν μεγαλύτερη δημοτικότητα, ανάμεσα στους νέους, γεγονός που αποδεικνύεται και στην έρευνα μας. Παρά τις απαντήσεις των νέων, πως η πλειοψηφία τους ήταν ενημερωμένοι για τις εξελίξεις της πανδημίας, διαπιστώθηκε πως η ενημέρωση αφορούσε κατά κύριο λόγο τον αριθμό των κρουσμάτων και την ενίσχυση ή χαλάρωση των μέτρων προστασίας κατά του κορωνοϊού. Δεν έλειψαν και αυτοί που εκούσια απείχαν από την ενημέρωση ή επέλεγαν να ενημερώνονται μέσω τρίτων.

Ο βαθμός εμπιστοσύνης στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αποδείχθηκε εξαιρετικά χαμηλός και στην έρευνα μας καθόλη τη διάρκεια της. Η μη εμπιστοσύνη ωστόσο δεν αποτελεί μόνο ένα φαινόμενο στην Ελλάδα, αλλά ένα παγκόσμιο φαινόμενο. Οι νέοι στην έρευνα εκφράζονται αρνητικά προς τα Μέσα, αλλά είναι και αρκετά προκατειλημμένοι απέναντι σε αυτά. Φαίνονται πεπεισμένοι πως η επικαιρότητα προβάλλεται σκόπιμα με τέτοιο τρόπο, ώστε να ενισχύσουν τα αρνητικά συναισθήματα των πολιτών και όσων παρακολουθούν τις ειδήσεις γενικότερα. Μάλιστα, δεν έλειψαν και οι αναφορές για προπαγάνδα υπέρ πολιτικών παρατάξεων. Η τελευταία πεποίθηση συναντάται γενικότερα τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα.

Την ίδια στιγμή, οι νέοι, καθώς χρησιμοποιούν κατά κύριο λόγο τα ψηφιακά μέσα, είναι περισσότερο ευάλωτοι στο να δημιουργήσουν περιβάλλοντα echo-chambers, περιβάλλοντα δηλαδή που οι ειδήσεις που προβάλλονται είναι μόνο για θέματα που τους ενδιαφέρουν και όχι γενικότερες πληροφορίες, αλλά και που συμβαδίζουν με τις δικές τους πεποιθήσεις. Παράδειγμα αποτελεί η εμφάνιση πληροφοριών από ιστοσελίδες που παίρνουν ξεκάθαρη πολιτική θέση απέναντι στα γεγονότα. Στα ψηφιακά μέσα, πέρα από την δημιουργία echo-chambers, ενέχει και η διάδοση των θεωριών συνωμοσίας και της παραπληροφόρησης. Την ίδια περίοδο, οι πολιτικοί παράγοντες αξιοποίησαν τη δημοτικότητα των Μέσων Ενημέρωσης για την ευαισθητοποίηση και τη συμμόρφωση των πολιτών στα νέα δεδομένα.

Από την εμφάνιση του κορωνοϊού στην Ελλάδα, παρατηρήθηκε μια συμμόρφωση των μέτρων απέναντι στα μέτρα προστασίας. Η χρήση της μάσκας και η τήρηση των αποστάσεων, καθώς και ο περιορισμός των μετακινήσεων, άλλαξαν τα μέχρι στιγμής

δεδομένα και έθεσαν μια νέα πραγματικότητα. Οι νέοι της έρευνας έδειξαν συμμόρφωση στα μέτρα που επιβλήθηκαν και τήρηση των υποχρεωτικών μέτρων προστασίας. Δεν έκρυψαν βέβαια, πως κατά τη διάρκεια της εξάπλωσης του δεύτερου κύματος της πανδημίας χαλάρωσαν τόσο στον βαθμό ενημέρωσης και πληροφόρησης, όσο και την τήρηση των μέτρων. Παρόλα αυτά, οι νέοι δήλωσαν πως έχουν αυξημένο το αίσθημα του χρέους απέναντι στους συμπολίτες τους και πως πρέπει να προσέχουν τόσο για τη δική τους προστασία, όσο και για των γύρω τους.

Η σύγχρονη πολιτεία κατακλύζεται από εικόνες και δημοσιεύματα και γενικότερα από τη δράση των ΜΜΕ. Ο τύπος μάλιστα από πολλούς θεωρείται ως η τέταρτη εξουσία, επηρεάζοντας τον ψυχισμό των ατόμων που ζουν σε αυτές. Η χρήση των εικόνων επηρεάζει τον τρόπο που σκέφτονται και δρουν τα άτομα σε αυτές, αλλά και τα συναισθήματα που θα έχουν. Επομένως, οι νέοι, δε θα μπορούσαν να μείνουν ανεπηρέαστοι απέναντι στην νέα πραγματικότητα που έφερε η υγειονομική κρίση. Τα κυρίαρχα συναισθήματα των νέων αποτέλεσαν ο φόβος και η ανησυχία. Αυτά όπως αναφέρθηκε, δεν αφορούσαν τόσο τον ίδιο τον ιό, αλλά την επιστροφή στην κανονικότητα και τον αντίκτυπο που θα έχει ο κορωνοϊός στις δραστηριότητες της καθημερινότητας.

Αυξημένος παρατηρήθηκε και ο φόβος απέναντι στο εμβόλιο και σε παρενέργειες που μπορεί να έχει. Η φράση «δεν ξέρουμε τι παρενέργειες μπορεί να έχει σε κάποια χρόνια» ακούστηκε από την πλειοψηφία των συμμετεχόντων της έρευνας. Εντύπωση ωστόσο προκάλεσε το γεγονός πως ενώ δεν έδειξαν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στο εμβόλιο, τέθηκαν θετικά προς τη βοήθεια που μπορεί να προσφέρει στις ευπαθείς ομάδες.

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με όσα ανέδειξε η έρευνα μας, εντύπωση προκάλεσε ότι πολλοί από τους νέους δεν πραγματοποιούσαν ιδιαίτερη έρευνα για τον κορωνοϊό. Όλα τα ΜΜΕ παρείχαν καθημερινά ένα πλήθος πληροφοριών για τον κορωνοϊό. Οι πληροφορίες που ζήτησαν ότι θα ήθελαν να μάθουν, υπήρχαν ήδη στο διαδίκτυο και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Και η τηλεόραση ανέδειξε αποτελεσματικά το θέμα του κορωνοϊού, ενώ εικόνες για την εξέλιξη του κορωνοϊού σε υπόλοιπες χώρες του κόσμου και της Ευρώπης και τα μέτρα που επιβάλλονται σε κάθε κράτος είχαν

προβληθεί από όλα τα μέσα, ειδικότερα στις χώρες που αντιμετώπισαν έξαρση κρουσμάτων ή δυσκολεύτηκαν στη διαχείριση του κορωνοϊού.

Γενικότερα, παρά το γεγονός πως οι νέοι δήλωσαν το αντίθετο, οι γνώσεις γύρω από τον κορωνοϊό ήταν ελάχιστες. Το γεγονός αυτό εγείρει ερωτηματικά σχετικά με τον βαθμό ενημέρωσης και για τα υπόλοιπα θέματα, όπως για παράδειγμα τα διεθνή ή τα οικονομικά θέματα και τον αντίκτυπο που μπορεί να έχει απέναντι στη σωστή λειτουργία της δημοκρατίας.

Παράρτημα

Ερωτήσεις συνέντευξης

Καθώς η έρευνα ήταν ποιοτική με συνεντεύξεις, οι ερωτήσεις είχαν κάποιες διαφορές ανά ερωτώμενο. Ωστόσο, οι αρχικές ερωτήσεις παρουσιάζονται παρακάτω.

Παρακολουθούσατε ειδήσεις σχετικά με τον κορωνοϊό;

Τι μέσα επικοινωνίας χρησιμοποιούσατε;

Διαβάζατε καθόλου εφημερίδες; Βλέπατε τις ειδήσεις μέσα από τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης;

Ποια ΜΚΔ παρακολουθούσατε περισσότερο; Βλέπατε καθόλου τηλεόραση;

Ποια κανάλια παρακολουθούσατε περισσότερο;

Στα ΜΚΔ συνδεόσασταν σε σελίδες εφημερίδων ή σάιτ ή διαβάζατε τα νέα που βρίσκατε στην «αρχική σελίδα» ή τα νέα που κοινοποιούσαν οι φίλοι σας στις διάφορες πλατφόρμες; Ακούγατε καθόλου ειδήσεις στο ραδιόφωνο;

Γιατί έχετε εκείνες τις πηγές ως κύρια πηγή ενημέρωσης;

Ενημερώνοσασταν καθημερινά για την εξέλιξη του κορωνοϊού; Αν όχι πόσο συχνά;

Γιατί επιλέγατε αυτό το ρυθμό ενημέρωσης;

Πιστεύεις ότι τα Μέσα περιγράφουν ακριβώς την κατάσταση με τον κορωνοϊό;

Πιστεύεις ότι κάποια από τα Μέσα εστιάζουν στην προβολή ορισμένων μόνο γεγονότων σχετικά με το ζήτημα του κορωνοϊού (για παράδειγμα μόνο τον αριθμό των κρουσμάτων); Αν ναι ποια από αυτά τα Μέσα;

Ποια είναι η γνώμη σου για τον μεγάλο όγκο πληροφοριών σχετικά με τον κορωνοϊό;

Έχεις σκεφτεί ότι όσα περισσότερα είναι γνωστά για τον ιό, τόσο πιο εύκολο είναι να προστατεύσεις τον εαυτό σου αλλά και τους γύρω σου, όπως την οικογένεια σου; Τι

πιστεύεις ότι λείπει από την καθημερινή ενημέρωση σχετικά με την πανδημία, που θα ήθελες να μάθεις;

Ποιος πιστεύετε ότι είναι ο ρόλος των Μέσων Ενημέρωσης κατά τη διάρκεια της πανδημίας;

Θεωρείτε ότι πρέπει να εστιάζει σε κρίσιμες στιγμές;

Πρέπει να ενισχύσει τα ενημερωτικά του προγράμματα;

Θεωρείτε ότι θα έπρεπε να εντάξει περισσότερα κομμάτια ψυχαγωγίας;

Θεωρείτε ότι πέρα από εργαλείο για ενημέρωση χρησιμοποιείται και ως μέσο διασποράς φόβου;

Ποια είναι η στάση σας καθ' όλη τη διάρκεια της πανδημίας;

Είχατε παρατηρήσει διαφορές στην καθημερινότητα σας σε σχέση με πριν την πανδημία; Δηλαδή, συμπεριφερόσασταν διαφορετικά στα ΜΜΜ;

Αποφεύγατε να ακουμπάτε με τα χέρια σας διάφορα σημεία δημοσίων χώρων;

Καθαρίζατε τα χέρια σας μετά από αυτή την επαφή;

Αποφεύγατε να πάτε σε ένα κατάστημα ή ένα καφέ αν βλέπατε πολύ κόσμο;

Τι αλλαγές παρατηρήσατε στον τρόπο διασκέδασης ή στις συγκεντρώσεις με φίλους;

Πόσο πιστά ακολουθούσατε τα μέτρα προστασίας;

Από ποιες πηγές είχατε ενημερωθεί για τα μέτρα προστασίας; Συμβουλευτήκατε το γιατρό σας ή τους ειδικούς;

Σας βοήθησαν τα Μέσα να αντιληφθείτε ότι με τον περιορισμό ορισμένων ελευθεριών βοηθάτε στο να περιοριστεί η διασπορά του κορωνοϊού και να βοηθήσετε τους συμπολίτες σας που βρίσκονται σε ευπαθή ομάδα και κινδυνεύουν;

Είχατε καθόλου στο νου σας ότι προστατεύοντας τον εαυτό σας με τη μείωση επαφών με άλλα άτομα και τον περιορισμό των μετακινήσεων, προστατεύετε ταυτόχρονα και άλλους γύρω σας;

Θεωρείτε ότι έχετε χρέος απέναντι στους άλλους για την μη εξάπλωση του κορωνοϊού;

Πιστεύετε ότι πρέπει να τους προστατεύσετε με κάποιο τρόπο;

Πιστεύετε ότι αν δεν τηρείτε τα μέτρα ή αν δεν ακούτε τη γνώμη των ειδικών, βοηθάτε στο θέμα της εξάπλωσης του ιού;

Έχει αποδειχθεί ότι ένα μεγάλο μέρος των νέων μένουν ασυμπτωματικοί στον κορωνοϊό. Έχετε σκεφτεί ότι κατά τη διάρκεια μαζικών συγκεντρώσεων, ή ακόμη και

κατά την είσοδο σας σε ένα κατάσταση ή στα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς με πολύ κόσμο μπορεί να κολλήσατε τον ιό και να τον μεταφέρετε στο σπίτι και στα πρόσωπα της οικογένειάς σας;

Έχετε σκεφτεί ότι ακόμη κι αν είστε ασυμπτωματικός και μένετε μακριά από την οικογένειά σας, μπορεί να μεταδώσετε τον ιό και σε άλλα άτομα, όπως για παράδειγμα στους άλλους πελάτες που θα συναντήσετε στο σουπερμάρκετ;

Έχετε αποφύγει να συναντηθείτε με άτομα ορισμένης ηλικίας ή με άτομα που ανήκουν σε ευπαθή ομάδα από φόβο μήπως έχετε μολυνθεί από κορωνοϊό και τους κολλήσετε;

Έχει αλλάξει ο βαθμός ενημέρωσης σας κατά τη διάρκεια του πρώτου και του δεύτερου lockdown; Παραμένετε ενημερωμένοι για την εξέλιξη της πανδημίας; Γνωρίζετε τι γίνεται στις άλλες χώρες του κόσμου; Χρησιμοποιείτε τις ίδιες πηγές ενημέρωσης; Αν ναι, ή όχι, γιατί;

Υπήρχαν διαφορές στον τρόπο που αντιμετωπίσατε το πρώτο και το δεύτερο lockdown; Τηρούσατε τα μέτρα στον ίδιο βαθμό;

Πώς αντιδράσατε κατά την πρώτη άρση των μέτρων;

Επιστρέψατε στις παλιές σας συνήθειες ή συνεχίσατε να τηρείτε με τον ίδιο τρόπο τα μέτρα;

Είχατε σκεφτεί καθόλου το γεγονός ότι παρά τη μείωση των κρουσμάτων, ο ιός σαν πρόβλημα παρέμενε;

Πώς διαχειρίζεστε συναισθηματικά το θέμα του κορωνοϊού;

Ποια είναι τα συναισθήματά σας κατά τη διάρκεια της πανδημίας;

Ποια συναισθήματα επικρατούν περισσότερο; Τα θετικά ή τα αρνητικά;

Πώς αντιμετωπίζετε τα αρνητικά συναισθήματα;

Σκοπεύετε να κάνετε το εμβόλιο; Ποιες είναι οι σκέψεις σας σχετικά με αυτό;

Από πού ενημερωθήκατε σχετικά με το εμβόλιο;

Ενημερωνόσασταν από τις ανακοινώσεις των κυβερνήσεων ή από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας σχετικά με το εμβόλιο;

Έχετε διαβάσει ή ακούσει τις απόψεις επιστημόνων σχετικά με το εμβόλιο;

Πιστεύετε ότι το εμβόλιο θα βοηθήσει στο να αντιμετωπιστεί η πανδημία και να επιστρέψουμε στην κανονικότητα;

Πότε θεωρείτε ότι θα επιστρέψουμε στην κανονικότητα;

Έχετε εμπιστοσύνη στο εμβόλιο; Πιστεύετε ότι το εμβόλιο θα μπορέσει να βοηθήσει τις ευπαθείς ομάδες να μην κολλήσουν;

Πιστεύετε ότι κάνοντας το εμβόλιο θα μειώσετε τον κίνδυνο του να γίνεται φορέας του ιού και να τον μεταδώσετε σε πρόσωπα της οικογένειας όπως τους γονείς και τους παππούδες σας, ή γενικότερα τους γύρω σας;

Θα συστήνατε σε κάποιο μέλος της οικογένειας σας που ανήκει σε ευπαθή ομάδα να κλείσει ραντεβού για να κάνει το εμβόλιο;

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αουερνχαϊμερ Γ. (2020). *Τίποτα δεν είναι όπως φαίνεται*, (μτφρ Ζέρη Π), Αθήνα, The Athens Review of books, σελ 35-38

Γεωργακόπουλος Θ (επιμ). (2021). *Οι ιδέες της πανδημίας*. Αθήνα: διαΝΕΟσις
διαΝΕΟσις. (Απρίλιος 2020). Πώς ζουν οι Έλληνες στην πανδημία, Αθήνα, διαΝΕΟσις
<https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2020/09/covid-19-v4.pdf>

διαΝΕΟσις. (Οκτώβριος 2020). Πανελλαδική Έρευνα Κοινής Γνώμης για την Πανδημία του Κορωνοϊού- 2ο κύμα, Αθήνα, διαΝΕΟσις
https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2020/12/public_opinion_covid-19_v8-17.12.2020.pdf

διαΝΕΟσις. (Δεκέμβριος 2020). Πανελλαδική Έρευνα Κοινής Γνώμης για την Πανδημία του Κορωνοϊού- 3ο κύμα, Αθήνα, διαΝΕΟσις
https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2020/12/pandemic_survey_3rd_wave.pdf

διαΝΕΟσις. (Μάρτιος 2021). Πανελλαδική Έρευνα Κοινής Γνώμης για την Πανδημία του Κορωνοϊού- 5ο κύμα, Αθήνα, διαΝεοσις
https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2021/05/covid_erotimatologio_3-2021_version200521.pdf

Lash Christopher. (2002). *Η κουλτούρα του ναρκισσισμού*, (μτφρ Τομανάς Β), Αθήνα. Νησίδες (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1979)

Ζέρη Π, Τσέκερης Χ. (2020). *Κράτος, Κοινωνία και μέσα επικοινωνίας στην εποχή του κορωνοϊού*, The Greek Review of Social Research, 154

Ζέρη Π, Τσέκερης Χ. (2020). *Fake news, πραγματικότητα και δημοκρατία*, Εισήγηση σε Συνέδριο της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Σεπτέμβριος 2020

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Bright J, Marchal N, Ganesh B, Rudinah S. (2020). *Echo Chambers Exist! (But They're Full of Opposing Views)*, Cornell University

Cinelli M, Morales G, Galeazzi A, Quattrociocchi W, Starnini M. (2021), *The echo chamber effect on social media*, PNAS 2021, Vol 118, No. 9

Cohut M. (2020). *COVID-19: Over 80% of young people may show no symptoms*, MedicalNewsToday, <https://www.medicalnewstoday.com/articles/covid-19-over-80-of-young-individuals-may-show-no-symptoms#1> , τελευταία προβολή 06/07/2021

Del Vicario M, Bessi A, Zollo F, Petroni F, Scala A, Caldarelli G, Stanley H, Quattrociocchi W. (2016). The Spreading of misinformation online, PNAS 2016, Vol 113 No. 3

Demertzis N. (2014). Political Emotions, Dekker H, The Palgrave Handbook of Global Political Psychology, (σελ 223-241), London, Palgrave Mcmillan

Flamingo Reuters Institute. How Young People Consume News and the Implications for Mainstream Media, Reuters Institute
<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/our-research/how-young-people-consume-news-and-implications-mainstream-media>

Grim D. (2017). Echo chambers are dangerous- we must try to break free of our online bubbles, www.theguardian.com

Illouz E. (2003). *Oprah Winfrey and the Glamour of Misery*, New York, Columbia University Press

Illouz E. (2015). *Mehr Emotion Wagen?*, διάλεξη στο Βερολίνο, σε συνεργασία με το ίδρυμα Heinrich Böll, Απρίλιος 2015

Illouz E. (2018). *The Emotional Politics of Populism*, in Honor of Larry Gross, Messaris P, (επιμ), *The Inclusive Vision: Essays in Honor of Larry Gross* (κεφ 9), New York, United States, New Edition

Newman N, Fletcher R, Schulz A, Andi S, Nielsen R. (2020), Reuters Institute Digital News Report 2020, USA, Reuters Institute, University of Oxford

Quattrociocchi W, Scala A, Sunstein C. (2016). *Echo Chambers on Facebook*, χ.ε.

Wooley S, Jossef K. (2020). *Demand for deceit*, National Endowment for Democracy, International forum for Democratic Studies

Schünemann W, Steiger S, Kliche F. (2018). *Echo chambers and polarisation in the German federal election 2018*, ECPR General Conference, 22-25 August 2018, Αμβούργο

Standford History Education Group. (2016), *Evaluating Information: The cornerstone of civic online reasoning*, Standford History Education Group

Ανόνημος (2021). *Five Covid-19 vaccine false theories – debunked*, χ.ε. <https://www.bbc.co.uk/bitesize/articles/zgfgf82?fbclid=IwAR1nZK50B6yFW2FQfW2sSlupEpgjbJWOFL427w-CsKcYcroJd2EQP-KJFzY> , τελευταία προβολή 06/07/2021

